

A
PROTESTANTIZMUS

ÉLET-HALÁL HARCZA

A

JEZUITIZMUS

ELLEN

MAGYARORSZÁGON.

ÍRTA

EGERVÁRI ÖDÖN.

II. KÖTET,

Ára 1 ft. o. e.

PEST 1871.

NYOMATOTT VODIANER F.-NÉL,

XIV.

A templom-rablások.

A külföldi hatalmasságokhoz intézett tudósításokban valószínűleg, hallgatással volt mellőzve a protestánsoktól Magyarországon napirenden levő templomrablás, melyet nemcsak a katolikus papság, hanem némely általok fanatizált, felbujtatott s e célra megnyert tisztviselők is szemtelenül gyakoroltak.

A templomrablásban leginkább kitüntette magát Bornemisza István Sárosmegye alispánja, a ki községről községre fegyveres megyei hajdúk kíséretében menvén, a protestánsok imaházait erőhatalommal foglalá el, s azokba a katolikus plebánusokat vezette be. Bornemisza valóban oly híressé tette nevét e téren, mint Pontius Pilátus Jézus Krisztus szenvedéseiben; azonban hozzá hasonlók más megyékben is találkoztak; róla csak annyit mondhatunk, hogy nevét, mely szájról szájra ment, ma is undorral említi a felföldi protestáns.

A mi a földbirtokosokat illeti: azok a soproni országgyűlés 25-ik cikkére támaszkodván, mely egyszersmind I. Lipót által 1691 -ben meg lőn erősítve, s ezen záradékot foglalja magában: „a földesuraság vagy a földbirtokosok jogainak fen tartása m ellett.” Miután ezen a katolikus papság által beleszótt záradék egyik vagy másik vallás megszorítása nélkül, egyedül a katolikusok javára s a protestánsok hátrányára volt irányozva: végtelen sok bajnak s méltatlanságnak vált kútforrásává.

Igen sok protestáns földesúr volt, ki egész helységekkel s uradalmakkal bírt, tehát jogában állott volna jobbágyai sitorsosai számára birtokán imaházat s paplakot emelni, ez azonban megtagadtatott tőlük, annál kevésbé volt nekik szabad katolikusok templomait csellel vagy erőhatalommal elfoglalni, a mire nem is törekedtek soha.

A protestáns földesurak a velők egy valláson levő jobbagyaikkal együtt a katolikus papnak alá voltak vetve, tizedet s a párbér díját neki fizetni, s a mi legfőbb, zsarnokoskodásait túrni kénytelenek levén.

Míg ellenben a katolikus valláson levő, ha mindjárt földesúr, közbirtokos nem is volt, hanem legfelebb zálogba bírt valamely nemesi birtokot: több hatalommal ruháztatott fel, mint a protestánsok legelőkelőbbike, s bátran erőszakoskodhatott a más hitfelekezetűeken, jól tudván, hogy védelmére a hatalmas klérus ezernyi szerzeteseivel, kivált pedig a minden furfangosságban tündöklő jezsuiták védelmére lépnek fel, s a törvény súlya őt nem érheti, büntetteit szárazon viszi el.

A protestantizmus romlása- s kiirtására életbeléptetett s az ellenfél által buzgón gyakorolt ilyenén rendszabályok valóban nem téveszték el hatásukat. A szentséges címmel felruházott pápák számos fekete légióikkal együtt — nem szűntek meg évszázadokon át gonosznál gonoszbabb terveket koholni a felvilágosodni s a műveltség áldásait beszívni kezdő emberiség leigázására, éjjel-nappal kovácsolván a rablánczokat, melyekre az összes világot verhessék, hogy a henye fényűző életet megszozott szent kúria adófizető rabszolgáivá tegyék, s a henye barátok százezrei a népek véres verejtékén pókhasat ereszthesenek.

Pokoli szándékuknak valóban igen kedvezett az akkori európai, kivált pedig magyarországi zilált politika, s az azt követő elnyomott helyzet, mert egyedül az ágostai hitvallásúaknak I. Lipót király uralkodása alatt levő kétezer imaházai, Mária-Teréz királyasszony alatt kétszázra olvadtak le, 1747-ben már annyival sem bírtak. Ide nem értve a helvét hitvallásúak templomait.

Miként fennebb említők: Sárosmegyében igen fogékony talajra találtak Luther tanai. Melancthon Fülöp és Stockelin Lénárd Luther tanítványai 1539-ik évben Bártfán, a ma is fennálló ódon stülű szent Egyed templomában az új hit tanait hirdetvén: a nép ezrenként tért át a protestáns vallásra. Bártfa s Eperjes királyi városok csakhamar gyúpontjai lőnek a protestantizmusnak, s a megyében nyolczvan imaházban zengedezett a zsoltár, melyekből Mária-Teréz uralnia alatt már csak tizennégy maradt a minden oldalról szorongattatott ágostai hitvallásúak birtokában.

Azonban ezen fából épült nyomorú 14 imaház is nagy száalka volt a klérus szemében, s a jezsuiták mindent elkövet-

tek, hogy a protestantizmus gyökerestől kiirtassék. így például az Abos helységben levő evangélikus templomot báró S z t á r a y erőhatalommal akará elfoglalni, de az üdvözítő eme méltatlan apostola, kevésbe múlt, hogy a fogát ott nem hagyta, a nép az imaház ajtajában csontjait akarta összezúzni, miért is ebbeli vakbuzgó szándékával felhagyott.

Mindamellett b. S z t á r a y n a k méltó utódja akadt G ö r g e y b e n, a ki Abos helységben egy részjországot zálogban bírt, a helybeli s a Hernád melléken lakó protestánsokat, kik a hit tanait oda jártak hallgatni s az úr vacsorájában részesülni, meg akarván eme szellemi kincsüktől fosztani; a mit 1746-ban erőhatalommal kivinni megkísérlett, miután egy római kath. plébánost házánál tartott, s a megye hajduít, kiket e végre az alispántól nyert, az ágostaiak imaházába be akará vinni.

G ö r g e y számítása azonban balul ütött ki, mert az evangélikusok jó eleve értesülvén ezen erőszakos rablásról: a templom elébe öröket állítottak fel, s az első harangkongásra csapatonként odarohantak: a miért később az eperjesi lakosok megyei gyűlés alkalmával súlyos ütlegekkel bántalmaztattak.

Miután G ö r g e y belátta, hogy erőszakkal nem boldogul, cselhez folyamodott, aljas tervet koholván ki az evangélikus lelkész, P r u n i J á n o s n a k a helységből leendő eltávolítására, s oly embertelen eszközhöz nyúlt, melyet legfőlebb a míveltség legalantabb fokán álló, valamely ausztrál szigeti vad néptörzs főnökről föltételezhetni.

Ugyanis jól tudá G ö r g e y, hogy a szegény evangélikus lelkész összes jövedelme azon néhány véka gabnából áll, melyet híveinek áldozatkészsége nyújt a jámbor hit-pásztor s családja életének fentartására. Tehát a jobbágyoknak megtiltá, n e h o g y j ö v ö r e l e l k é s z ö k n e k b á r m i n e m ü é l e l m e t a d n i m e r é s z e l j e n e k. Minthogy azonban értésére esett, hogy a becsületes pórnép inkább hódol tiszta lelke sugallata-, mint az ő zsarnok parancsának: szolgálival a szegény jobbágyok házaiba tört, s minden ott talált ételmi szereiket saját udvarába hordatta, egyszersmind kijelentvén, hogy abból mindaddig semmit vissza nem kapnak, míg csak egyről-egyig alá nem írják magokat, hogy jövöre az evangélikus lelkésznek semmi ételmet sem szolgáltatsanak ki, hanem azt a római katolikus papnak adják azért, hogy a zaklatott P r u n i lelkészt éhséggel elűzhesse.

Miután G ö r g e y ezen embertelen s csaknem hallatlan erőszakoskodással sem érhetett cél, tehát S z i n y e i Merzse Z s i g m o n d megyei alispán, S c h u s z t r i k N. szolgabíró s

néhány eskütt társaságában, a megye által kiadott parancs folytán Abosra menvén, az ágostaiak imaházát hivatalosan el akará foglalni. De ezen különben oly jámbor, szelíd, a mellett szaza^{TM} dok óta a földesuraság jármában görnyedező pór nép egy felsőbb ihlettől áthatva, fellelkesült, kiki kezébe ragadta otromba fegyverét, a rabló nemes urakat oly határozottan rohanta meg, hogy ezek alig bírták irhájukat elvinni. Képzeltetni, hogy a hitét imádó s azért életét önként feláldozó becsületes nép, mint anélkül is e sötét korban botütlegnek alávetett nemtelen osztály, súlyos testi fenyítéssel s még súlyosabb fogsággal lakolt e nemes buzgalmaért.

Hogy a polomi ágostai imaház mily sorsban részesült, szintén igen érdekes, s az akkori sötét korszaknak igen hű ki nyomata. Ennek vesztére a Berzeviczén lakó hasonnevű család az ottani kath. plébánossal esküdött össze, s csak egy kedvező alkalomra vártak.

A vágyva várt alkalom végre megérkezett. A kiküldött kém hírül hozá, hogy Polom helység lakossága nagyobb rész künn a mezőn s az erdőben van. Erre a Berzeviczy-ek s a plébános, vadászat ürügye alatt, az erdőségen keresztül egészen a templomig hatolván, anélkül, hogy őket valaki észrevette volna, s abba, miután lakatost is vittek magokkal, ki az ajtót kivétvén sarkaiból, berontottak. Legelőbb is a plébános a szent ostyát tartalmazó kupaczt az oltárra helyezé, azután a szentélyből az ott talált szent edényeket kiemelé, az ott talált összes holmival és pénzzel együtt elvivé. Tehát a templomfoglalás, tolvajlás-, lopás- s rablással járt egyszer s mindenkorra, s mindezt azok tevék, a kik erényt s szent ígéket hirdettek. Azonban mindezt — szerintök — az isten nagyobb dicsőségére tevék. De alig hogy ezen erőszakos rablás véghezment, hírül hozák, hogy a faluban zaj támadt, s az ágostai hitfelekezetűek elősietnek. Mire, természetes, hogy a rablók megoldták a kereket s az erdőbe menekültek.

A protestáns földesúr jobbágyaival együtt nem eng«dé magát a templomtól megfosztatni, mindamellet abba az evangélikusok belépni s ott az isteni tiszteletet tartani nem merészeltek, mert annak oltárára a felszentelt ostya volt letéve; miért is csak az udvaron tartózkodván, éjjel-nappal fegyveres kézzel őrizték imaházukat.

Úrnapiján a berzeviczi plébános számosan egybegyűlt katholikus híveinek kíséretében nagy búcsúmenettel az általa elrablott polomi evangélikus templomba akart menni, s azt a ka-

tholikus szertartásra ünnepélyesen felszentelni; minthogy azonban a plébános tartott attól, hogy az evangélikusok erőszak ellen erőszakot fognak alkalmazni, valamint tudván azt ő atyasa, hogy ellenfeleinek is kezet adott a természet, tehát az utat kiegyenlítő: az akkor Sárosmegyében állomásozó katonaságból 15 közlegényt küldött előre egy hadnagy vezénylete alatt.

A polomi ágostai templom udvarán levő protestánsok a katonaság közeledését látván, azok legfőbbjei, úgymint Berzeviczy Kristóf két fivérével együtt a hadnagy elébe fegyveresen mentek, kérdezték: mi célból jön ide a katonaság? miután a hadnagy egész őszinteséggel bevallá, miszerint felkérte, hogy az ágostaiak templomát elvegye, Berzeviczy Kristóf azt kérde tőle: van-e erre királyi parancsa? Mert ha ilyennel el van látva, azon esetre önként fogják neki a templom kulcsait kiszolgáltatni, s ekkor a katonaság felesleges. De ha ellenben királyi meghagyás nélkül jött ide, akkor — a templom udvarán egybegyűlt népre mutatván — ezek itt mind készek inkább verőket ontani, mintsem templomukat elrabolni engedjék. A hadnagy ezen szilárd hangon nyilvánított határozatra katonáival együtt visszavonult, a plébános pedig, ki a búcsúmenettel együtt Berzevicze mezővároson kívül várakozott, látván a hadnagyot visszatérni, tanácsosnak vélte a hazamenetelt.

Végre a polomi lakosság, szegény földnépből állván, a midőn már folytonos éjjel-nappal való örökösben kifáradt, mindegyike mezei munka után látni kénytelenítettén, a templom udvarát üresen hagyták; egy éjjel a megyei hajdúk fegyveres kézzel megjelentek, kiket az akkori vármegyei főispán Szirmai Tamás neje Barkóczy Klára, az egri püspök testvér hűga, azon parancscsal küldé, hogy a polomi templomot hatalmukba kerítsék. Ez a Barkóczy Klára igen kegyetlen nő volt; majd alább szólni fogunk még róla.

Minthogy azonban a megyei hajdúk, a templom udvarának elzárása és a templom ajtajának nagy kórákással való eltorlaszolása miatt, annak belsejébe nem hatolhattak: a templom falához hágcsókat támasztottak s az ablakon akartak bemászni. De meg is adták az árát, mert a polomiak erről értesülvén, paraszt fegyvereikkel a helyszínére siettek, s a megye szolgálit durván elűzték, kivált pedig vezetőjüket úgy elpáholták, hogy ruhája s inge szélyel volt hasogatva.

Mindennek daczára, hogy az üldözött polomi evangélikusok ily példás kitartást tanúsítottak vallásuk s egyházuk meg-

tartása mellett, az ügy a legfelsőbb hatóság elébe terjesztetvén, határozatott, hogy miután a p o l o m i protestáns templom oltárára a szentelt ostya le van téve, abban többé más hitfelekezetűek isteni tiszteletet nem tarthatnak.

Az 1736-ik évben egy katolikus úr, hagyomány szerint b. András, Zilahra bevitt egy század német lovasságot, melyet a piacon felállítván, annak kapitányát Zoványi Györgyhöz, a helybeli reform, lelkészhez és püspökhöz küldé, hogy a helv. hitvallásúak templomának kulcsait adná át, mert, úgymond, erre ő felségétől parancsa van: azt a zilahi kath. egyházi község számára elfoglalni. Zoványi hallott valamit a dolog felől, s azért elő vigyázatból a czintermet és tornyot emberekkel megrakta, s maga papi öltözetben a templom előtt sétált, s várta mi történik. A kapitány szemközben odaérkezék s elmondá, mi dologban jár, mire a püspök őt figyelmezteté, hogy a katonaságot a városba vivő úrtól bizonyosan rá van szedve, kinek olyan parancsa a királytól nincs, de azt maga vallása iránti vak buzgósága, s annak a reformátusokat gyűlölő papjai készítették fel, s bírták rá azon törvénytelen és erőszakos cselekedet megkísértésére, s rá mutatván a templomot oltalmazó fegyveres embereire, monda: hogy készen várja, ha csakugyan azon úr csendes időben oly nagy zajt, sőt öldöklést akarna véghezvinni. Midőn ennek következtében a kapitány már szintén a templomig felnyomuló csapatjaihoz visszatért, az említett urat az állítólagos felsőbb parancs előmutatására komolyan felszólítá, de ki azt tenni nem tudta, miért a kapitány kijelentvén, hogy a rábízott katonaságot ilyen öldöklésre használatni nem engedi, valamint a bölcs és derék főpásztor iránti tiszteletét is kifejezve, a harsonával az indulóra jelt adatott, s századjával visszafordult. *)

Ezt a hódító barbár török sem tevé a leigázott népekkel. Képzeltetni a szegény, mélyen sértett protestánsok fájdalmát, kiknek számukra sehol sem létezett felebbezési hatóság.

Ha tehát egy katolikus pap csellemel vagy erőszakkal a szentelt ostyát tartalmazó kupacot más hitfelekezetűek oltárára letevé, azt egyúttal el is rabolta, s a remény minden szikrája elenyészett, hogy azt valaha visszafoglalhassák törvényes tulajdonosai.

*) Zilah történetéből írta Szilágyi Ferencz. Pest, 1870.

És ha találkozott oly bátor, elhatározott egyén, ki az ostyát tartalmazó kupaczt felvette s a templomból eltávolította: annak minden irgalom nélkül hóhérral vágatták le a kezét.

Szintén ily úton-módon rabolták el Roskoványban (szintén Sárosmegyében) a protestánsok templomát, hol a katolikus pap a protestánsok templomába erőszakkal berontott s a szentelt ostyát (venerabile) az oltárra letevé. Minthogy azonban az evangélikusok a templomot elzárták, kulcsait magokhoz vették s a plébánost abba bebocsátani nem akarták: az akkori Eperjes városi jegyző, P o d h ó r á n y i Z s i g m o n d igen súlyos vádat emelt ellenük, melynek főpontjában kiemelé, hogy a l u t h e r á n u s o k az élő és mindenható istent f o g s á g b a n t a r t j á k. Ez valóban sajátságos színben tünteti fel az akkori papság, különösen pedig a jezsuiták káros, s a műveltség haladására oly hátrányos befolyását, mennyire nem voltak képesek még a tanult osztályt is fanatizálni, butítani.

Ekként fosztattak meg a roskoványi protestáns lakosok saját templomuktól, valamint szabad vallásgyakorlatuktól; igaz ugyan, hogy azután a volai evangélikus egyházba való járásra utasítottak, de ezt is csakhamar elvették tőlük.

Azonban nem csupán Sárosmegyében történtek ily erőszakos templomrablások, hanem országszerte mindenütt, a hol csak a protestantizmus s a reformáció virágzásnak indult, meghonosodott s a tudomány és szabad gondolkodás gyököt vert, s fájdalom, mindig találkoztak az ország előkelői között oly fanatizált, túlbuzgó, türelmetlen egyének, kik a katolikus papság kegyét hajhászva, a zsarnok földesúri önkényben vetelkedtek.

A Duna mentében, Mária-Teréz királyasszony uralma alatt gr. Eszterházy, Mérey, hg. Grassalkovich s többen számos templomot elvettek a református és protestáns hitfelekezetűektől: s annak daczára, hogy az 1681-ki soproni országgyűlés 26-ik t. czikke, valamint az 1731-ik évi april 6-ki cs. királyi határozat által a protestáns és református szabad vallásgyakorlat megerősítettett, a templom-rablások napirenden voltak, íme ennek egyik igen tanulságos példája,

1746-ik év őszén Gömör megyében fekvő Alsó-Sajó helységbe K o r b é l y protestáns lelkészt, ifjú báró Andrássy katolikus pap, barátság ürügye alatt meglátogató, okul adván, minthogy Bécsbe utazik, minden jó ismerősétől búcsút akar venni, annál is inkább a lelkésztől, a ki, úgymond, az And-

rássy családnak sok hasznos szolgálatot tett, A semmi vést nem gyanító becsületes lelkész a bárót előzékenyen fogadta s tehetsége szerint meg is vendégelte.

Lakoma után az ifjú pap érzékenyen búcsúzott a lelkésztől, mondván: valószínűleg igen sokáig fog időzni Bécsben, isten tudja, mikor láthatja viszont Korbélyt, tehát egy szívességre kéri fel, hogy miután tudniillik az alsó-sajói evangélikus templomot még soha sem látta, szíveskednék azt neki megmutatni.

A szelíd aggastyán, miután a katolikus papot egyedül látta házánál, mitől sem tartván, vendége óhaját örömmel teljesíté, a templom kulcsait elővéve s Andrássyt bevezette. Azonban alig hogy a templomba léptek, az eddig közel bokrokban elrejtőzött báró szolgálai előrohánván, a lelkész kezéből a templom kulcsait erővel kicsavarták, sőt magát is az isten házából kilökdösték. Ezek után Andrassy pap az ágostai templomot lepecsételte, még pedig ezen szavakkal: „ezen templomban a lutheránus lelkésznek többé nem szabad szónokolni.”

Alig hogy az erőszakoskodó pap eltávozott, s a népnek a merénylet tudomására esett, csoportosulni kezdett, mindenhonnan összefutott, a templom ajtaját bezúzta s a protestáns lelkészt erővel bevívén, abban isteni tiszteletet tartani kényszeríté.

Néhány nap múlva az öreg báró, a templomrabló pap atyja személyesen megérkezett egy megyei tisztviselő s fegyveres hajdúk kíséretében, hogy a fia által véghezvitt erőszakot törvényesítse, s a protestánsok templomát karhatalommal elfoglalja. Minthogy azonban a szomszéd községekből csakhamar odaözönlött a nagy néptömeg, kik nem voltak Andrassy család jobbágyai, az öreg báró tanácsosabbnak tartá a futást, a megyei tisztviselőt ott hagyván. De a felbőszült földnépe a szolgabíró lovát, melyen ült, megragadá, falu elébe hurcolta s parancsolólag monda, hogy rögtön arra távozzék, a honnan jött, j A szegény evangélikus lelkész e lázadás okozójául vádoltatván, Bála s sa Pál főispán parancsára börtönre vettetett,

A katolikus klérusnak korlátlan önkény s hatalom adott a protestánsok felett, mit a megyei püspökök az alsó osztályú papság, különösen pedig a jezsuiták segélyével érvényesíteni el sem is mulaszták, s minden lehető módot s alkalmat kikerestek és fürkészték, az általok annyira gyűlölt szabadelvű hitvallás teljes kiirtására, s oly méltatlanságok- s boszantáso-

kat vittek véghez a protestánsokon, hogy azok már ma szintén lehetlenségnek látszanak.

Így például gömörmezei D o p s i n a bányavárosban a reformáció kezdete óta az összes lakosság Luther tanait vallotta, következésképpen ott a katolikus templomok elenyésztek, s két évszázad lefolyása alatt mise nem tartatott, azon oknál fogva, mivel az egész városban csak egyetlen egy katolikus volt, Mindamellett 1746-ban egy plébánost vittek Dopsinára, s azt a megyei hatóság ünnepélyesen beigtatta, nem azért, mint-ha az ott levő egyetlen katolikus lelki üdvéről gondoskodtak volna, hanem azért, hogy a plébános adandó alkalommal a protestánsok templomába lopódzhasson s annak oltárára a szentelt ostyát letéve, tőlük elrabolhassa. *)

Hasonló sorsban részesült a szintén Gömörmezeiben fekvő Kakova helység, különösen pedig a szintén tiszta evangélikus lakosságból álló Csetnek mezőváros nagy szála levén a kath. papság szemeiben, s habár abban az egyetlen P l e t r i c h, megyei alispánt kivéve, több katolikus nem is lakott, mindamellett a város előtt kápolnát emeltek a miséző pap számára. Azonban ezzel sem elégedtek meg, hanem a csetneki uradalom nevében folyamodványt nyújtottak be a királyi tanácshoz, melyben egy katolikus templomnak a város kellő közepén leendő felépítését szorgalmazták, a mit természetesen meg is nyertek s plébánost helyeztek oda. Igaz, hogy a templom felépítéssel késtek, annak daczára, hogy az ahoz való anyag össze volt halmozva, késtek pedig azért, mert leendő kedvező alkalommal a protestánsok templomát a fennebb előadott módok szerint elsajátítani, s Csetneket, a hol a protestánsoknak egymásután három superintendensek székhelye volt, hatóságuk alá keríteni s a szabadelvű vallást végképen kiirtani remélték. **)

Ez időben Kis-Hontmezeje valamennyi községe, Szuhát kivéve, mind protestáns volt, 14 ágostai, kettő pedig helvét hitvalláson levén. Ezek között Osgyán volt a protestánsok főfészke, kitűnő iskolával bírván; ép azért irigy szemmel nézték ellenei, s addig nem nyugodtak, míg csak katolikus plébánost ünnepélyesen be nem helyeztek oda, a ki azonnal a helybeli papi jogok követelésével lépett fel.

*) Dopsina jelenleg is 44CO evang. lakossal, toplommal s virágzó iskolával bir. Ma már a katolikusok száma 560-ra szaporodott.

***) Kakován jelenleg 1800 evangélikus lélek, telriffróm s lelkész van, ugyszinién Csetneken is 1800 lélek és lelkész. A katolikusok száma 550.

Az 1741-ben dühöngő ragály az osgyáni protestáns lelkészt B o d z a y I s t v á n t is elragadta. Hogy tehát e község testi és lelki orvos nélkül ne maradjon, az egészségügyi biztoshoz, gróf B a l a s s a P á l h o z annak elnyeréséért folyamodtak, különösen pedig számukra minél hamarabb lelkészt küldeni kérték. Ennek közvetítőjéül K u b i n y i I s t v á n megyei szolgabíró-t szólították fel, ki annak daczára, hogy protestáns volt, a katolikus papokkal egyetértett.

De miként csalódtak az osgyáni protestánsok reményükben: a fennebbi két úr a helyett, hogy vallásukbeli lelkészt küldött volna nekik, katolikus plébánost tolt a nyakukra. Minthogy azonban a protestánsok a hivatlan vendéget befogadni nem akarták, hanem az elhunyt Bodzay helyett Á l d á s y P á l t hívták meg lelkésznek: nemcsak az osgyáni parasztok, hanem annak földesurai is, B a l l i k G y ö r g y és K o r p o n a y G á b o r büntetés alá vonattak gróf B a l a s s a által.

S mivel a méltatlanul s önkényüleg elítéltek igazságos ügyét az akkor nagy hírben álló B o r n e m i s s z a I s t v á n jogtudós (de nem a már fennebb említett Bornemisza, sárosmegyei alispán s protestáns templomrabló) összes szellemi erejével védelmezni merészle: a királyi tanács silentiáriussá tévé őt, s jövőre mindennemű ügyködési gyakorlatától eltiltá. Ezen igazságtalan ítéletet azonban Mária-Teréz királyasszony később megsemmisíté.

De az Osgyánba erőhatalommal beigtatott katolikus plébános ott maradt, eleinte özvegy báró L u z s i n s z k y, született V a s s K l á r a kastélyában mint vendég tartózkodott, de csakhamar rendes lakást nyert — a királyi tanács meghagyása folytán.

A katolikus klérus, különösen a furfangos jezsuiták mindinkább nagyobb vérszemet kaptak a protestánsok üldözése- s kiirtásában, s most már azon eszmére jöttek, melyet legfelsőbb határozattá emelniök sikerült, hogy minden protestáns templomot összeírtak, jegyzékbe s vizsgálat alá vették: vájjon katolikus vagy pedig protestáns hitfelekezetűek által épített-e?

Ezen intézkedés folytán azon veszélynek voltak a protestánsok kitéve, hogy egyetlen templomuk sem marad. Az ujak azért, mivel csak nemrég épültek fel, a régiéek pedig, mivel azok eredetileg a katolikusok tulajdona voltak, s a mi legfőbb, az általok nagy áldozattal létesített imaházakat minduntalan el-

elrabolták tőlük. E rendelet tehát tisztán oda volt irányozva, hogy a protestáns vallás gyökerestől kiirtassék.

A protestáns főnemesek ugyan több ízben személyesen terjeszték fel panaszaikat az udvarnál, s mindannyiszor ki is adatott az uralkodó parancsa, így különösen III. Károly király alatt 1732-ik évi július 12-én, valamint 1746-ban Mária-Teréz királyasszony alatt, hogy jövőre a protestánsok templomait erőszakkal elfoglalni nem szabad, s hagyassanak meg in statu quo, de arra nézve, hogy a már elrablott templomaik visszaadassanak, semmi intézkedés sem történt, s így a kath. papság a jezsuitákkal egyetértve, folyvást erőszakoskodott a gyengébb protestánsokon, s mindannyiszor büntetlenül, senki által meg nem fenytve. A protestánsok vallásszabadsága s templomai, következőleg híveinek száma is tehát egyre apadt, a nélkül, hogy e baj orvosoltatott volna.

A protestánsok személyes bántalmazása.

Ha már a protestánsoktól annyi templomot elraboltak, legalább a megmaradottakat hagyták volna meg nekik, s engedték volna a lelkészeket s a híveket nyugodtan gyakorolhatni vallásukat. De a pápák, következőleg a klérus is mindig buzgó volt az eretnekek irtásában, hát még a jezsuiták, e pokol pozdorjái, kikhez képest az embertabló tatárok szelíd bárányok voltak, semmiféle gonosz eszköztől sem riadtak vissza, s az üldözött protestánsokat minden más vallás-felekezetűek előtt gyanússá s gyűlöletessé tudták tenni.

Most már, miután templomaikat nagyjából csellet s erőhatalommal elvették, arra irányozták legfőbb törekvéseket, hogy a protestáns híveket rábeszélés, ijesztgetés, sőt ha kell, erőszakkal római vallásra térítsék. Már ebben a községi plébánosok s némely kegyetlen földesurak is közreműködtek, leginkább az által, hogy jobbágyaikat lelkészeiktől mindenképen visszatarták s idegenítették, remélvén ezáltal a nép szívében a protestáns vallás iránti fogékonyságot s vonzalmat kiirtani, s lassanként a misés szertartáshoz szoktatva, katolika val-

lásra téríteni, vagy pedig ekként okoskodván, végre megunják a lelki kínzást, s hogy az üldözéstől meneküljenek, önként ki-
térnek majdan.

Így volt ez országszerte. A praelátusok, plébánosok, kivált pedig a mindenhová befurakodott ármányos jezsuiták, kik az ellenreformáció babéros hőseiként akartak tündöklenni, minden követ megmozdítottak a pápa által elejükbe kitűzött cél kivitelére. A tősgyökeres magyar helyeken ugyan sokkal nehezebben boldogultak a helvét hitvallásúakkal; rendíthetlen buzdító például szolgált az üldözött hitfelekezetbelieknek a Pozsonyban elítélt gályarabságra hurczolt, s bámulatra ragadó és tiszteletre gerjesztő odaengedéssel túrt 40 református papnak példátlan állhatatossága, kikhez hasonló nagylelkű vértanúkat a római vallású szentek között hasztalan keresünk. Bizonyynyal innen eredt e szó: „vastagnyakú kálvinista”, mely elnevezés csak dicséretükre válik a helvét-hitvallásúaknak.

Az ágostai hitvallásúaknál sokkal könnyebben reméltek boldogulni, kivált pedig a felföldön a szelidebb véralkatú szláv népnél, mely sok anyagi nélkülözés, a mellett földesúri önkény alatt csaknem rabszolgai lealázó sorsban részesült, az igát megszokta.

Példa erre Sárosmegyében az ifjabb gróf Szír may (nem a fennebb említett főispán) kegyetlen bánásmódja, a ki protestáns jobbágyainak Jakabfalván, Kis-Szebenben és Osztopatakán saját templomjukba imádkozni s hittanítást hallgatni a legszigorúbban megtiltá, s a ki ezen basa földesúrnak ebbeli zsarnokparancsát áthágni merészelte, azt a legszigorúbban megbüntette. Mindez ma is élő hagyományként él a nép ajakán.

Ennek fanatikus példáját báró Klobusiczky István is követte Radácson, a ki minden szombat s ünnep előestéjén szolgálit protestáns jobbágyainak házaiba küldé, azpn szigorú meghagyással, hogy másnap, tudniillik ünnep napján, senki ne merészljen Eperjesre saját templomába menni, hanem mindenki a helybeli katolikus egyházban jelen legyen. Ha valaki ezen barbár tilalom ellen vétett, azt Klobusiczky kegyetlenül megverette, vagy pedig nagy pénzösszeggel kellett magát a kínzástól megváltania. Ennek folytán számtalan jobbágy ott hagyta mindenét s Tiszán túl, a reformátusok között vagy más távolabb helyen keresett menedéket.

Valamint a protestáns híveknek saját imaházaitat látogatni tilták, ép úgy azok lelkészeinek oly helységbe vagy városba, mely a katolikus plébánosnak alá volt vetve, halálos

betegait meglátogatni, vigasztalni, vagy pedig azokat úrvacsorájában részesíteni, sőt még oly helyen átutazni is a legszigorúbban meg volt tiltva.

A katolikus papság érvényt is tudott adni ezen tilalomnak, s keresve-kereste a kedvező alkalmat, hol és mikor gyakorolhassa kegyetlenségét a szegény üldözött protestáns lelkészeken. Történt pedig 1741 táján, hogy Bahil Mátyás eperjesi prot. lelkész Radács faluba rándult ki M e l e z e r D á v i d uraság látogatására, Alig hogy ez az ottani plébános tudomására esett, az épen ott időző kassai katolikus tanulókkal a hazamenő lelkészt az országúton megtámadta, s mint valamely gonosztevőt, botütleg s kőzápor között futásra kényszeríté.

Hasonló eset történt Anders János Kristóf bártfai protestáns lelkésszel is, ugyanazon időben, ki a városban barátjait s betegait meglátogatván, annak daczára, hogy a város birájától s a katolikus alesperestől erre szabadságot nyert, midőn már hazafelé akart volna menni: az esperes barátságos meghívás ürügye alatt a paplakba csalta, a hová, mikor belépett: tudtára adatott, hogy fogolylyá van téve. A protestáns lelkész elég bátorsággal bírt, az esperesnek nem engedelmeskedni s kifelé indult, de a misés pap felszentelt kezeit bemocskolni nem átallá, s az ártatlan lelkésznek dühösen neki rohant, fejéről az akkor divatban levő álhajat letépte, ütötte, verte s lakából kitaszigálta, s ha az evangélikus polgárok a veszélyben forgó lelkészük segélyére elő nem rohantak volna: az esperes által felbujtogatott s az utcák kijárásait elzárt éretlen fickók csoportja megkövezte s agyonverte volna.

Továbbá n o l v a j d t A n d r á s evangélikus lelkész, a kit már négy községből kiűztek a kath. papok, ugyancsak Sárosmegyében Péch-Ujfalun keresztül utazván, kocsijának kereke eltörött, s azt az ottani kovácschal meg akarván csináltatni, megállani kényszerült. Megtudván ezt a helybeli plébános, legott odasietett, s a tisztos aggastyánt kegyetlenül megverte.

G r ó s z A n d r á s löcsei evang. szláv lelkész Hadusfalvára ment U j h á z y családlátogatására 1747. június 6-án s midőn visszafelé Csütörtökfalván átmenni akarna, az ottani minorita páterektől az országúton megtámadtatván, a zárda első emeletébe csukatott, a honnan ágylepedő segélyével leereszkedvén, miután azonban a lepedő rövid volt, magasról

kellett leugornia, minek folytán sérvet kapott s halála napjáig szenvedett e bajban.

S mindezt az isten felszentelt és élő szenteknek látszani akaró szolgálai tevék s napirenden gyakoriak e vérlázító emberkinzást s kegyetlenséget, a nélkül, hogy ezért bűnhődtek volna, — felebbezésnek e bajok orvoslása ellen nem volt helye.

Éhez hasonló esetek végtelen hosszúra nyúlnak, mindazokat elősorolni talán unalmas volna.

XVI.

A protestánsok szellemi kifejlődésének korlátolása.

Miként egykor a hitehagyott Julian római császár a keresztények iskoláit bezáratá, hogy ez által hitük tanainak terjesztését megakadályozza s vallásukat a föld színéről kiirtsa; ép úgy a jezuizmus is hasonló elvből kiindulván: a protestánsokat minden nyilvános tanintézetektől megfosztani törekedett.

Legkedvezőbb alkalom nyílt erre a Rákóczy-féle forradalom leesillapultával, midőn a hazából kiűzött jezsuiták visszatérvén, az esztergomi érsek-prímással s több püspökkel együtt a protestánsok ellen az udvarnál panaszt emeltek, hogy azok az 1681. 25. és 26. t. czikkek, valamint más intézvények daczára, a legközelebb lefolyt lázadás alkalmával sok gonoszt elkövettek, pártütők voltak, miért is az 1714-ben april 28-án kelt királyi parancs a protestánsoknak meghagyja, hogy vallásuknak, az articularis vagy bezikkelyezett helyeken kívül való nyilvános gyakorlatától, s minden papi teendőktől tartózkodjanak, magánházaikba azon okból oda menő idegeneket be ne ereszsziék, az articularis helyeken kívül eső papibért és jövedelmeket a katolikus papoknak üzessék; haladék nélkül bocsássák el a szükségfeletti lelkészeket, azoknak segédeit, tanítókat, iskolamestereket, hol azok a mozgalmak előtt nem voltak, valamint főbb iskolákat is ott ne tartsanak; mindazon

alapítványokat és jövedelmeket, szent edényeket, melyek nem articularis helyeken volnának, azok törvényes birtokosainak, a plébánosok- és tanítóknak adják vissza, a decretalis vagy törvényben parancsolt (katholikus) ünnepeket tartásuk meg, bármely közbotrányt kerüljenek, különben az e parancsolatot áthágókat szigorún meg fogják büntetni.

A protestánsok kínzásához ekként fogván hozzá, tanintézteiket el-elfoglalták, a gyermekek s az ifjúság minden szellemi oktatás nélkül maradt, mi által könnyebben reméltek velők boldogulni, azaz kitéríteni őket a jezsuiták, mert hiszen a tudatlan, buta nép fejét könnyű telebeszélni holmi ördögökről koholt babonás mesékkal, tévútra vezetni s leigázni.

És valóban 1747-ben annyira haladt is mára jezsuitizmus, hogy a protestánsoknak egyetlen magasabb iskolájuk sem volt, a szónoklattannál (rhetorika) be kellett a protestáns ifjúnak fejezni tanulmányait; sőt oly népes protestáns helyen mint Selmece, csakis a grammatikát tanították.

1745-ben az Eperjes városi tanács Longay János evang. tanoda-igazgatóját, Doloviczinyi György aligazgatót és Hrabovszky János lelkészt maga elébe hivatván, eskületétel mellett kikérdezték: vallanak be, miféle tantárgyakat adnak elő iskolájukban, s hány hallgatójuk van összesen, és vajjon nem oktatják-e növendékeiket bölcsészet- s más magasabb tantárgyakban? Mindez azonban a királyi tanács meghagyása folytán történt.

A jezsuiták nem egyszer véletlenül betoppantak s szemtelenül betolakodtak a protestánsok nyilvános tanodáik osztályaiba, s végig hallgatták az előadást, meg akarván győződni, hogy vajjon mire és mibe oktatják a tanárok az ifjúságot. Ily eset például Besztercebányán igen gyakran történt, mi felett egy azonkori lelkész keservesen panaszkodik.

Hogy mennyire voltak a tisztelendő páterek a protestánsok iskoláira féltékenyek, esetet hozunk fel reá.

Kis-Szebenben a protestánsok tanodája Fabricius Dávid igazgatása alatt évről évre nagyobb virágzásnak indult. Ezt az ottani kegyesrendi (piarista) szerzetesek irigy szemmel nézván, nem tűrhatték, s addig üldözték ez érdemdús férfit és az evangélikus hitközséget, mígnem az erélyes protestáns igazgatót a városból való futásra kényszerítették, kit, ha egy bizalmas barátja jólevele nem értesít: a börtönbe vetették volna.

S midőn a kegyesrendi atyák kémjeik által megtudták, miszerint Fabricius a városból menekül, nem kételkedvén benne, hogy máshová nem mehet, mint Eperjesre: a város és a kertek között keskeny útra, melyen a menekülőnek okvetlen át kellett haladnia, gyerkőcz tanítványaikat odarendelték azon meghagyással, hogy a szökevényt kövezzék meg. Ez valóban igen kegyes eljárás volt a kegyesrendi atyáktól.

Azonban Fabricius erről is értesülve lőn egy jó barátja által, más útra térvén, szerencsésen kikerülte a veszélyt, s késő éjjel az eperjesi protestáns lelkészhez érkezett.

A magyar protestáns ifjak, kik saját hazájukban magasabb szellemi kiképzéstől meg lőnek fosztva, a tanulásvágytól ösztönözve, külföldre kényszerültek utazni, a vagyontalanok pedig jobb módúaktól segélyeztetve, nehogy a katolikusoknál tudatlanabbak legyenek, hasonlóan cselekedtek, s üldözőiket oly eszélyesen túlszárnyalták.

A jezsuiták erre is kiterjesztek figyelmöket, s a protestáns tanulók külföldre menetelét annyira megnehezítették, hogy gyakran a legszebb észtehetséggel s tanulásvágygyal bíró protestáns ifjú is inkább honn s tudatlan maradt, mintsem magát annyi ide s tova járásnak, nehézségnek s kínzásnak kitegye.

S habár a magyar protestáns tanuló ifjaknak a külföldi egyetemekre való kimenetelét az 1731. april 6., valamint 1732. július 12-ről s 1733-ban kelt királyi határozatok nyilván megengedték, nem hogy akadályozták volna, mindamellet ha azok ki akartak utazni, az akkori jezsuitizmus befolyása alatt álló hatóságok a fennebb érintett legmagasb engedményeket mellőzték, hanem mindannyiszor az 1725-ben közzétett határozatra hivatkoztak, mely ekként hangzik: „egyik protestáns tanuló ifjú se merészeljen királyi útlevél nélkül hazájából távozni; s ha netalán valaki anélkül elmenne: azon esetre annak szülei, tanárai s ügyének előmozdítói, vele együtt, önkényes büntetés alá vonatnak. S az ily útlevél minden évben megújítandó.”

Azonban, ha a protestáns ifjak egy ilyen útlevélért folyamodtak, s hozzá akartak jutni, nagy idővesztés-, fáradság- s költségbe került, úgy hogy a XVIII-ik század közepén ily útlevél kieszközlése már húsz forintba került, mely összeg azon időben Magyarországon igen jelentékeny volt, ebbeli kiadásra nézve.

Ezen szigorú legfelsőbb rendelet további tartalma azt is foglalá magában: hogy mindazok, a kik külföldön tartózkodnak, a legszigorúbb büntetés terhe

mellett, hat hó lefolyása alatt hazatérjenek. Mily zavart s rémületet okozott e parancs a külföldi egyetemeken tanuló protestáns ifjagnál, miután sokan még alig kezdték el a tanfolyamot, már is abban kelletvén azt hagyniok s haladéktalanul hazatérniük.

Midőn ezen rendelet folytán Fabriczi Dávid és Lányi Jakab a külföldről megjöttek, s ennek okát fűr-késznek, azon választ nyerték: ez azért van, mert a magyarországi kath. klérus azt akarja, hogy a protestánsok ökrök és szamarak maradjanak. E kifejezés ugyan elég kíméletlen, de mint őszinte nyilatkozat a tiszta valón alapul.

A városi hatóságok a protestáns ifjak hazajövetelét a legnagyobb figyelemmel kísérték. Az eperjesi három kandidátus, úgymint: Schwarz János, Markovich Izrael és Czapkai Jakab, hazaérkeztek után azonnal a városházára hivattak, a hol szigorún kérdeztetvén: mikor távoztak el, hol tanultak, s mikor tértek haza?

De még ezen szigorú rendszabályokkal sem elégedtek meg, hanem a királyi tanács meghagyása folytán; a protestánsoknak ki kellett mutatni s azt valódi hivatalos jelentéstételben benyújtani, hogy mi b ő l t a r t j a e l magát a tanuló ifjúság az egyetemeken? S miután a királyi tanácsnak tudomására esett, hogy, a külföldre menő ifjak nagyobb része vagyontalan, szegéi!j, s csakis a jómódú protestánsok adományaiból képesek magokat ott künn fentartani: azon határozatot hozta, hogy azután csak azok merészeljenek külföldre útlevéért folyamodni, a kik lakóhelyük hatóságától oly bizonyítványt képesek felmutatni, miszerint saját költségükön fentarthatják magokat.

Mindezen intézkedések odairányzottak, hogy a protestánsok minél tudatlanabbak s a mi legfőbb, lelkész nélkül maradjanak, mert azok csakis a külföldi egyetemeken nyerhetek kiképzést, s csakis a szegény, vagyontalan ifjak vállalkoztak e pályára, melyen szerény jövedelem mellett, folytonos üldözésnek voltak kitéve.

De a gonoszság vaksággal is jár, s a kaján jezuizmus nem volt képes a protestantizmust végképen kiirtani, annál-kevésbé elbutítani, miként azt saját híveivel tévé, s minek szomorú utónyomai korunkig fenmaradtak. Annak daczára, hogy a protestáns ifjak tudományos kiképzése ellen minden lehető romlásthözó eszközhöz nyúltak, mindamellét a legki-

képzettebb egyéneket csakis a protestánsok között lehetett feltalálni, nem csupán a lelkészi, hanem a politikai s más pályán egyiránt, hazánkban.

Az akkortájtban esze- s tudományáról híres császári tanácsos Sermeten a magyarországi protestáns nemességét a birodalom lelkének nevezte, tudományossága miatt; sőt herceg Eszterházy Imre Magyarország prímása s esztergomi érsek is Pozsonyban egy gyűlésen ekként nyilatkozott: „habár a protestánsok tanodáit korlátoljuk, s a külföldi egyetemekre vezető utat el is zárjuk előttük, mindamelllett túlszárnyalnak bennünket tudományosságukkal.”

Midőn Dvornokovich hontmegyei alispánnak nagy örömmel jelenték, hogy Szentiványi György katolizált, azt adá válaszul: „azon katolikus a legoktalanabb, a ki azon örül, ha egy protestáns katolikussá lesz, mert ha végre minden protestáns katolikussá lesz, a mai katolikusokból bizonynyal egy sem fog maradni a hivatalban.”

S valóban úgy is volt azon korban, a legjelesebb jogtudorok a protestánsok voltak, kiknek védelmére magok a katolikus főurak bonyolódott ügyeiket bízni kénytelenek voltak, s bármily nagy horderejű kérdést rendesen a protestánsok által adott vélemény dönté el. S mégis mindennek daczára, vallásukat megsemmisíteni törekedtek.

Igen fényes példa lőn erre az akkori egri püspök Barkóczy Ferencz, ki a protestantizmus legelfogultabb elleni közé tartozott, midőn papi dézmájának peres ügyét protestáns ügyvédekre bízta, A püspök példáját sok város követte, úgymint például Eperjes, mely az egri püspök ellen protestáns ügyvéddel védelmeztette magát.

Azonban hogy nemcsak a jog-, de az orvostudor-testület legkitűnőbb tagjai szintén a protestánsok voltak, kiderül onnan, hogy az ország hatóságai, sőt a katolikus püspökök sem nélkülözhatték a protestáns orvosokat.

Hogy ezen fennebbi állítás nem túlozott, azt minden művelt egyén igen könnyen átláthatja, tekintetbe vévén a katolikus papság tanítási s oktatási rendszerét, — azon korban, melynek alapelve volt: minél korlátozottabb gondolkodást adni a növendékeknek, míg ellenben a szabadelvű protestantizmus minél tisztább s magasabb fogalmakat s eszméket oltott az ifjúság lelkébe.

XVII.

A könyvek elpusztítása.

Ezzel azonban nem elégedtek meg a jezsuiták (imádott bálványuk a pápával együtt), hogy a protestánsok szellemi fejlődésének s a közműveltségnek mindennemű akadályt gördítettek útjába, hanem ennél még sokkal embertelenebb, soha meg nem bocsátható bünt követtek el a műveltség-, tudomány s szabad eszmeifejlődés ellen, s annak végképeni kigyomlálásához fogtak.

Miután a protestánsok ez időben már egyetlen egy nyomdával sem bírtak többé, a szükséges könyveket külföldről szállíttatni kénytelenítették. Ennél azonban misem volt nehezebb, mert az ország határvonalain semmire sem ügyeltek oly szigorún, mint a könyv becsempészésre. Minden szállítmányt át- meg átkutattak, s ha könyveket találtak, bármily tartalmúak is voltak azok, minden irgalom nélkül megsemmisítették; habár az erre vonatkozó királyi rendelet, csakis a vallás-vitákat tartalmazó könyvekre terjedt is ki.

Íme, ekként igyekezett a műveltség s tudomány csiráit elfojtani hazánkban a jezuizmus.

Ily undok tett Erdődy Antal Gábor egri püspök (Barkóczy elődje) emlékét is terheli, ki a protestánsoktól négyezer darab bibliát szedtetvén el, mind megsemmisítetté, nem dobatta ugyan a tűzbe, miként azt akkor hírlelék, hanem Kassán oly nedves pinczébe rakatta le, hogy csakhamar elrohadván, haszonvehetlenné, olvashatlanokká lettek.

Zsolnán a protestáns lelkész Bahil Mátyás könyveit a jezsuiták erőszakkal elvették, a ki még csak panaszt sem mert emelni e vandál tett ellen.

1746-ik év nyarán Árvamegyében negyven bibliát s azonfelül háromszáz hitvallási (confessio) könyvet koboztak el, valamint reá nemsokára a Szepességen szintén vadászatot tartottak a könyvekre, miután a külföldről szekereken szállított nagy mennyiségű könyvet lefoglalt a katolikus papság, s azt mind megsemmisíté. Különösen Zsolnán dühösen át- meg átkutatták a házakat a jezsuiták, s kiszámíthatlan kárt okoztak a műveltség haladásának a sok becses irodalmi mű erőszakos

elrablásával. S ez erőszakért senki sem mert ellenök kikelni, sőt még csak jelét is adni sérelmének s vesztesége feletti fájdalomának, rettegven a protestáns vért szomjazó gonosz jezsuitáktól.

A protestánsok szellemi kínzása kiapadhatlan volt, azzal minden lépten, nyomon találkozni kellett, dúsan levén gondoskodva az eszközökről, melyekkel szabad gondolkodásukat s lelkiismeretüket sértették. Egyike azoknak a hivatalos eskü alakja volt, midőn a protestánsnak a boldogságos szűz Máriára és a szentekre kellett esküdni: a mi annyira ellenkezik vallásuk tanaival, s oly nagy botrányra adott alkalmat, hogy abban több európai fejedelem megütközvén, hitsorsosaik iránti részvétből VI. Károly császárt annak eltörléséért felkérték. S annak daczára, hogy az uralkodó e tekintetben módosítást is tett, s legfelsőbb rendelete folytán csakis oly egyének lőnek kényszerülve ebbeli eskü letételére, kik valamely nyilvános hivatalba lépven, feleskettettek, mindamellett a katolikus papság akaratának hatalmát itt is minden vallásbelivel érezte s egy protestáns sem volt az alól kivéve, midőn törvényes házasságra lépett, hogy az esküformába foglalt boldogságos szűz Máriára és a szentekre való fogadás által lelkiismeretén csorbát ne ejtsen. — S ezt az önkényű klérus az 1733-ik évben közzétett s ezt tiltó királyi rendelet ellenére is gyakorolta, az elnyomott s üldözött protestánsokat ezzel is gyötörte.

Általánosan tudva van, hogy már rég időktől fogva minden műveit államban készséggel s örömmel fogadták be a más országokból megtelepedett iparosokat, kereskedőket s művészeket, mint a műveltség, közjóit előmozdítóit és tényezőjét, sőt még előjogok- s kiváltságokban is részesíték őket.

Egészen másként volt a XVII. és XVIII-ik században Magyarországon, hol a hatalmas klérus odaműködött, hogy csak azok nyertek itt polgári jogot, a kik katolikus hitet vallottak. A külföldről bármily okból ide megtelepedni szándékozó protestáns kiutasított, azért, nehogy hitsorsosinak száma gyarapodjék, a kiknek kiirtásán úgy is hathatósan fáradoztak, különösen pedig a jezsuiták, kik egyedül e célra lőnek felállítva, s kiktől hemzsegett az ország, sőt az egész osztrák birodalom.

Hogy tehát a magas klérus az ország javát szíven nem hordozta, e tény is elég bizonyosságot tesz arról, midőn az oly hasznos egyéneket az országból kiutasító, s a helyett, hogy a nemzet szétzilált erejét nagy befolyása által consolidálni igye-

kezett volna, a legundokabb testvéri vizsályt idézett elő: egy haza gyermekeit egymás ellen ingerelvén, bősztívén, a vallás ürügye alatt; saját elvakított híveinek gyűlöletet oltván szívébe a protestánsok ellen, eretnek gúny névvel illetvén a reformációt; ezen a műveltségben s felvilágosodásban haladó pártot, mindenképen elnyomni, lábbal tapodni törekedett.

A fanatizmus hosszas elkeseredett vérengző harczot idézett elő: a katolikus protestáns testvérét, a jezuizmus sugallata alapján, elkárhozott eretneknek, ez pedig a katolikust természetes ellenének, üldözőjének tekinté; s nem egy testvér ugyanazon egy szülők gyermekei, vagy az apa fiával szemközt ily viszonyban állott mindaddig, míg az isteni gondviselés egy felvilágosodott, erélyes önakarattal bíró fejedelmet adott, a ki ezen természetellenes állapotnak véget vetvén, világossággal árasztá el az összes birodalmat.

Valóban ezen káros rendszabály, hogy egyedül a katolikus külföldi nyerhetett polgári jogot, nagyon elnépteleníté a szabad királyi városokat, melyek e gyászos korszakban általában véve hanyatlani kezelték, s a már két évszázad előtt haladásnak indult tudományos műveltség a jezsuiták által hátra vettetett, míg ők ellenben annál inkább elhíztak, gazdagodtak s veszélyes hatalomra vergődtek.

XVIII.

A protestánsok erőszakos kitérítettése.

A fennebb elősoroltaknál még sokkal elviselhetlenebb volt a protestánsoknak katolika vallásra történt erőszakos kitérítettése. A pápák, kiknek akaratából történt ezen szellemi erőszakoskodás, nem vették figyelembe szent Cypriánnak eme kétségbevonhatlan mondatát: „a vallás semmi erőszakolást sem tűr, miért is, a hol legcsekélyebb erőtetés van, ott semmi vallás sincsen.”

E szent mondatot azonban a klérus nem tartá tiszteletben, sőt a papságon kívül is voltak oly vakbuzgó zsarnokok, a kik felebarátjaik kínzása által a túlvilági örök életet elérni, a

szenvedők fohászain a menybe felszállni reméltek, s kiknek szívébe a protestánsok iránti gyűlöletet a képmutató jezsuiták már zsenge koruktól fogva nagy gonddal beszivárogtatták.

Ily szívtelen vakbuzgó katolika S z e n t i v á n y i úrhölgy volt Sárosmegyében, a ki Alsó-Sebesen protestáns jobbagyait föld alatti bűzhödt börtönre hurczoltatá, s kegyetlen veréssel addig kínoztatá, míg csak vallásukat el nem esküdvén, katolikusokká lettek. S miután egy pórno, a ki lelki s testi szilárdságban minden szenvedő társait felülmúlván, zsarnok úrnője fenyegetéseit megveté, készebb levén meghalni, mintsem kitérjen, azt a zsarnok úrnő a helységből elűzé. A félholtra vert nő odahagyá férjét, családját s kis vagyonát, Eperjesre menvén, a legnagyobb inségben tengeté életét.

A kegyetlen Szentiványiné, eme embertelen barbár tettéért végtelen dicséretekkel halmoztatott el a káth. papságtól, különösen pedig a jezsuitáktól s nagy kitüntetésben részesült.

Kétségbe vonhatlan, hogy a magyarországi klérus között minden korban voltak kitűnő eszű férfiak, s a tudomány, úgy szólván, csakis az ő sajátjuk volt (a középkorban), számos nagy diplomaták levén közöttük, a kik számításaikban nem igen csalódtak, kivált a XVIII-ik század elején s közepén, ezúttal is tehát jól számítottak: a zsarnok Szentiványinéra ruházott s az őt dicsérettel elhalmozott számos okirat el nem téveszté hatását; az emberi érzetből s női gyöngédségből kivetkőzött úrhölgynek csakhamar akadt hű utánzója, a szintén Sárosmegyében lakó ifjabb gróf Szirmay személyében, aki azonnal basa módjára kezdé az anélkül is rabigában görnyedő szegény jobbagyait sanyargatni s üldözni.

A gróf természeténél fogva zsarnok s kegyetlen kinzó levén: jobbagyait a legcsekélyebb engedetlenségért, a mit egy ily alárendelt emberre igen könnyű reáfogni, vagy pedig a legjelentéktelenebb perpatvarért kegyetlenül megvasaltatván, földalatti sötét börtönre záratá, s addig ki sem bocsatá, míg csak vallását el nem esküvé s katolikussá lett.

Ezt a gróf mostoha anyja, Barkóczy Klárától tanulta s természeti hajlamánál fogva könnyen elsajátítá s szívta magába. Barkóczy Klára nevét ma is undorral említik nem csak a protestánsok, hanem minden jó érzelmű katolikus is, a ki oly sok jobbagyát, sőt másokat is a protestáns vallást elhagyni s katolikussá lenni kényszeríté, hogy még életében szentnek nyilváníták őt nem csak a jezsuiták, hanem a főpapság is, annak daczára, hogy ez úrhölgy kegyetlen, vér-

szomjas levén, égbekiáltó erőszakoskodást vitt véghez az elnyomott s magát védni képtelen jobbágyokon.

Hát még azon protestáns jobbágyok mily borzasztó sorsban részesülhettek, kik a jezsuiták birtokain le voltak telepedve; mindenki képzelheti: mit kellett azoknak zsarnok földesuraiktól kiállani! Példa volt erre szepesmegyei Styavnik helység, melynek lakosait protestáns vallásukért minden ki-gondolható módon gyötörték és zsarolták.

Oly protestáns helyen, melynek katolikus földesura szelíd, emberileg gondolkodó, jólelkű, türelmes volt, s jobbágyainak lelkiismeretét nem háborgató, ott a nagyobb és kisebb városokban plébániákkal bíró papok és jezsuiták vállalták magokra az üldöző szerepet.

Az 1731-ik évi ápril 6-án kelt császári rendelet alapján minden előforduló vegyes házasság alkalmával a katolika, mint uralkodó vallás helyezettett fölénybe, a plébánosok ruháztatván fel összeadási joggal.

Eme legfelsőbb rendelet a katolikus papságnak nagy alkalmat nyújtott az erőszakos térítettésre, kik minden ily esetknél addig meg nem eskették az illetőket, míg nem a protestáns vőlegény vagy menyasszony katolikussá lett, s ha erre a protestáns fél reá nem akart állani, azon esetre az összeeskendőket a templomból kilökdösték. Éhez hasonló példa nálunk számtalanszor előfordult.

Azonban még ennél is nagyobb önkényre, hallatlan zsarnokságra vetemedett a papság. 1746-ik évben Nagy-Sáros mezővárosában egyszerre két pár indult az esküvőre, s minthogy mindakettő vegyes házasságra kelvén, a katolikus templomba mentek. Az egyik vőlegény protestáns, menyasszonya katolika volt, a másik vőlegény katolikus, menyasszonya pedig protestáns volt.

A helybeli plébános K á r á s z P. alesperes addig nem akará őket megesketni, míg nem a protestáns vőlegény és menyasszony katolikus vallásra térnek. Erre azonban az esküvőre megjelent két protestáns reá nem állott. A plébánost ez sem hozta zavarba, hanem önhatalmúlag cserét tett a két házasulandó pár között; ugyanis a katolikus vőlegényt a katolika menyasszonnyal, a protestánst pedig a protestáns leánnyal adta össze, az illetők akarata s ellenmondása daczára.

A falusi és kisvárosi plébánosoknak még ennél is nagyobb s kedvezőbb alkalmuk kínálkozott a lélekvadászatra a gyermekágyban fekvő nőknél. Az előítéletes köznép, kivált azon

korban oly hiedelemben élt, hogy a gyermekágyas nőnek mindaddig emberek közé menni nagy bűn, míg előbb a lelkész vagy a pap fel nem avatja. Oly helyeken tehát, a hol protestáns lelkész nem volt, a katolikus plébános csak azon föltét alatt avatta föl az ilyen nőt, ha előbb vallását elhagyá s katholizált. S ha mégis találkozott oly gyermekágyas, a ki vallásához szilárdul ragaszkodott, s a házból felavatás nélkül ki merészelt menni: azt a plébános azon a nyilvános helyen verette meg, hol a feslett erkölcsű nőket, tolvajokat stb. meg szokták fenytetni, vagy pedig súlyos pénzbírságra ítélte. Ily esetek szintén napirenden voltak hazánkban.

A katolikus klérus tehát a protestánsok kínzását a bölcsönél kezdte el, házasságok alkalmával folytata s halálos ágyuknál befejezé, — de csak az élőkön — mert hiszen, miként fentebb láttuk: a holtakat sem hagyták nyugton, sírjaikból is ki dobálták őket, azért, mert protestánsok voltak.

Hogy miként gyötörték őket halálos ágyukon, egy pár példát hozunk fel. Ebben különösen a mindenkitől rettegett jezsuiták valódi ostorai voltak a protestáns családoknak. Ok magok is feladatuknál fogva, kitűnő kémek levén s azonfelül még bérlett kémeket is tartottak, mindenkinek családi s magánélete titkaiba behatoltak, miben a fülgyónás is nagy segedelmükre szolgált. Ha valamely protestáns család egyik tagja megbetegedett, annak végvonaglását les\’én, a házba erőszakosan betolakodtak, s az eszméleten kívüli haldokló protestáns szájába bedugták az ostyát, ki, ha meghalt, mint kitértet, katolikus papnak állott jogában őt eltemetni, ha pedig felgyógyult, a protestáns vallásra visszatérni többé nem merészelt.

Az ilyen eszméleten kívüli erőszakkal kitérített haldoklót, ha csakugyan kimúlt, rendesen nagy fénynyel s látványossággal temette el a katolikus papság, azt hírlevél, hogy a megboldogult végső perceiben az egyedül üdvözítő vallásra kívánt kitérni, hogy a menyországba juthasson. Tették pedig ezt azért, hogy a tudatlan tömegre hassanak, s minél több híveket szerezzenek, foghassanak. Másik lényeges oka ez erőszakos térítésnek pedig az volt, hogy az elholtnak gyermekeire igényt tartván, azokat az anyaszentegyház kebelébe terelhessék, s híveik számát szaporíthassák.

Kermann Dániel vallása szent ügye mellett a végső lehelletig buzgón harczoló protestáns superintendens, a ki egy hitét védő munka miatt börtönre hurczoltatván, a pozsonyi vár földalatti búzhödt üregeiben adá ki lelkét: midőn már

végperceiben szólni, sőt mozdulni is képtelen volt, s úgyszólván, csaknem megmerevült: a lélekvadászó jezsuiták, kik már halálát lestek, a börtönbe rontottak, s az eszméletnélküli Kermann szájába bedugták a szent ostyát, melyet, ajkai közé szorulván, sírjába magával vivé.

Midőn már a jezsuiták a haldoklón ez erőszakot végrehajtották, nem átalították úton útfélen teli torokkal, sőt még írásban is mindenfelé híresztelni, hogy azon kor legnagyobb protestánsa, halála előtt Luther eretnekségét megtagadván, az egyedül üdvözítő anyaszentegyház kebelébe tért vissza, katolikussá lett.

Ez azonban ép oly kevésbé hitelt érdemlő, mint Erasmusnak azon állítása, hogy a kőből faragott boldogságos szűz szobra sajátkezüleg ezt írta: „én Mária kőszobra saját kezemmel irtam magamat alá.”

Szegény haldokló Kermann ép oly eszméletnélküli volt végperceiben, mint az érintett Mária-kőszobor.

Különben is vajmi kevés példa volt reá azonkori protestánsok között, a vallás-változtatásra, annak daczára, hogy folytonos édesgető csábításnak és üldözésnek ki voltak téve. A türelmesség s szilárd kitartás már kisded korukban szívékbe volt csepegtetve, s minden perczen készek voltak a legnagyobb méltatlanság eltűrésére. Magyarországon azon időben mindenki beismeré Tranosci György híres énekesnek jezsuitává lett fia Tranosci Sámuelnek ama állítását, hogy h a z á n k b a n mint katolikusnak élni, s mint protestánsnak meghalni jó.

Tagadhatlan, hogy a jezsuiták eme nyeglesége némi elégtételt szolgáltatott Kermannak, mert életében, mint a protestáns eretnekek fejét és bálványát szidták, mocskolták, rágalmazták s el is átkozták, halála után pedig a legünnepélyesebben a szentmártoni főegyházba takarították el hamvait.

Éhez hasonló eset 1716-ban Eperjesen is történt. Nova k n é egy odavaló városi tanácsnok 90 éven felőli özvegye, ki egész életén át végtelen sokat szenvedett a jezsuitáktól, mindamellett a protestáns valláshoz tántoríthatlan ragaszkodással viseltetett, végre az aggkor gyöngeségeitől utóléretvén, ágyba süllyedt és haldoklott. A halállal küzdő mellett a szegények jóltevője, R é s i n é úrhölgy és S c h ö n n é nevű nő volt.

Megtudván a jezsuiták, hogy a protestantizmus egyik legbuzgóbb hive a halállal vajúdik, legott egy vakmerő páter odaküldének, ki a házba betolakodván, a nemesszívú két

ápolónót a szobából kiűzni akará, azért, hogy a haldoklónak az ostyát a szájába nyomja. A két nő ellene szegült az erőszakos jezsuitának, mindamellet kérve őt: hagyna fel ebbeli szándékával, hiszen akár egy hasáb-fába, akár pedig ezen eszmélet nélküli haldoklónak dugja a szájába az ostyát.

Azonban csakhamar keservesen tapasztalták, hogy mit tesz egy jezsuitának ellenszegülni, bármily igaztalan, erőszakos legyen is annak eljárása, mert nem elég, hogy a haldokló szájába az ostyát erővel betömte, hanem a két jólelkű nőt is a tanács előtt oly súlyosan bevádolta, eláztatta, hogy a bíróság, a jezsuitáknak véteni nem mervén, mindkettőt botútlegre s másnemű becstelen és kínos büntetésre ítélte.

Résiné ugyan, mint vagyonos nő, száz forint birsággal megválta magát a gyalázatos büntetéstől, de a szegény polgárnő fizetni képtelen levén, a barbár büntetésnek kénytelen volt magát alávetni, s annak daczára, hogy Dézsi András, a ki tekintélyes úri ember volt, mindent elkövetett e szerencsétlen ártatlanul elítélt nő megmentésére, többet kivinnie nem sikerült, minthogy nem a nyilvános, hanem elkülönített börtönbe zárták, de a megbotoztatás el nem maradt, minek folytán az ily embertelen bánásmódhoz nem szokott nemes érzésű nő halálosan megbetegedvén, a jezsuiták boszúáldozata lön.

A kort s főkép a maga szent céljaira vezető eszközökben nem igen válogató papi uralmat, s azzal szövetkező államhatalmat élesen jellemző adat az, mi a helytartó tanácsnak 1727-ben sept. 13-án kelt s a váczai püspöki megye vikáriusához intézett rendeletében foglaltatik. D u b r o v a i G á s p á r a kath. egyházból kitért, és súlyos betegségben fekvő trencsénmegyei nemeshez a halálra őt elkészíteni, mint látszik, akarata ellen, egy kath. papot küldöttek, ki neki a szent ostyát erővel a szájába tette, a beteg azonban azt kiköpte. Annak holta után Trencsénmegye törvényszéke, rá szentségtörő, irtózatoss vétkéért azon ítéletet mondotta, hogy a földből kiásott holtteste a hóhér kezébe adatván, általa égettessék el, ki egyszersmind hamvait a folyóvízbe szórja. Ez ítélet, miután a királyi felség azt megerősítette, az irtó módon végrehajtatott, valamint a megholt nemest az apostaziára rá bíró, s így a mellette levő papot üdvös munkájában háborító két leányára és nejére szabott, hasonlólag legfelsőbb helyen jóváhagyott, de a rendeletben meg nem nevezett büntetéssel is az történt.*)

*) Zilah történetéből. Írta Szilágyi Ferencz, Pest, 1870.

Hogy az ily módon történt erőszakos kiterítések a legundokabb tettek egyike s a protestánsok e feletti panasza általános volt, igen természetes, valamint az is, hogy a jezsuitizinus elleni gyűlölet s undorodás minden alkalommal nyilvánult, azonban nyíltan panaszkodni mindenki óvakodott, mert egy jezsuita vádját senki sem merete megczáfolni, sőt a világi hatóságok is reszkettek a jezsuiták hatalmától, tehát a vádlottra kimondott ítélet szintén a jezsuiták sugallatából eredt.

Ez égbekiáltó méltatlanságok felett sóhajtozni s panaszkodni legfelebb bizalmas körben, zárt ajtónál lehetett. Ép egy ily bizalmas körben történt ez időtájtban Sárosmegyében, hogy midőn az egybegyűlt protestánsok a katolikus papok, különösen pedig a jezsuiták erőszakos térítései ellen zúgolódtak volna, hogy az eszméletnélküli haldoklónak szájába dugják a szent ostyát. A baráti körben jelen volt egyetlen katolikus nemes úr ekként világosítá fel protestáns barátait, mondván: valahányszor a katolikus pap valamely súlyos beteg protestáns lakába lép azon szándékkal, hogy azt halálos ágyán az egyedül üdvözítő római anyaszentegyház kebelébe terelje, kitérítse, mindannyiszor kétféle ostyát visz magával, úgymint megáldottat (venerabile) és egyszerűt (semmitérőt), s azon esetre, ha a beteg ép észszel bír s ki akar térni: a valódi, a megáldott ostyát nyújtja neki; ha pedig eszméletén kívül van, akkor az egyszerűt, a semmitérőt dugja a szájába.

Mindamellettt ezen katolikus úri ember csakhamar megbánta, hogy e nagy titkot a protestánsok előtt fölfedezé, vissza is húzta volna örömmel kiejtett szavait, de már késő volt a megbánás; végre tehát egyedül arra kérte a jelenvoltakat, ne-hogy nevét elárulják, mert úgymond: akkor rettentő üldözésnek volna kitéve, s a jezsuiták boszúját ki nem kerülné. Ebbeli félelme azonban alaptalan volt, mert protestáns barátai nevét soha föl nem fedezték.

A kath. klérus, különösen a jezsuiták nagy figyelemmel kísérték a vegyes házasságból származott gyermekeket; erőszakoskodásuk az ártatlan, romlatlan zsenge lelkeket sem kímélte, ők minden halandó életét megkeserítini igyekeztek.

Az olyan árvákat, kiknek atyjok vagy anyjok római kathol. vagy egyesült görög vallású volt, a szülők halála után a pap azonnal elvette, s katolikusokká lenni kényszeríté, nem tekintvén arra, hogy a gyermek a még életben levő protestáns atyja vagy anyja, vagy pedig protestáns rokona mint gyámnoka által neveltetik. Sőt még ennél is többre ment kegyetlenségük,

mert ha a vegyes házasságbeli szülők még életben voltak is, de gyermekeiket protestáns vallásban nevelték: az ily gyermekeket a kath. papság atya s anyja kebléről erővel leszakasztá és saját felügyelete alatt katolikus vallásban nevelteté fel.

Erre legelső példát 1740 táján Eperjesen páter Szánta y jezsuita adott, a ki egy odavaló becsületes lakos fián ily lelki erőszakot követett el. Habár az atya katolikus is volt, mindamellet e vallásra térni még gyermekkorában kényszerítettén, attól lelke mélyéből idegenkedett, mondván: inkább akar a vérpadon kimúlni, minthogy fia is katolikus legyen, s azt a protestáns iskolába járatta, hogy ott az ágostai hittan elemeit magába szívja.

Midőn ez Szánta y jezsuita tudomására esett, deákjai-val rögtön a gyermek lakába sietett, elhurczolván őt onnan erővel, előbb a kollégiumba, majd a templomba vive, s az éretlen korú hat éves gyermeket gyónni kényszeríté.

Az erőszakosan kitérített gyermek szülői kétségbe voltak esve, mélyen lesújtva e kegyetlen bánásmód felett, de a jezsuiták ellenében gyöngék, tehetlenek, egyetlen vigasztalójuk, a helybeli protestáns lelkész Bahi Mátyás tanácsát kérték, ki a gyermeket jó barátai pártfogásába ajánlva, Eperjesről megszöktető s jó távol küldé el, biztos helyre, hol a fiu csakugyan protestáns iskolába járván, e vallásban növekedett fel s megmaradt.

A jezsuita-boszú azonban itt sem maradt el, páter Szánta y az általa erőszakosan kitérített gyermeknek szülőit földesasszonyuk, a Szentiványi úrhölgy s a már fennebb érintett vakbuzgó katolika előtt bevádolván, az apa nyakába vaslánczczal a börtönbe menni kényszerült, az anya pedig a vadon erdőségbe menekült, hogy a zsarnok úrnő ostorát kikerülje.

Egy másik ily erőszakos módon kitéríteni szándékolt gyermeket a jezsuiták körmei közöl szintén ugyanazon protestáns lelkész menté meg úgy, hogy azt az ágya alatt levő pinczébe rejté el.

Egy harmadik gyermek a külváros egyik csűrűbe rejtőzködött, s 14 napon át maradt ott; anyját a jezsuiták börtönre hurczoltaták, azért, hogy az erőszakosan kitéríteni akaró fia tartózkodási helyét föl nem fődözé.

Páter Sehwesik jezsuita még Szántaynál is kegyetlenebb, zsarnokabb és vadabb volt, oly annyira, hogy elfogult, dühös eljárásán nemcsak a protestánsok, de minden józan gondolkodású katolikus is megbotránkozott, E nemember a spa-

nyol inquisitoroknál is gonoszabb volt, azokon is túl tett. Ugyanis fegyveres poroszlókat vett maga mellé és sorba járván mindazon családok házait, hol vagy az atya vagy az anya katliolika valláson volt; az ártatlan gyermekeket magával hurczolta s börtönbe záratta, a hol előbb ígéretekkel, ajándékokkal, majd ismét ijesztés- és veréssel kényszeríté, hogy a protestáns vallást elhagyván, katolikus hitre térjenek; s mindaddig ki nem bocsátá őket, mígnem a gyöngé, éretlenkorú gyermekek a kegyetlen bánásmódot, kínzást s hóhérlást kiállani nem bírván, kitértek.

Ezen szerencsétlen gyermekeken kívül sikerült még néhány cseléd-leányt, valamint Schmiedel gyámleányát is a katliolika vallásra teríteni Eperjesen.

Az eperjesi löporgyártó Özvegye másodszer Raszto c z k y M i h á l y protestánshoz menvén férjhez, két fiát ágostai vallásban nevelte. Ezt megtudván páter S c h e w c s i k jezsuita, a város poroszlóit maga mellé vévén, a két gyermeket erőszakkal hurczoltatá a kollégiumba, börtönbe záratá, s a hozzá méltó társa páter z i m m e r m a n n a l együtt ugyancsak hozzáfogott a két ártatlan gyermek kínzásához; de a két gyermek bámulandó állhatatosságot tanúsított, a protestáns valláshoz szilárdul ragaszkodván mindaddig, míg 1744-ik évi január 30-án, ép akkor, midőn a falánk jezsuiták estebédnél lakmároztak, a kollégium feltört ajtaján kiszökvén, a városkapu-záráskor kiillantak s éjjel a protestáns lelkésznel, ugyancsak a kitűnő Bahil Mátyásnál kerestek menedéket, ki őket anélkül, hogy szülőikkel tudatta volna, a harmadik megyébe küldte, hol a protestáns vallásban szerencsésen fel is növekedtek.

Azonban a már fennebb említett gróf Szí r m a y T a m á s n é született B a r k ó c z y Klár a (az akkori egri püspök nővére) még a jezsuita atyákon is túltett a kegyetlenségben; kinek férjéről az akkori írók ép az ellenkezőt állítják, mondván, hogy gr. Szirmay Tamás Sáros megye főispánja nagyon is mérsékelt volt a protestánsok üldözésében, míg ellenben vakbuzgó fanatizált neje határt nem ismert a protestantizmus elleni gyűlöletben.

Ezen magas állású, de szívtelen, silánylelkű, gonosz úrhölgy, 1746-ban környékbeli összes jobbágyainak gyermekeit egy nyári napon tarczai kastélyába rendelé azon ürügy alatt, hogy majd munkát, foglalkozást fog nekik adni. A semmi rozsat, vést nem gyanító bárgyú szláv pórnép vakon engedelmeskedvén hatalmas úrnőjének, készséggel küldé fel az ura-

ság udvarába minden mozogni, jární tudó gyermekét. De mily borzasztó lőn a váratlan meglepetés: a zsarnok úrnő a már előre arra kirendelt izmos szolgálóinak intvén, kik az ártatlan kis gyermekeket sorra le-lehúzták s addig korbácsolták, míg nem az elviselhetlen kínos fájdalom alatt mindnyájan katolikusokká lenni ígérkeztek. Ekként terelte be a vad tatárnál kegyetlenebb úrhölgy a zsenge korú gyermekeket a római anyaszentegyház kebelébe; a miért természetes szent nevet vívott ki a katolikus klérus előtt, s bizonynyal a pápa kánonizálási ígéretét is bírta.

Midőn már Barkóczy Klárának az ártatlan gyermekeket ily zsarnok módon kitérítnie sikerült: az érett, nagykorúak s a gyermekek szülői felé is kinyújtá sújtó karját, a legkegyetlenebb eszközökhöz nyúlván, hogy elkezdett műve teljesen koronázott legyen; azokat is szintúgy botütleggel, bűzhödt börtönnel, koplalással s minden néven nevezendő kínzással sanyargatta, ha hitük meggyőződéséhez szilárdul ragaszkodtak, úgyannyira, hogy jobbágyainak nagyobb része ott hagyván mindenét, futva menekült e tigris úrnő birtokáról, másutt keresvén menedéket, hol az ember szellemét s testét egyiránt nem verik bilincsbe.

Mindennyi kegyetlenségeért Barkóczy Klára míg élt, nagy kitüntetésben részesült, melyben a magas klérus részesíté, a jezsuiták közreműködésével. De ép ezért a történelem lemoshatlan bélyeget sűt homlokára, s mint vad szörnyeteget állítja elé a világ elébe. Ma már bizonynyal utódai is pirulnak ősanjuk ily undok tetteiért.

És ha találkozott olyan, ki a római vallásra történt erőszakos kitérítettése után ismét visszatért előbbeni protestáns vallásához, az azután mint apostata folytonos üldözésnek volt kitéve, egész élete pokoli kinná vált. Erre nagy gondjuk volt a jezsuitáknak.

XIX.

A protestánsok szellemi gyötörtetése.

A fennebb elősorolt gyötörtetésekön kívül még más szellemi kínzásról is gondoskodott a jezuitizmus, melylyel a pro-

testantizínust meguntassa a magyarországi néppel. Ezek közé tartozott: az ünnepélyes búcsújárásokra (processio) és a nyilvános áldozat-menetekre való erőszakos kényszerítetése a protestánsoknak, holott ezen szertartások világos ellentétei az ő vallás-tanaiknak, s tiszta meggyőződésükbe ütköznek, mert hiszen általánosan tudva van, hogy Luther és Kálvin tanai a keresztény vallás szertartásaiból minden fényt, pompát, kábítót és bódítót kiküszöböltek, s a protestáns vallás fensége csakis annak tiszta egyszerűségében rejlik. — És mégis e sötét korszakban, alig egy évszázaddal ezelőtt, a jezsuiták gonosz működése odahatott, hogy a protestáns híveket a processiók, s az oly nevetséges áldozat (önkínzási) menetekben részt venni kényszerítették, sőt még a nagy lobogókat is vállaikra nyomták, s a többi katolikus hívekkel együtt letérdelni kényszerítették.

És ha találkozott olyan, a ki protestáns vallásához szigorún ragaszkodván, a neki idegen vallás külsősége előtt meg nem hajolt, térdre nem ereszkedett: előre készen tarthatta hátát, de olykor fejét is az ütleznek, mert a papjaik által elvakított néptömeg csengetéskor azt hívén, hogy az úr isten csakugyan jelen van, tehát az eretneket, a kit habár erővel is odahurcoltak, mint istenkáromlót az arra odarendelt törvényszolgák dühösen megrohanták azért, hogy a csengetyűszóra porba nem veti magát, s összes megfeszített erejükből elverték.

Azonban ennél még sokkal borzasztóbb sorsban részesültek azok, kiknek a procession megjelenni parancsoltatott s mégis honn maradtak. Az ily engedetlenség nemcsak fogsággal, hanem iparüzlet vesztéssel is büntettetett; példa volt erre az eperjesi *L a c k n e r J. G.* czukrász s az odavaló borbély, a kik, mert protestáns létükre a katolikusok búcsúmenetében részt venni vonakodtak, iparüzletük folytatása örökre betiltatott,

A protestánsok az áldozat-menetekben, melyek egy éven át gyakran tartattak, szintén részt venni kényszerítették. S erre mindig az előkelő polgárokat szemelték ki, azon meghagyással, hogy már a mise kezdetén a katolikus templomban jelen legyenek; miért is akkor nap saját imaházukba vagy nem mehettek, vagy pedig vallásos buzgóságukat félbe kellett szakítaniok, s idegen vallás-templomába sietniük, nehogy az őket fenyegető büntetés súlyát éreztessék velők. S annak daczára, hogy a korosabb protestáns kézművesektől, házról-házra járva, a rajok rótt járadékot beszédtek, mindamelllett az ifjabbaknak segé-

deikkel s tanonczaikkal együtt meg kellett jelenni a katolikus templomban.

Ezen ünnepélyes szertartásoknál tanúsított eljárás fényes - tanúbizonyságot tesz a jezsuiták áhítatosságáról, felebaráti szeretetük- s az egyedül üdvözítő római vallás iránti tiszteletéről. Ugyanis ily alkalommal a főoltár egyik szárnyán álló jezsuita a körülálló népnek csókra nyújtá a kezében levő keresztet (Crucifix). Természetes, hogy az egybezsúfolt tömeg között sok, vagy olykor tán több protestáns levén, kiket erőszakkal oda rendelték, mindenesetre találkozott tehát vallása tanaihoz oly szigorún ragaszkodó protestáns is, ki a neki nyújtott keresztet megcsókolni vonakodott; a mit, midőn a jezsuita észrevett, Jézus helyett Mózeset nyújtotta oda, s egyszersmind a fejére ütött, még pedig oly erővel, hogy gyakran több protestáns véres fővel tért haza övéihez a katolikus templomból, hol a lelki atyák ily módon osztogatták a szent igéket s az áldást; s ily utón igyekeztek híveket szerezni az egyedül üdvözítő római vallásnak.

Ily sok szellemi s anyagi gyötrelmek s kínzások mellett hozzájárult még az is, hogy ennyi égbekiáltó méltatlanságok felett még csak panaszkodni sem volt szabad; a jezsuitizmus minden körülményre kitérj észté figyelmét, pusztító dühe előtt nem volt kibúvó rés, mert ő a protestantizmusnak élet- s halál-harczot üzent, s ez az önvédelmi harczt állhatatosan folytatá a jezsuitizmus ellen. A protestantizmus a jezsuitizmusra nézve oly veszélyes hitfelekezet volt, mely tisztán előadott tanaival világosságot árasztott e földön, a sötétségterjesztő jezsuitizmust a porba sújtassál fenyegette, s a mi legfőbb, a római pápa világra szóló tekintélyét, önkényű hatalmát, a papi hierarchiát alapjában megingatta, hanyatlását idézvén elő, mindinkább szűkebb korlátok közé terelte, sőt sok államból végkép ki is küszöbölte.

A protestantizmus tehát nagy szálla volt a jezsuitizmus szemében, elviselhetlen lidércnyomás a pápák keblén, s miután magát a hosszas szabadságharcz folyama alatt Magyarországon annyira befészkelte, a legelső kedvező alkalommal ugyancsak mozgásba tétettek minden lehető eszközök: a pápák bullái gombaként teremvén, annak kiirtására, s a barátok serge szintén gombaként nőtt, melylyel hazánkat elárasztván azon okból, habár népnevelés ürügye alatt, hogy az itt meghonosodott reformációt gyökerestől kiirtsák.

Ennyi szellemi s anyagi kínzások után tehát még arról is gondoskodott a jezuizmus, nehogy ennek híre külföldre ki-
hasson, a több protestáns fejedelmek magyarországi hitsor-
saik nyomorát szívökre vévén, javukra közbevessék magokat,
s a sok zaklatásnak véget vessenek. A magas királyi tanács
tehát a legszigorúbban megtiltá, vagyon- s fejvesztés terhe
alatt: nehogy valaki a protestáns valláson s annak követőm
elkövetett méltatlanságok felett valamely külföldi hatalomnál
panaszt emelni merészeljen.

Hogy mennyire tartottak ettől, s mily vizsgaszemmel ki-
sérték a protestánsok minden lépteit, példa volt reá P u l s z k y
S á m u e l sárosmegyei előkelő földesúr, kit a porosz király
Boroszlóba hivatván azért, hogy a tőle vásárlóit borokat átvé-
vén, kielégítse, s talán azért is, hogy ebbeli összeköttetését to-
vábbra is fentartsa vele; hazaérkezte után a királyi tanácstól
azonnal parancs érkezett az eperjesi hadparancsnoksághoz,
P u l s z k y S á m u e l n e k kérdőre vonatása végett. A parancs-
nokoló ezredes csakugyan rögtön maga elébe idéztette Pulsz-
k y t s ünnepélyesen letett eskü mellett vallatta: vájjon nem
beszélt-e a porosz királylyal a vallás ügyeiről valamit?

XX.

A türelmesség korszakának hajnala.

Ennyi méltatlanság s kegyetlenség hogyan maradt volna
titokban. A jezuizmus számtalan protestánst külföldre mene-
kültni kényszeríté, kik nagyobbbrézt tanult egyének, lelkészek
levén, a Magyarországon elkövetett zaklatásokat nemcsak szó-
val, de sajtó útján is terjesztették, közhírré tévék, s az összes
műveit világ végre meggyőződvén a jezsuita-rend végtelen ká-
ros befolyása-, naponkénti növekedő hatalmáról s áldástalan
működéséről, az akkor XIV. Kelemen név alatt pápai széken
ülő, felvilágosodott művelt Ganganelli, 1773-ban az európai fe-
jedelmek közóhajtására eltörlé az oly sok gonoszságot elköve-
tett jezsuita-rendet; mely üdvös intézményével egyszersmind
némileg a protestantizmusnak nyugalma is előidézte, miután
az a legelfogultabb elleneitől megmenekült.

De még inkább visszaadá a protestánsok nyugalma a
felvilágosult szellemű, a halhatatlan II. József császár, a ki

nemcsak a jezsuitákat, hanem minden néven nevezendő szerzetes rendet száműzött birodalmából, s 1781-ben kiadá a türelmességi parancsot (*tolerantiae edictumot*), melylyel egyszer s mindenkorra véget vetett az oly sokat szenvedett protestánsok üldözésének.

Tagadhatlan, hogy a már évszázadok óta felszított vallási gyűlölet nem csillapodott le egyhamar, miután az emberek szívét annyira megmérgezték: a katolikusok lelkébe kiolthatlan gyűlöletet, a protestánsok keblébe pedig bizalmatlanságot oltottak, s annak keserű utóízét az utónemzedék is érezte.

A II. József császár által 1781. nov. 9-én kiadott kegyelmes leirat 15 pontot tartalmaz, melyek a vallási viszályokat megszüntetik, a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát biztosítják, üldözéseket s őket a katolikus szertartások hallgatására s azon jelen lenni erőszakolni tiltják, száműzött lelkészeik s tanítóik szabadon hazajövetelét s működését megengedik; ezután imaházait elfoglalni nem engedi, mindamellett az elfoglaltakat vissza nem adatja, igen számos helyeken a protestánsoknak templomot építeni engedélyez, az ezután felmerülő vallási viszályokat nem a fegyver, hanem a királyi Ítélet eldöntése alá helyezé.

Mindamellett a protestánsok ezen legmagasb engedéllyel nem lévén megelégedve, még 7—8 panaszpontot tevén fel, az uralkodóhoz folyamodtak.

Tehát a II. József császár által adományozott *tolerantiae edictum* korántsem volt teljesen kielégítő, s szabad vallás-gyakorlatuk még akkor is nagyban korlátolva volt, különösen a vegyes házasságokra vonatkozó *clausula*, szabadelvűnek épen nem mondható. Azonban tagadhatlan, hogy e nagy-lelkű uralkodó trónraléptével, illetőleg-a jezsuitarend bukásával megszűnt a protestánsok nyílt üldözése.

Hogy a protestantizmus önvédelmi harca ezután is folyt, tanúsítják ezt az 1787, 1791, 1832, 1836, 1840-ki országgyűléseken felmerült vallásviták s az arra hozott törvényczikkek, melyek mind meg annyi vallás-súrlódások kifolyásai.

Sőt mondhatni, hogy a vallássérelmek s ügyek még ma sincsenek tisztába hozva. Mindez azonban időhaladtával el-elenyészik, s habár a múlt sötét századok borzalmas emlékei nem is mosódtak végképen el az illetők kebléből, de az utókor undorral s egyszersmind sajnálattal tekint vissza a múltakra, s a hitfelekezetek közötti ellenszenv lassanként el-eltűnik.

Függelékül.

XXI.

A jezsuiták működése Lengyelországban.

Nem lesz érdektelen a pápák káros befolyását s misszionáriusainak az elvetemült jezsuitáknak más államokban történt garázdálkodását kissé körülményesben elsorolni, s ezáltal általános áttekintést nyújtani a római szent kúriának eddigi működéséről, miáltal könnyű lesz megítélni: vajjon mi hasznot tettek a pápák s a jezsuitizmus az összes emberiségnek.

A jezsuiták rendszabályai, elvei s eljárása az egész világon ugyanaz volt. A hazánkkal szomszédos Lengyelországban, hol az alkotmányt az uralkodók is tiszteletben tartották, s az erőszaktól óvakodtak: a jezsuiták minden merényletet elkövettek, még pedig büntelenül. A kezdeményezők mindig a jezsuita-növendékek voltak, tanáraik által felbujtogatva. így például úrnapi s más búcsújárás alkalmával a jezsuiták arra ösztönzék növendékeiket, hogy a protestánsok házait megrohanják, kiket azután kifosztották s embertelenül bántalmazták, s jaj volt annak, a kit úton-útfélen előtaláltak.

Krakkóban már 1606-ban a protestánsok templomát, 1607-ben pedig temetőjüket ostrom alá vették, s a holtakat a sírokból kihányták. 1611-ben a vilnai protestáns templomot szétrombolták, lelkészeiket bántalmazták vagy legyilkolták. 1615-ben egy nyomtatott munka jelent meg Posenben, mely azt feszegeté, hogy az evangélikusoknak nincs joguk a városban lakni; mire csakhamar a jezsuita növendékek megrohanták a protestánsok templomát, felgyújtották s lerombolták.

Ekként folyt ez több helyeken is, hogy a zaklatott protestánsok több templomaikat eladni kényszerültek, s a jezsuiták-tól való félelemben, miután életük sem volt biztos, kimenekültek az országból.

Mindezen embertelen bánásmódnál azonban sokkal borzasztóbb volt a Thorn városában jezsuiták által létrehozott mézszárlás, melyhez hasonlót hazánkban a vérszomjas Karaffa idézett elő. *)

Thorn városában, mely ha bár Poroszországban fekszik, ezidétt lengyel védelem s hatóság alatt állott, a protestánsoknak Zsigmond Ágost király által 1557-ben szabad vallás-gyakorlat biztosított, s már 1584-ben virágzó tanodával bírtak ott. Midőn azonban III. Zsigmond 1593-ban e városban való letelepedéseket megengedte, azon időtől fogva folytonos üldözésnek voltak kitéve; a protestánsok árván maradt gyermekei a jezsuiták által erőszakosan katolikusokká neveltettek; továbbá bármily gonoszságot elkövetett katolikus hívek a jezsuita páterek által védelem alá vétettek, maguk részére vámentességet kieszközöltek, azon ürügy alatt, hogy az élelmi szereket növendékeik számára vásárolják, míg ők ellenben azokkal kereskedtek.

A jezsuita növendékek a protestáns tanulókat úton-útfélen gúnyolták, még pedig a legérzékenyebbül s a legaljasabb modorban, a miért tanáraiktól büntetés helyett dicséretet nyertek; s a szegény protestáns lelkészek nemcsak hogy hasonló sorsban részesültek, hanem még a hóval, kövel es sárral való dobálást is kénytelenek voltak eltűrni.

A protestánsok Simultan templomát 1596-ban, a Jakab imaházat pedig 1667-ben elvették, mígnem utoljára csak egyetlen parochiális templomukat hagyták meg.

1719-ben azonban új protestáns üldözési módot találtak fel a jezsuiták; ugyanis ráfogván azok tanáira, hogy a Kaifás zsidó főpapot latinul pontifex maximusra fordítván le, ezáltal ő szentsége a (csalhatatlan) római pápát sértették meg. Mely vád következtében nem csak az illető tanár, hanem az iskola-elnöke R ö s n e r is veszélyben forgott, s csakis úgy sikerült megmenekülnie, hogy egy jezsuitát gazdagon megfizetett.

A feljebb elősoroltak azonban csak előjelei voltak a protestantizmus elleni irtó háborúnak.

*) „Thorn's Schreckenstage Im J. 1724. F. Dörne.

1724-ben egy jezsuita növendék búcsúmenet alkalmával a fedetlen fővel szertartást néző protestánsokat szitkokkal s bántalmazással illetvén, még pedig órahosszakon át, mígnem végre, miután szelid intésre nem hallgatott, a városi poroszlók őrházba vitték. De a rakoncátlan és fanatikus csendháborító többi társai erőszakkal követelték annak szabadon bocsátását; Rösner elnök azonban Tamás várgrófhhoz utasította őket, a ki, minthogy a következő nap vasárnap levén, hétfőre halászta az ügy elintézését.

A garázdálkodó azonban akkor sem bocsáttatott szabadon, a várgróf az ítéletet Rösnerre bízta. Mire a jezsuiták tanítványai kardokkal fölfegyverezve, csoportonként vonultak végig a város utczáin, több polgárt tetteleg bántalmazván, s egy egészen ártatlan, semmiben részt nem vett protestáns gimnasztát, a ki szerencsétlenségére a lakház kapujában állott, össze-vissza verték, s a jezsuiták kollégiumába hurczolták, a hol az ablakokból szarvkürtökön diadalt hangoztattak, s az odatódult kíváncsi néptömeget kövekkel dobálták.

Rösner a város szolgálainak a csendet helyrehozni parancsolván, a város titkárát *W e d e m e i e r t* a jezsuita páter rektorhoz küldé, a kollégiumba erőszakkal hurczolt protestáns tanuló szabadon bocsátásáért; azonban sikertelen, mert a megátalkodott jezsuita nem hajlott a szép szóra.

Ennek híre csakhamar elterjedt az egész városban: kézműves-legények, kereskedő-segédek s protestáns tanuló ifjúság csoportosult a jezsuita-kollégium elébe, melyet ostrom alá vévén, a foglyul ott tartott ártatlan fiút megmenté. Ezek után eltávoztak s nyugodtan honn maradtad.

A város titkára az örök segélyével helyreállítá ugyan a csendet, valamint *z e r n e k e* alelnök is a felizgatott néptömeget nyugalomra inté, de a jezsuiták növendékei a harangoakat félreverték, a népet a ház fedeléről kövekkel dobálták, s az ablakokon kilődöztek.

Hogy mindezekre a künn levő népcsoport is közáporral felelt, igen természetes, minek folytán a jezsuiták kollégiumának ablakait bezúzták, s bútoraikban is kárt tettek.

Most már volt bűnbak, az álszenteskedő jezsuita atyák boszút forralván, kaptak az alkalmon: alávaló hazug mesét koholtak e népcsoportosulásról, azt kinyomatták, s az általok fanatizált lengyel nemességhez pásztorleveleket küldözvén szélyel, a „szentség káromlók” (már tudniillik a protestánsok) ellen iszonyú büntényeket kiáltottak, hirdetvén egyszersmind,

hogy szent képeik vérzettek, s az elkövetett merénylet megtorlását követelték; valamint az udvarnál s a városi ítélő törvényszéknél emeltek panaszt.

II. Ágost Frigyes király oly szigorú s minden kigondolható hazugsággal telt megidézést bocsátott ki, mely szerint a thorni várgróf, a polgármesterek, az egész tanács s igen sok polgár a törvényszék elébe állítatott; ezután pedig egy hús tagból álló bizottmányt nevezett ki, mely katolikus püspökök és nemesekből állott. Tehát a bölcs király a bárányok ügyét farkasokra bízta.

E helyt meg kell jegyezni, hogy II. Ágost Frigyes azért, hogy lengyel királylyá lehessen, elhagyá vallását, protestánsból katolikusá lett, fogadást tevén a pápának, hogy egész életén át nemcsak gyűlölni, hanem üldözni is fogja a protestánsokat. Ezen gyarló fejedelemről a történészek azt állítják, hogy ősi tartománya (Szászország) véres verejtékét elvesztette, s lett belőle árnykirály, ki csak kéjteljesben és testi erejében tűnt ki, de nem okos kormányzásban. Ő ásta meg Lengyelország sírját.

A bizottmány Thorn városában tartotta a vizsgálatot, s ekként járt el, hogy előbb a vádlottakat börtönre hurczoltatá; az eskületét melletti vallomásnál, úgy szintén mindenben a jezsuitáknak adott előnyt s igazságot, kik égbekiáltó hazug rágalomokkal s embertelen követeléssel állottak elő, azt kívánván, hogy a városi poroszlók kínpadra vonassanak, miáltal kényszerülve lettek volna azt vallani, hogy a népcsoportosulás s a jezsuita kollégium megrohanása Rösner elnök meghagyásából történt; ezenkívül még tömérdek szemtelen s hallatlan hazugsággal állottak elő a páterek; mindamellett több bevádolt s bebörtönözött polgárnak szabadon bocsátását kieszközölték — nagy összeg készpénzért —.

Ilyenek voltak a jezsuita atyák, széles e világon mindenütt.

A vádlottak négy hétig ültek a börtönben pusztá gyanú miatt; ekkor azután néhány fiatal embert szabadon bocsátottak; az elfogottak nagyobb része a fogságban maradt.

A vizsgálatnak Varsóban kellett volna történni, mely azonban kegyelem útján Thorn városában ment véghez, de ezért a bizottmány 50,000 lengyel forintot zsarolt ki tartási költségül a várostól, napidíjakban pedig 2950 aranyat.

Mielőtt az ítélet kimondatott volna, a jezsuiták a lengyel országgyűlés előtt panaszt emeltek, mely, midőn 1724-ik évi

októberben összeült, a vak herceg Lubomirszky a gyűlés-terembe vitetvén magát, e szavakkal foglalta el helyét: „isten hozott benneteket isten pör ének urai!” S e fanatizált ember vezette ez ügyet.

Az, hogy a jezsuiták hazugságai a megesketett hiteles tanúk által meg lőnek czáfolva, mit sem használt. A jezsuiták ügyvéde egy thorni jezsuita koholt álmát mesélte el, néhány vászonra festett szent képcsomagot vett elő, melyek átszurkálva s összeégetve voltak, mi által az országgyűlésen levő s különben is a jezsuiták által vakbuzgóvá s bigottá nevelt lengyel nemességet annyira fölingerlé, hogy ezek eme alávaló koholmányra dühbejövén, az eretnekeket (tudniillik a protestánsokat) ezernyi menydörgő szitkokkal halmozták el.

Az ügyvéd 34,000 lengyel forint kárpótlást kért a jezsuiták számára, s kivüle még egy jezsuita atya is hosszú beszédet tartott, képzelhetni, hogy a szegény protestánsok ellen, mert azt a honatyák viharzó éljennel fogadták.

Ezek után az ártatlanul bevádolt szerencsétlenekre az Ítélet kimondatott: Rösner elnök- és Zerneke alelnökre halál mondatott, az elsőnek vagyona elkoboztatott, s a városi vagyomból annyi foglaltatott le zálogul, a mennyit a jezsuita atyáknak kárpótlásul ítélték.

Továbbá halálra Ítéltettek még a következő polgárok: Heider, Mohaupt, Härtel, Becker, Schulz, Mertsch és Wunsch; ezeken felül még hárman, kiknek neveit nem tudhatni, talán az ítélet végrehajtása előtt szerencsésen elillanhattak.

Karwiese, Schulz, Haft és Grutbrot polgárok arra ítéltettek, hogy a lenyakazás előtt jobb karjuk levágattassák, Karwiese teste felnagyeltessék, a többieké pedig a városon kívül felállítandó máglyán megégettessék.

Tamás várgróf és Zimmermann tanácsnok hivatalvesztésre, az előbbi három évi, az utóbbi hat havi fogságra ítéltetett.

Meiszner tanácsnok és Wedemeier városi titkár magokat eskületétel által tisztázni kényszerítették, még pedig az első arra nézve, hogy a népcsoportozásról, a zenebonáról semmi tudomással sem bírt, a második pedig, hogy a jezsuita kollégiumot kövel nem hajigálta, s a népet sem ingerelte arra.

A városi őrség parancsnoka és a szállásmester, habár halálra méltóknak nyilvánítottak, mindamellet csak egy évi s hat heti fogságra ítéltettek, azonfelül az első 50, a második 100 aranyat fizetni kényszerült.

A többi vádlottak egy része börtönre, más része pedig 25—50 arany bírságra és korbács-ütlegekre ítéltetett; valamint elhatározottat, hogy jövőre a thorni várostanács és törvényszék felényire r. katolikusokból álljon, ép úgy a városi poroszlók is. Végül: a még protestánsok birtokában levő egyetlen, úgynevezett Mária-templom Ferencz szerzeteseknek adatott át, stb.

A protestánsból katolikussá lett Ágost, lengyel király, ez undok, kegyetlen, véres ítéletet szentesíté, mely végre is hajtatott, a lengyel nemzet nagy gyalázatára.

A halálos ítéletnél sokkal borzasztóbb volt a jezsuiták által ily alkalomkor mindig s világszerte követett szellemi kínzás, midőn t. i. a halálra ítélt protestánsok végperceit még azzal is súlyosították, hogy a r. katolika vallásra kitérni erőszakolták. Képzelmek e szerencsétlenek borzasztó helyzetét, midőn gyilkosaikat börtöneikbe látták álnok, kárörvendve mosolygó s álszenteskedő pofával belépni, kénytelenek levén ez utált, gyűlölt ördögi alakokat körökben megtűrni, a térítő szónoklatokat hallgatni.

Ekként jártak el itt is, 1724. november 19-én elkezdték a térítési kísérletet. Első volt Rösner, kit a jezsuiták szemtelen tolakodásaikkal gyötörték, azonban törekvésük e szilárd férfiúnál ép úgy, mint Zerneke- s a többi halálra ítélnél meghiúsult.

December 7-én vérpádon állottak az elítéltek, körülvéve a vakbuzgó, bigót katolikus lengyel nemességtől.

Reggeli 5 órakor hullott le Rösner feje, mielőtt egy jezsuita azon szemtelen felkiáltására: „Rösner elnök a katolikus vallásban hal meg”, erőteljes „nem”-mel válaszolt volna. A halálos sújtást a ploczki hóhér teljesíté. A hulla délelőtti 10 óráig, egy nyitott koporsóban, a városház előtt feküdt.

Kilencz órakor a többi véráldozat végeztetett ki. Előbb Mohaipt, Härtel, Mertsch, Wunsch, Becker s így tovább sorrendben a többi. S miután az őket katolikus vallásra áttérni kényszerítő cisterciták és domokosok tolakodó rábeszélését megvetették, azok által nemcsak ők, hanem a végvizsgálatukra megjelent s a vérpádon mellettök levő protestáns lelkészek is a legérzékenyebb s legaljasabb sértésnek s bántalmazásnak voltak kitéve.

A hóhér annyira le volt ittasodva, hogy az elítéltek fejét csak félig vágta le. A hullákat mezítelenre vetköztették, me-

lyeket a város szolgálai a szerencsétlenek özvegyei házához vitték, kik az eltemetést a legnagyobb csendben teljesíték.

A szegény protestáns lelkészek azonban, kik boldogtalan híveik mellett hűn teljesíték pásztori kötelességüket, oly kegyetlen megtámadásnak s embertelen bánásmódnak voltak kitéve a katolikus papság részéről, hogy a katona-örnagy fedezetet volt kénytelen adni melléjük, a bizton hazamehetés végett.

A véraldozatok között legutolsók voltak: Karwiese, Gutbrot, Schulz és Haft, kiknek lefejezés előtt jobb karjukat a hóhér levágta, és sokáig megcsonkítva vérezni hagyta, mindaddig, mígnem fejüket vévé. Gutbrotnak négy vágásra választák el fejét törzsétől. A többi halálra várakozónak szerencsétlen sorsosaik vérében kellett térdelni, míg a halálsujtás rájuk került.

A mézszárlás bevégeztével a hóhér Karwiese testét fölnygelte, beleit kimetélte s a bámész tömegnek eladás végett ajánlotta. Egyik áldozat szívét kitepte s e szavakkal felmutatá: „íme látjátok! ez egy lutheránus szíve.”

A négy első kivégzett testét a város kapuja előtt felállított máglyán félig megsütötték, azután az éhes kutyáknak dobták oda. A levágott karok estig heverték a vérpadon.

A vérlázító végrehajtás után a jezsuiták az undok ítélet többi részét is foganatba venni siettek; mindenekelőtt a protestánsok úgynevezett Mária-templomát s tanodájukat elfoglalták. Kárpótlásul a páter rector számára 22,000 lengyel forint ítéltetett, mely összeget s a többi büntetésépenzt sajátkezüleg vévé át a kapzsi jezsuita, s azt az utolsó aranyig pontosan megszámlálá.

Azonban bármily pénzsovárok voltak is a jezsuiták, mindamellert a rablott összegből ezen esemény emlékére szobrot állítottak fel Thorn városa egyik terén, a hol, szemtelenül azt hazudtak, hogy a protestánsok a szent képeket megégették volna. A szobor egy seprővel fenyegető jezsuitát ábrázolt. A lemoshatlan gyalázat s igazságtalan ítélet eme undok jelvénye Thorn óváros terén egészen 1821-ik évig állott.

Deczember 7-én a még ki nem végzett, de szintén halálra ítélt Zerneke másodelnök, egy befolyásos lengyel nemes közbenjárása által, kegyelmet nyert ugyan, de hivatalától örökre megfosztatván, 60,000 forint bírsággal váltotta meg életét,

S mindez a d m a j o r e m d e i g l o r i a m történt.

A minden emberi érzésből kivetkőzött hóhért, ki az ártatlanul kivégzettekkel s hulláival oly vandál, ragadozó vadállat módjára bánt, a jezsuita növendékek s tanulók, mint egy hőst, zeneszóval kiérték ki a városból, természetes, hogy tanáraik sugallatából s azoknak beleegyezésével.

Az ártatlanul kivégzettek azonban 8 özvegyet és 28 árvát hagytak hátra. De mit gondoltak azzal az önző jezsuiták? erszényük telt, s a protestánsok templomát elrabolták, vallásukat, a szabad eszmék terjedését gátolták.

E vértélelen az egész Európa elborzadt, mindenki meg volt győződve, hogy ez egyedül a jezsuita kapzsiság s gonoszság kifolyása. I. Frigyes Vilmos porosz király nyíltan kimondá e feletti kárhoztatását, sőt maga Ágost lengyel király is szégyenlé később gyávaságát, miként azt a megkegyelmezett Zernekének adott iratában kifej ezé, ugymond; „szerettük volna, ha a körülmények megengedték volna, nevünkben kevésbbé szigorú ítéletet kimondatni, vagy azt legalább a végrehajtásban mérsékelni.” A király szász minisztere a regensburgi birodalmi gyűlésen urát menteni igyekezett, a közvélemény azonban elítélte a gyáva zsarnokot.

Mindezekből kitűnik, hogy ezidétt a jezsuitáknak mindazon államokban, a hova befészkeltek magokat, korlátlan hatalmuk volt, s nemcsak a népekre, hanem az uralkodókra is veszélyes befolyást gyakoroltak. Ők nem elégedtek meg Mariana azon tanával, hogy a zsarnokot szabad meggyilkolni, hanem ők magok a fejedelmek és a népek sértetlen zsarnokai akartak lenni. Lobogójukon lángbetűkkel állott e felírás: „ad majorem dei glóriám” (az isten nagyobb dicsőségére).

A lengyelek szintűgy mint más népek érezték a jezsuiták gonoszságait. H e n r i c i J ó n á s író: „Hochwichtiger Rathschlag von Hintertreibung der blutdürstigen Anschläge der Jesuiten”, panaszkodik, hogy a jezsuiták Lengyelországban a XVI-ik század vége előtt 20 kollégiumot és várost bírtak, s a világi papságot templomaik- s birtokaikból erőszakosan kiszorítják, királyválasztásokba avatkoznak s zavart, egyenetlenséget idéznek elő.

íme a jezsuiták áldatlan gazdálkodása Lengyelországban.

XXII.

Mily emlékezetet hagytak magok után a jezsuiták Németországban?

Hogy a pápák figyelme leginkább Németország felé irányult, a honnan a felvilágosodás sugarai az egész világra szétáradtak, a dolgok természetszerű menetéből folyt. Azonban itt az ellenreformáció kivitele sok nehézségbe ütközött, minthogy a művelt német államok csaknem mind felvették Luther s Kálvin tanait. De a szent kúria azért kétségbe nem esett, s a jezsuiták segélyével minden akadályt s nehézséget le tudott győzni, annak daczára, hogy e nagy nemzet bírásáról nem egyszer lemondott már Róma.

Luther határozott föllépése, s szép tanai ép azon korban, midőn á pápa zsarnok hatalmát s botrányos undok tetteit mindenki megunta s utálta, csaknem az egész német nemzetet reformálták; azonban az orthodox keresztényvallás támogató-sára s fölélesztésére a földgömb leghatalmasb monarchája, V. Károly császár a szent inquisitio növendéke s egyszersmind vak hódolója lépett fel, a kinek győzelmes fegyverei ujlag nagy tekintélyt és érvényt vívtak ki a katholicizmusnak.

Az 1555-ki augsburgi békekötés ismét szép, nyugodt jövőt ígért az új hittannak, midőn a protestánsok a katholicusokkal vegyes házasságkötések folytán egyetértőleg éltek egymással, addig tudniillik, míg a papok egymás ellen nem ingerelték a békés polgárokat.

A birodalom nyugodt állapotában gyorsan terjedt a protestantizmus, és sok helyen oly annyira leolvadt a katholicus hívek száma, hogy például Osnabrückben, a hol káptalan is székel, mindössze már csak egy pár katholicus lélek lakott. Sőt annyira el-elfogyott már a katholicusok száma, hogy Eichsfelden a prépostot saját plébániájában lutheránus lelkeszsé igtatta be a nép.

Ezen örvendetes körülménynek több okai voltak. A mi a német államokra legkedvezőbb volt, az, hogy Móricz szász herczeg, nemcsak a vallásegyenlőséget állította helyre, hanem

V. Károly császár elviselne tien önkényű hatalmát is megtörte. Ennek a katolikus fejedelmek is lelkük mélyéből örültek.

Nagy előnyére szolgált a protestantizmus terjedésének Németországban az is, hogy annak apostolai, úgymint Luther, Melanchton stb. minden tekintetben kitűnő férfiak levén, míg ellenben a kath. klérus között efféle salakok fel-felmerültek, mint például T e x e l J á n o s , ki a vakbuzgó katolikus Innsbruckban nőcsábításon rajta kapatván, vízben fullasztásra, s csakis sok közbenjáró könyörgése folytán örök fogságra Ítéltetett, de ennek daczára később X. Leo pápa által bű n b o c s á t ó - á r u s n a k s apostoli biztosnak, s a mainczi érsek által eretnekmasternek neveztetett ki.

Ezt látván a német nép, hogy a pápa, az anyaszentegyház feje, ily czégéres gazokat nemcsak védelme alá veszi, sőt még magas kitüntetésben is részesíti, undorral fordult el Rómától, annál is inkább, miután lelkes s felvilágosodott férfiak által jó útra térítettet.

Habár V. Károly császár gyűlölte is a protestantizmust, mindamellet sokat köszönhet neki a reformáció, nem azért, mintha annak a javát elomozdítani törekedett volna, hanem azért, hogy azt hatályosabban nem üldözte; miért is uralma alatt széltében terjedt a protestantizmus.

V. Károly utódja I. Ferdinánd, s annak fia II. Miksa császár áldott jó uralkodók voltak, a protestáns vallást nemhogy üldözték volna, sőt inkább annak tanaival rokonszenvezvén, szép szabadalmait szentesítették.

Igaz, hogy a jezsuiták I. Ferdinánd alatt fészkeltek meg magokat a birodalomba, de alatta s fia Miksa uralma alatt nem mertek henczegni, azonban azalatt sem heverték tétlenül, hanem a leendő harcra előkészületeket tettek.

Németországban, hol a reformáció keletkezett s oly mély gyököt vert, felette nehéz s nagy feladatuk volt a jezsuitáknak, hogy a római kúria részére előnyt vívhassanak, mivel itt nemcsak nyílt, harcot kellett küzdeni a protestantizmus felvilágosodott tanai s a gondolkodás szabadsága ellen, mely sok német fejedelem oltalma alatt állott, hanem a mindig élénken buzgó forrást kellett elfojtani, mely óriási folyamává növekedvén, százezrenként ragadta ki a népet az egyedül üdvözítő anyaszentegyház kebeléből.

A jezsuiták higgadt eszélyességgel kiszámított terve volt: a német nemzet eszmejárását eltompítani, bárgyúvá tenni a népet s lassanként megölni — szellemileg; s e pokoli terv

csak úgy volt kivihető, ha a zsenge ifjúságot nevelés, általnok s ferde alapelvek által vakon hódoló szolgálivá alj ásíthatják.

Továbbá kiszámították, hogy ugyanazon fegyvert alkalmazzanak, melyet a protestánsok, tudniillik a tudományosságot, mivel csakhamar belátták, hogy a német szellem az igazság utáni búvárkodásban nagy haladást tett; meggyőződtek arról, hogy erőszakkal mit sem vihetnek ki: tettetéshez fogtak tehát; s miután a szellemet ily úton gyámságuk alatt vélték lenni, a képzelő tehetséget keltették, szították fel, hogy az az ész s az érzés felett uralmat nyerjen. Ez volt a jezsuiták feladata Németországon.

Éhez járult még azon kedvező körülmény a jezsuitákra nézve, hogy a katolikus s protestáns fejedelmek közötti sűrűlódások politikai kérdésekké fejlődvén, a katolikus uralkodók attól tartottak, hogy a protestánsoktól elúzetnek, miért is a jezsuitákat örömmel karolták fel, hathatós támogatásukra számítván.

A németországi uralkodók között Albert máinczi választó fejedelem volt az első, ki a jezsuitákat felkarolta, s csakhamar reá a katolika valláshoz makacsul ragaszkodó IV. Vilmos bajor berezeg Le Jay, Saliner on és Kan isi us Péter pátereket országába fogadta, hogy általok a protestantizmus csiráit elfojtsa. Ezen atyák 1549-ben Ingolstadtba érkezvén, az ottani egyetemen megkezdték felolvasásaikat, melynek igazgatójául 1550-ben Kanisius Péter neveztetett, s Vilmos fejedelem ugyanott kollégiumot alapított számukra, kinek fia V. Albrecht szintén nagy kedvezményben részesítvén őket, a sajtóvizsgálattal bízta meg őket.

1556-ban 18 jezsuita érkezett Ingolstadtba, s Bajorhonban csakhamar megvetették uralmuk alapját.

Ekként az udvar védelme alatt levén s az egyetem és sajtó-vizsga birtokába jutván, ezen ravaszul kiképzett rendemberek mindinkább nagyobb befolyást kezdtek gyakorolni a népre, melynek valláskifejlődését megfeszített erővel akadályozták, mígnem Bajorországot a reformáció elleni hatalmas erőddé s a katholicizmus középpontjává alakították át Németországban.

Bécsben 1551-ben telepedtek meg a jezsuiták, azon korban tudniillik, midőn Ausztriában a reformáció a nemesség s nép között egyiránt elterjedt, s hogy annak ellene lehessen működni, I. Ferdinánd gyóntató atyja Laibachi Urbán püspök, a császárt e rend iránt figyelmessé tevén, a ki Loyola Ignác-

nak sajátkezüleg írt; mire csakhamar meglőn az egyesség: Le Jay 12 rendtársával Bécsbe érkezett, a kik eleinte csak lak-helyet s élelmezést, rövid időn azonban az egyetemet is elnyer-ték Ferdinándtól.

Működésükhöz nagy buzgalommal hozzáfogtak, különösen páter Kanizius, a ki 1552-ben Ingolstadtból ide sietett. Ezen eszélyes jezsuita belátta, mily nagy fontosságú legyen Luther kathekizmusa a reformáció terjesztésére nézve, miért is 1554-ben egy nagy és egy kis kathekizmust írt az ifjúság számára, melynek használata az uralkodó által meg lőn hagyva, s ennek következtében végtelen nagy befolyással volt a római katholika vallás helyreállítására.

A jezsuita kitartás és szívósság minden akadályt le tu-dott győzni; a protestáns nemesség gyűlölete- s megvetésé-vel nem gondoltak, s csakhamar tanintézeteket állítottak fel a vidéken szerte-szélyel, s a nemkatholikusokat allattomban és nyíltan üldözni kezdték. E tekintetben leginkább páter Kani-zius tüntette ki magát s oly utálttá lőn neve, hogy általáno-san *canis austriacus* (osztrák kutyának) nevezték.

Csehországban Prága városába 1556-ban mentek be elő-ször a jezsuiták, a hol kollégiumot alapítottak, sőt az ottani egyetemet is reájok bízták. Úgyszintén Olmücz, Brünn, Köln, Trier, Mainz, Aschaffenburg stb. helyekre fészkelvén magokat, a nemkatholikusokat téríteni s üldözni kezdték.

Miután a pápák mindinkább meggyőződtek arról, hogy ingadozó trónjuk leghatalmasb támogatói a jezsuiták, tehát III. Pál 1545-ben felette előnyös kiváltságokkal ruházta fel a ren-det, úgymint: nemcsak a templomokban, hanem szabad ég alatt is szónokolni, minden bűnöket megbocsátani, nap felkelte előtt s leszállta után misét szolgáltatni, s minden szentségek-ben a híveket részesíteni megengedé nekik; s mindezt a püspö-kök s plébánosok beleszólása nélkül, a kiknek megyéik- s ke-rületeikben az illető templomok vannak. Továbbá ugyanezen pápa, három osztályt állapított meg a jezsuita rendben, mely-nek értelme szerint világiak is beléphettek a jezsuiták közé, miáltal híveik, következőleg hatalmuk napról napra gyara-podott.

A jezsuiták a megyés püspökök hatalma alól ki voltak véve, generálisuk teljhatalommal bírt, s ha minden más világi s renden levő papnak meg is volt tiltva az isteni szolgálat, azt a jezsuiták gyakorolhatták, stb. stb.

III. Gyula pápa 1550-ben a jezsuiták mindezen kiváltságait újólal megerősíté.

Ennek folytán az összes katolikus papság a jezsuiták ellenségévé vált, s a nép bizalmatlansággal viseltetett irántok és s p a n y o l p a p o k n a k hívta őket.

Stuve, az Osnabrück városa történetének írója, azt mondja, hogy már akkor (1558-ban) minden evangélikus polgár előtt tudva volt a jezsuiták átkos működése, sőt a katolikus fejedelmek között is találkoztak olyanok, a kik vissza-riadtak tőlük. így például V. Károly császár B o b a d i 11 a jezsuitát nemcsak Bajorországból, hanem az egész birodalom-ból számúzta.

De a jezsuiták Németország meghódítását célul tűzték ki, s annak kivitelében állhatatosan működtek. A katolikus államokban nyíltan szónokoltak az eretnakség ellen, az uralkodók gyóntató atyái s tanácsosai lőnek, s minden eszközt felhasználáltak, hogy a szomszéd uralkodókra s népekre befolyást gyakoroljanak.

A protestáns fejedelmek udvarába álnév alatt s álöltözetben lopódtak be, a hol tudományuk s eszélyes modoruk által befészkelvén magokat, veszélyes működésüket elkezdtek. Ekként lopódtak be magánosak lakaiiba is, s miután bizalmukat meglopták, tévútra vezették, s lassanként térítit kezdtek őket.

Ily álutakon sikerült nekik mindinkább nagyobb előmenetelt tenni; 1563-ban Diliingen, 1564-ben Würzburg, 1573-ban Fulda, 1574-ben Mainz, 1580-ban Paderborn, 1588-ban Münster, 1589-ben Regensburg, 1591-ben Warburg, 1595-ben Hildesheim stb. helyekre fészkeltek be magokat.

Miután a jezsuiták a szegény sorsú tanulókat élelem- s ruházattal ingyen ellátták, sok gyöngé protestáns szülőket is elcsábítottak, kik gyermekeiket kezükre bízták. Ennek folytán 1570-ben azzal dicsekedtek, hogy egyedül Brandenburgból 490 növendéket nyertek meg az egyedül üdvözítő vallásnak.

Páter Kaniziusnak, kinek kathekizmusa az első 130 év alatt 400 kiadást ért, sikerült a dúsgazdag gróf Fugger Antal két menyét a katolika vallásnak megnyerni s egyszersmind rávenni, hogy roppant kincsökkel a római pápa terveit előmozdítsák.

A mennyire a német protestáns fejedelmeket azzal vádolhatni, hogy a jezsuiták veszélyes működését hatályosabban nem akadályozták, ép annyira menthetők azon okból, hogy ugyan-

azon időben a világ leghatalmasb uralkodója II. Fülöp spanyol király a legelfogultabb ellensége volt a protestantizmusnak, valamint a német fejedelmeknek is, kiket üldözni soha meg nem szűnt, azért, mert császárnak nem választották. Még sokkal borzasztóbb helyzetük lett volna a németországi protestánsoknak, ha ti művelt és szelíd lelkű Miksa császár és magyar király védelme alá nem vette volna őket, a ki az embertelen Alba herczeg által Németalföldön véghez vitt hóhérolást nyíltan kárhoztatta.

II. Rudolf, Miksa császár utódja, miként már említve volt, az uralkodás gondjait másokra bízta, uralma alatt a jezsuiták kényök-kedvükre gazdálkodtak, 1586, 1592, 1594, 1595 és 1610-ben féktelen dühvel üldözték a protestánsokat, s vagy erőszakkal kitérítették, vagy pedig kiköltözni kényszerítették őket az örökös tartományokból. Késel bibornok, szintén jezsuita levén, nagy buzgalommal mozdítá elő rendének terjesztését, s annyira vitte, hogy 1610-ben 460 tagból állott Ausztriában a jezsuita falka.

Mátyás, Rudolf utódja, a protestánsok üldözésében mérsékelte magát azon oknál fogva, mert a protestánsok segélyével nyerte el a trónt, s szintén mint Rudolf magtalan levén, az uralkodásban unokaöcscse II. Ferdinánd követte, a ki igen gyakran monda: „nagy szerencsájének tartja, hogy a jezsuiták nevelték;” s oly nagy tisztelettel viseltetett a katolikus papság iránt, hogy nem egyszer nyilvánítá: „ha az úr angyala s egy pap jönne elébe, előbb venné le kalapját a pap, mint az angyal előtt.”

II. Ferdinánd atyja Károly főherczeg alattvalóinak szabad vallásgyakorlatot engedett, s midőn 1590-ben elhalt, örökös tartományaiban a protestánsok száma többséget képezett; de fia, hat év múlva teljkorú levén, Styria-, Krain- és Karintiában oly kegyetlenül lépett fel, a jezsuiták tanácsa folytán, hogy rövid időn végképen kiírta a protestantizmust. Minden országúton a nép rémítésére bitófa állott. A ki katolika vallásra térni vonakodott, minden irgalom nélkül száműzetett.

Hogy mily vakmerő elbizakodottak lőnek a jezsuiták, így például páter András Bécsben a szószekről azt hirdeté, hogy sokkal üdvösebb egy ördöggel, mint egy prot. nővel házasságra lépni, mert az ördögöt szentelt vízzel el lehet üzni, de egy eretnek nőnél a kereszt, szentkenet és keresztség el van veszve. Más jezsuiták ismét a protestánsok úrvacsoráját ördögök lakomája-

nak nyilvánították; a protestánsokat nem hívták másként, mint lutheránus gazok-, árulók-, és gonosztevőknek; Luthert pedig ördög czimborájának nevezték, ki az ördöggel egy hordó sót megevett. Ily módon ingerelték a katolikusokat a protestánsok ellen, s a keresztyének mint halálos ellenségek gyűlöltek egymást.

A jezsuiták szemében Csehország volt a legnagyobb szálla, hol a protestantizmus mély gyököt vert. A II. Rudolf által cseheknek adott felséglevel ellen nyíltan merészeltek szónokolni a jezsuiták, s mindaddig ingerelték őket, míg nem önvédelmi harczra kényszerítették a zaklatott nemzetet. Miként tudva van a császári, illetőleg a katolikus liga serege Tilly vezérlete alatt 1620-ik évi november 8-án Fehérhegy-nél legyőzte a cseheket.

Borzasztó volt a büntetés, mely a cseheket sújtotta. Egy óra alatt 48-at fogtak el a lázadó főnökökből, kik közül 27-et halálra ítélték, 3 főnemest, 7 lovagot és 17 polgárt. S hogy az egésznek politikai színezetet adjanak, egy katolikus egyént is áldozatul kítűztek, a prágai várkapitányt, a kinek összes vétke a protestánsok iránti türelem s nagy vagyona volt, mely a jezsuitákban a vér- és pénzsomjat felkölté.

Ugyanazon pillanatban, midőn a prágai vérpadon a protestáns áldozatok vére folyt, II. Ferdinánd császár a boldogságos szűz képe előtt Máriaczellben térdelt, szíve mélyéből imádkozván, hogy az elítéltek végpillanatukban katolika válásra térjenek. Hasonló óhajtásban voltak a jezsuiták is, kik nagy buzgalmat fejtettek ki abban, hogy e szerencsétleneket kitérítsék, azonban fáradozásuk sikertelen maradt, mert a halálra ítélték mindegyike hű maradt végső lehelletéig vallásához.

Ezek után teljes diadalt arattak a jezsuiták. Péter Lamormain, aki később 1624-ben a császár gyóntató atyja lett, s már akkor nagy kegyben állott az udvarnál, Kar a ff a bíbornokkal együtt szüntelen azon ösztönözték Ferdinándot, hogy a protestantizmust Csehországban végképen kiirtsa. E merénylet azonban a spanyolok előtt is veszélyesnek látszott, leginkább azon okból, hogy az evangélikus János György szász fejedelem, a ki 1619-ben a cseh koronát el nem fogadá, a csehek elleni háborúban szövetségese volt a császárnak, Lausicz- és Sziléziában a lázadást elnyomta: II. Ferdinándnak sajátkezüleg írott biztosító okmányát bírta, hogy Csehországban a protestánsokra nézve semminemű változás nem fog életbe

lépni. S csakis azon föltét alatt nyújtott akkor segélyt saját hitsorsosai ellen a nélkülözhetlen szász fejedelem. Felette nehéz feladat volt a János Györgynek okmányilag adott szót meg nem tartani, annál is inkább, miután az elűzött pfalcsi Frigyes helyett választó fejedelemül a katolikus bajor herceget akarván emelni, s arra János Györgynek szavazati joga volt.

Ezzel azonban mitsein törődtek a jezsuiták s szándékukat keresztülvitték a császárnál: a csehországi protestáns lelkészek 1622-ik évi október havában a császári katonaság általi kiűzése kezdetét vette. Több szerencsétlen lelkészt s bizonynyal a kitünőbbek közül (Kurciust, Berenecket, Mosest, Antecániust és többeket) a szívtelen zsoldosok lassú kinos halállal, izzó tűznél megsütvén, végeztek ki; mígnem másokat lefejeztek, felnégyeltek s irtózatosan megcsonkítottak. Buf fier lelkészt egy fához kötötték a féktelen katonák, s céllövészetben gyakorolták magokat rajta.

Az elűzött s legyilkolt protestáns lelkészek helyébe tudatlan s erkölcstelen barátokat vittek be Lengyelországból, kik a legtermészetellenesebb s legfajtalanabb bűnöket gyakorolták. A jezsuiták pedig 3—4, sőt némelyike 12 helységben is helyettesíték a plébánost. A protestánsoknak kereskedést, ipart üzni, végrendelkezni, sőt még a nyilvános kórháziba is felvétetni megtiltott, s hogy ha már katolikusok ápolása alatt voltak is, az utcára őket kidobni meghagyott.

Hogy a kitérítést tömegesen lehessen végrehajtani, egy „reformáló bizottmány” alakított, a mely Lichtenstein dragonyos, német vértés és horvát katonaság fedezete mellett helységről helysére járt. Husz-harmincz katonát szállásoltak be egy protestánshoz, feladatul tűzvén ki nekik, hogy azt minden kitelhető módon ingereljék, kínozzák, ez különösen Karaffa bíbornok akaratából történt, hogy „az elviselhetlen nyomás az eretnekeket meggyőződésre bírassa.”

Königgrätzben a horvát katonák kivont karddal kergettek a protestáns népet a katolikus misére, a makacs férfiakat a börtönbe hurczolták, s a védtelen nők- és szüzeket gyalázatos erőszakot vittek véghez. Falukon a pór nép nők- s gyermekekkel együtt véredek marása s korbácsütéssel kényszerített a misére, s mindaddig gyötörték s kínozták őket, mígnem vallásukat eleskütték s a kelyhet leköpvén, lábbal taposták.

A jezsuiták valódi pokoli kínokat gondoltak ki, hogy a protestáns híveket az „egyedül üdvözítő vallás”-ra önként kitérítsék. Ma már pirulva kell mindezen módokat s eszközöket

elősorolnunk. Hasztalan könyörögtek a végsőig zaklatott s elkínzott protestánsok, hogy vessenek véget életeknek hóhérságaik, válaszul azt nyerték, hogy a császár nem szomjúhozik véreikre, hanem lelki üdvösségüket kívánja. Természetes, hogy az álnok jezsuiták mindig a császár nevével takaródtak.

De midőn hat évi folytonos gyötörtetés s kínzás után végre a pórnépet ökölvédelemre kényszerítették: a legborzasztóbb végrehajtás vétetett foganatba ellenök, úgymint nyakazták, akasztották és kerékben törték őket, némelyeknek pedig fülüket s orrukat levágták, míg nem többeket homlokukon tüzes vassal megbélyegeztek, (éppúgy miként jelenen az állodalmi lovakat megbélyegezni szokás.)

A kivégzettek, halálra kínzottak s a hazából kiköltözöttek vagyona elkoboztatott; ezek között Csehország legkitűnőbbje s a szabadságharcz vezére, gróf Thurn Máttyás is volt.

Nem hiába dicsekedtek a jezsuiták 1642-ben, hogy 16000 proselytát nyertek.

Ezzel azonban még meg nem elégedtek. 1627-ik évi július 31-én, épen szent Ignác (Loyola Ignác jezsuita rend alapító) ünnepe napján egy császári parancs tétetett közzé, hogy egyedül katolikus alattvaló tűretik meg Csehországban. Minek következtében minden, vallásához hűn ragaszkodó protestánsnak, hat hó lefolyása alatt ki kellett költözködni. Ezen határidő azután még két hóval megrövidítettet.

Ily kegyetlen parancs folytán 39,000 család hagyta el Csehországot, s nagyobb részt Brandenburgba és Szászországba költöztek. S ekként gyarapodott a jelen porosz, sápadt az osztrák hatalom.

De a mi legborzasztóbb volt; a kiköltözött protestánsok gyermekeit leszakaszták szülőik kebléről, visszatartották őket, a zárdákba hurczolták s a jezsuitáknak adták át nevelés végett.

Egy azonkori jezsuita azt vallja, hogy 30,000 (?) csehországi községből nem maradt több 11,000 embernél honn.

A történelem többi borzalmas részletei e munka keretén kívül esnek — se helyütt mellőzöttek, csupán annyit jegyzünk meg, hogy Szilézia is hasonló sorsban részesült.

A mennyire II. Ferdinánd lelke mélyéből gyűlölte s üldözte a protestánsokat, ép annyira védte s javukat előmozdította Gusztáv Adolf svéd király, s hogy Magdeburg végromlását meg nem akadályozhatá, annak nem ő, hanem a többi protestáns fejedelmek voltak okai, melyet Tilly csellel beve-

vén, a lefegyverzett protestáns lakosságon vérlázító kegyetlenséget vitt véghez. A férfiakat kardra hányatta, durva zsoldosai a nőkön erőszakot s egyszersmind gyilkosságot vittek véghez, miután csupán a Katalin-templomban 53 lefejezett nőt találtak. Az utcák csonka s hörgő testekkel voltak elborítva, s egyetlen egy ház sem maradt vérfolt nélkül. Magdeburgban 20,000 embert mészároltatott le Tilly, kik rögtön s lassú halállal múltak ki.

Hogy mily vallástalanok s hitszegők voltak a jezsuiták, egy példát hozunk fel.

1631-ben a mainzi érsek s választófejedelem a svékusok jövetelétől rettegván, 2000 spanyol katonából álló őrséget hívott meg a város védelmére, a kik, mellékesen legyen érintve, vandál módon garázdálkodtak Mainzban, mígnem végre a svéddek a várost bevették, s a jezsuiták épúgy mint a többi papság a svéd koronának hűséget esküdött. Azonban 1632^ooctober 6-án két Loyola-utódot elcsíptek; az egyik mint katona, a másik mint hajóslegény öltözve levén, kik az ellenség táborába titkos megbízással siettek; a harmadik pedig, a ki bizonynyal főczinkos volt, vízbe fojtotta magát. Az álszenteskedő atyák e merényletért 80,000 tallért fizettek.

Végre a hosszas 30 évi véres háború után 1648-ban létrejött az osnabrücki s münsteri békekötés. Németország lakosainak egy harmadrésze elveszett, a virágzó városok rom- s hamuvá tétettek, a termékeny talajon gaz és dudva termett, a gazdátlan ebek falkánként mint ragadozó állatok barangoltak s az utakat veszélyessé tették. S mindezt a jezsuiták idézték elő.

És mégis az ennyi nyomor s inség után létrejött áldást-hozó béke ellen, az egyedül üdvözítő vallás anyaszentegyházának feje, X. Incze római pápa 1648. nov. 26-án nyíltan felszólalt, a jezsuiták sugallatából, s utódjai e felszólalást mai napig sem vonták vissza, melyben a protestáns eretnekeket minden polgári jogoktól megfosztottnak nyilvánítja, elátkozza, s csupán azon egyességet s békét mond érvényesnek, melyet a római kúria szentesít.

Természetes, hogy azon korban még nagy hatása volt az ilyen pápai henczegésnek, de hála a műveltség haladásának, ma már csak kaczag rajta az emberiség.

A pápák s jezsuiták ily romlásthozó s megátalkodott konoksággal folytatott törekvése végtelen nyomorral árasztotta el a keresztény világot, s méltán elmondhatni, hogy a jezsui-

ták, különösen a XVIII-ik század harmadik évtizedében, a protestánsok ellen mint kémek, poroszlók, kíznók és hóhérok léptek fel.

Vessünk egy pillantást Salzburgra, mely egészen 1802-ig érsekség volt, a hova 1727-ben Firmian Lipót lépett az uralomra ezen jelszóval: „az eretnekeket országomból ki akarom irtani, ha mindjárt tövis és bogáncs teremne is a szántóföldeken.”

Ezen vad embert ekként jellemzi Dr. Vehse, hogy környezete csupa olaszokból állott; gyöngé, de büszke, fenhéjázó férfi volt, a ki nem egy könnyen köszönt valakinek, felette szenvedélyes vadász lévén, egész napokon át a vadrengetegben barangolt; a vadlopókra kegyetlen ítéletet mondott, ily szerencsétlenekkel tele szekereket rakatván meg, gályarabságra Velenczébe küldé őket. S ha nem vadászott, idejét Arko grófné, lovászmestere nejeének karjaiban tölte, Klesheim és Hellbrun kéjváraiban, a hova senkit sem bocsátott maga elébe. Az uralkodás gondjait zsupori kancellárjára bízta, a ki egy tiroli pór fia lévén, s Krisztani-nak hívták, azonban ura tetszését meg akarván nyerni, Christani di Raili olasz hangzású nevet vett fel.

Firmian érsek a fennebb érintett gyöngéin kívül a lakomát, játékot s az italt annyira szerette, hogy ritkán volt józan, s a protestánsokat lelke mélyéből gyűlölte, de korántsem vallásos buzgóságból s meggyőződésből, hanem a legpiszkosabb haszonlesésből, mert a pénzt végtelenül szerette; s a mi legfőbb, a jezsuitákat annyira bálványozta, hogy a híres Savoyai Jenő herczeg azok rabszolgájának nevezte el őt, épen nem igaztalanul.

Hogy mily aljas eszközökhöz nyúltak, s mily alávaló módon jártak el a jezsuiták a protestantizmus kiirtásához Salzburghan, annak hallatára az undorodás fogja el egész valónkat.

1728-ban, négy évvel a fennebb említett Thornban véghezvitt vérlázító mészárlás után, a jezsuita missionáriusok minden oly országokba küldettek, a hol titkos protestánsokat véltek létezni, s mint vezeklő hitszónokok 8—14 napig tartózkodtak a főhelyeken, mely alkalommal számukra tarka kendőkkel s zöld gályákkal ékített deszka állványt készítettek, a honnan a szent igéket hirdették.

Hogy a bárgyú nép gyanakodó ne legyen irántok, legelőbb is a gyermekeket rendelték maguk elébe s szülőik iránti

engedelmességről szónokoltak nekik, a gyónás alatt azonban álnokul kikérdezték, ha vájjon szüleik nem tartanak-e eretnek-féle könyveket, s nem beszélnek-e a pápáról, purgatóriumról, bűnbocsánatról stb. A felnőtteket felszólították, hogy a XIII. Benedek pápa által behozott köszöntést „dicsértessék a Jézus” tartsák meg; s miután a protestánsok ezt elfogadni nem akarták, a bevett szokásos üdvözlést megtartották: az álnok jezsuiták felfedezték a titkot, miként lehessen a nemkatholikusra reá ismerni.

Egyébiránt itt is ép úgy gondoskodtak arról, miként száz évvel ezelőtt Csehországban, hogy miként lehessen a protestánsokat felingerelni, böszíteni s lázadásra készíteni. A jezsuiták minden gonosznak a kútfejét igen jól ismerték, a rász tanácsban s furfangos eszmében kifogyhatlanok voltak: vezeklő szónoklataikra minden lakosnak napjában háromszor, négyszer el kellett menni, még pedig családostól, hogy a lélek üdvösségre való kellékeket eltanulják.

A jezsuiták eme épületes hitszónoklatai abból állottak, hogy a protestáns vallást nyilván elátkozták, azt vervén a nép fejébe, hogy a ki csak kíváncsiságból is beletekint a bibliába, s abból csak fél lapot is átolvas, halálos bünt követ el. Továbbá mindenféle fogás- és ámitáshoz nyúltak, hogy a népet rémítsék és butítsák. így például: egy halálkoponyát mutattak fel, mely a purgatóriumról tanúságot tett; egy feszületet tartottak kezökben, mely a bűnbánónak bocsánatot, a makacsnak pedig átkot és romlást hozott; valamint egy posztóval letakart boldogságos szűz képet, mely a megátalkodottak iránti haragját, a le nem takart pedig a katolika vallásra kitértek iránti örömét fejezte ki. — A szónoklat végével pedig, a vallásos buzgóságtól elragadtatott jezsuiták hátukat lemeztelenítették, s egy bádog lemezekkel tele akgatott korbáccsal (látszólagosan) megostoroztatták testüket, mígnem a vér elborítja őket. Megjegyzendő azonban, hogy a vér nem ereikből, hanem a lemezekből folyt, melylyel megtöltve voltak.

Azonban a jezsuiták eme alávaló szemtelen ámitása nem vívta ki az óhajtott eredményt, erősebb, szigorúbb s kegyetlenebb bánásmódhoz kellett nyúlni. Hozzáfogtak tehát a házmozáshoz. Ha valamely házban protestáns könyvet találtak, annak lakóit sötét, undok börtönre vetették, hideg-, éhség-, szomj-, bot- és korbácsütleggel kínozták. Egy 83 éves aggasztánnál Arndtnak „Édenkert” című könyvecskéjét találták, lábait bilincsre verve, egy nyomorult lyukba dugták, s csak

akkor bocsátották szabadon száz forint váltságdíj lefizetése mellett, midőn már minden perczen halálát várták.

Ezután következett a vagyon elkobzás. Ennek gyalázatos végrehajtásában nagy tevékenységet fejtett ki di Rali o kanczellár fő fő-segédjével A Vetzeli Ferenczcel együtt. Di Rallót a pápai udvar 50,000 talléron megvásárolta. S e nyomorult saját testvéreit ily hitvány bérért eladta.

Egész Salzburgban 20,000 protestánst fürkésztek ki a jezsuita kémei, s minden néven nevezendő világi büntetéssel, a pápa borzasztó haragjával, menyköveivel, és a láthatatlan irtózatossal purgatórium tüzével rémítették őket, ha az eretnokséget el nem hagyják. De ezek nem mentek többé azon istenházába, melyben vallásukat oly embertelen módon elátkozták, hanem otthon imádkoztak s ájtatoskodtak.

Midőn még ekként sem boldogultak velők a jezsuiták, a börtönbüntetést hatványozták; a nagy fogságköltség által koldusbotra juttatták őket, s hogyha az országból kiköltöztek, gyermekeiket, valamint vagyonuk egy részét elvették, s a ki a jezsuita előtt a vallásvizsgát ki nem állotta, hét forinttal megbírságolták.

Ha a protestáns meghalt, megszeneteletlen földbe szemfödél nélkül temették, s azon kisdedekre, a kiket nemkatholikus pap keresztelt, egyházi s örök átkot mondtak. A Münchenbe odahívott Ernst Joachim és Zech Mihály oly nagy buzgalmat fejtettek ki a salzburgiak kínszá- s irtásában, hogy az utóbbi rendtestvéreitől a „nagy missionárius” névvel tiszteltetett meg.

Mindennyi kínszenvedések daczára a protestánsok állhatatosan ragaszkodtak vallásukhoz, de fel nem lázadtak, miként azt a jezsuiták óhajtották, hanem midőn már a kegyetlen bánásmódot tovább nem tűrhették, 1731-ben panaszt akartak VI. Károly császárnál benyújtani, egyszersmind követeket küldtek a regensburgi Corpus Evangelicorumhoz is, mely egy birodalmi bizottmányból állott, a protestánsok érdekeinek védelmére. Azonban a jezsuita ármány gondoskodott erről, hogy a követek rendeltetésük helyére ne érjenek, Linzben elfogták, bilincsre verték s a salzburgi érsekhez küldték őket vissza.

A végsőig zaklatott protestánsoknak Schwarzachban 1731. aug. 5-én történt összejövetelük, mely alkalommal egy szemernyi só lenyelése mellett megesküdtek, hogy inkább életüket elvesztik, mintsem vallásukat elhagyják, végre ürügy öt szolgáltatott a jezsuitáknak rajok foghatni, hogy lázadók. Az

érsek kapott rajta s a császártól katonai erőért folyamodott. A kért fegyveres segély a lázadóknak nyilvánított protestánsok ellen megadatott, s a jezsuiták által felbőszített katonaság a védtelen népre reátüzelt, szúrta és vágta, s a mellett iszonyúan kirabolta őket. Sokat bilincsre verve, börtönbe hurczoltak, egy lelkeszt elevenen befalaztak stb.

Végre a szerencsétlen protestánsoknak nem maradt egyéb hátra, mint ősi hazájokból kiköltözködni. Észak-Amerika, Svéczia, Németalföld, kivált pedig Poroszország legtöbbet nyert a száműzött szorgalmas és szilárd jellemű salzburgiak által, a hol maga I. Frigyes Vilmos király e lelkes szavakkal fogadá őket: „akarom, hogy nálam jó dolgokat legyen gyermekeim!”

A salzburgi érsekség ellenben 60,000 lakost veszített, s a honnmaradtak nem bírván a nagy adót, a katolikusok is szintén kezdtek kiköltözködni oly annyira, hogy egész helységek pusztán maradtak.

Mindezekért Firmian érsek excelsus, s a protestánskínzások és gyilkolások főintézője di Ralli comes aulae Lateranensis ac palatii Apostoliei címet nyert a pápától, s német birodalmi báróvá neveztetett.

A jezsuiták befolyása s hatalma Mária Terézia uralma alatt nemhogy csökkent volna, sőt még inkább fokozódott, ennek sujtoló hatását a császári örökös tartományok ép úgy érezték, mint Magyar- s Erdélyország. így például az 1752. évi október 18-án kelt legfelsőbb parancs papi missiókat rendelt a tévhit (a protestantizmus) kiirtására; továbbá meghagyá, hogy, ha egy póremler elhal, s annak özvegye nem a legjobb hirben áll igaz (katolika) vallást illetőleg, kiskorú gyermekei elvétetnek tőle, s gyanútlan helységbe (tudniillik oda, a hol egy protestáns sem lakik) küldetnek felnevelés végett.

A protestánsokat Karinthia-, Stájerország- és Felső-Ausztriában vallásuk miatt börtön-, testifenyíték-, üteg- s vagyonszertéssel büntették, gyermekeik- s házastársaiktól megfosztották őket; sem nyilvános, sem pedig magán isteni szolgálatot s hazájukból való kiköltözést meg nem engedték nekik.

S habár nem minden német államba férközhetnek is be a jezsuiták, s így nyíltan nem, csak titkon, álutakon működtek, különösen azon, hogy a katolikusokat a protestánsok ellen felbujtogatták és viszont, leginkább pedig a nép kitérítettését tűzték ki főczélul. Ausztria- s Bajorországban, a hatalom tető-

pontjára vergődtek, a hol szabad gazdálkodás engedtetvén nekik, szüntelen azon törekedtek, hogy az igazság szavát, a felvilágosodás s haladás eszméjét a nép lelkében csirájában elfojtsák.

míg az emberiségnek ezen vámpyrjai, a népek millióit a kínzás minden nemeivel gyötörték, gyilkolták s vagyonukból kirabolták, azon ürügy alatt, hogy azt javítani, az egyedül üdvözítő vallás szentegyházának kebelébe terelni, s lelki üdvösségét kieszközölni akarják, tehát egyedül arra hivatott élő szenteknek akarván látszatni, hirdették magokat: azalatt ők magok a legaljasabb, fertelmes s természetellenes bűnöket nyíltan elkövettek s büntetlenül folytatták.

Így például az erőszakosan kitérített protestánsokkal olyan gyóntató czédulákat íratnak alá, mely szerint azok egy élő istenre, a boldogságos szűzre és minden szentekre megesküsznek, hogy önként katholizáltak, s e vallást soha el nem hagyni iszonyú átok alatt fogadják.

A kath. vallásra kitért protestánsnak megengedték, hogy színleg előbbeni vallását kövesse, csak hogy nekik kémül, eszközül szolgáljon. Hogy egy bizonyos jezsuita 1678-ban Luzernben, valamint páter Marell J a k a b 1698-ban, továbbá páter H e r l e r Ádám Konstanzban 1657-ben, — Gill M i k s a 1776-ban Mainzban a nevelésökre bízott több ártatlan gyermekkel mit műveltek: Sugeinheim- és Dullernek a jezsuiták ellen írt munkáiban olvasható. E helyütt annak körülményes leírását mellőzöm.

I. Lipót osztrák császárt 1670-ben a bécsi jezsuita páter-procurator mirenynyel mérgezett viaszgyertya gőzével akará megölni, állítólag XIV. Lajos francia király megvesztegetése vagy ígérete folytán. Egy másik jezsuita a szent ostyát megmérgezvén, áldozás alkalmával ugyanazon uralkodót, s állítólagosán ugyancsak XIV. Lajos meghagyásából vagy is megvesztegetése folytán akará kivégezni.

Azonban a jezsuiták minden aljas tetteit s bűneit elősorolni e munka keretén kívül esik.

XXIII.

Mit műveltek a jezsuiták Franciaországban.

Franciaországban azon időben, midőn ott a reformáció terjedni kezdett nagy belzavarok uralkodtak, melyeket korántsem a protestantizmus, hanem az uralkodásra vágyó két hatalmas párt idézte elő, melynek egyike a *G u i s e* hercegeké, a katolikusokat a reformátusok vagyis a hugenották ellen bujtogatta, kiket merő vallásos vak fanatizmusból tüzzel-vassal irtották. De éppen ezen kegyetlen üldözés mindinkább fokozta a hugenották állhatatosságát.

Egy másik párt, a *Bourbonok* háza, mely az akkori uralkodó *Valois* család mellékága volt, az üldözött hugenottákhoz csatlakozott.

Az akkori francia király IX. Károly még gyermek levén, ármányos anyja *Medici Katalin* az egyik pártot a másik által féken akará tartani. Midőn *Lainez Jakab* jezsuita generális az ügyek állását szemügyre vette, gondola magában: „a kedvező perez elérkezett, hogy hívei Franciaországba szabad bemenetelt nyerjenek, melylyel a katolikus pártnak nagy szolgálatot tehet.”

Habár a királyi udvar pártolta is a jezsuitákat, a francia katolikus papság határozottan ellene szegült, féltékeny levén annak roppant nagy előnyeire; úgy szintén a parlament is ellenök működött.

1561-ben *Poissiban* vallási értekezlet tartatott, azon oknál fogva, hogy a katolikusok s hugenották között egyességet hozzanak létre, mely alkalommal *Lainez Jakabot* a pápa *Ferrara* bibornok mellé rendelvén, a ki eszélyessége- s szónoki tehetségével annyira kitűnt, hogy nemcsak hallgatásra kényszeríté a hugenottákat, hanem egyszersmind kivitte, hogy a jezsuitákat Franciaországban befogadták, mindamellett csupán azon föltét alatt, hogy a megyés püspököknek alá legyenek vetve.

A jezsuita rend minden elébe szabott föltételekre ünnepelesen kötelezé magát, természetes, azon szilárd elhatározással, hogy fogadását meg nem tartja. Ezekután csakha-

mar Avignon, Rhodes, Móriak, Lyon és más városokban jezsuita kollégiumokat s tanintézeteket alapítottak, hova a legkitűnőbb észtehetséggel s tudományal bíró tagokat rendeltek. Sőt még Parisban is nagyszerű kollégiumot emeltek, iskolákat megnyiták s csakhamar az egyetemet is hatalmukba akarák keríteni.

Azonban a párisi egyetem elrablása nem oly könnyű feladat volt, miként azt a ravasz páterek előre kiszámították; az egyetem erősen védte régi jogait s önállóságát. Az ügy perre került, A jezsuiták több érdekllett egyént pénzzel megvesztegettek; mindamellettt egy nagy észtehetségű s példás, nemes jellemű férfit megvesztegetni s ártalmatlanná tenni képtelenek voltak.

Ezen kitűnő nagy ügyvéd neve P a s q u i e r I s t v á n volt, ki a parlament sorompói előtt a jezsuiták rendszabályait fölfedezte, mondván: „a hol őket megtűrik, ott egy uralkodó s hatalmasság sem védheti meg magát támadásaik ellen. Ha megszenveditek őket, majdan későre keserves megbánással fogjátok belátni, hogy ármányaik nemcsak Franciaországot, hanem az egész világot felforgatják.”

Hasonló értelemben beszélt az államügyész d u M e s n i l is. S ezen két jeles s tekintélyes férfiú okadatolása ellenében, mitsem voltak képesek kivinni a jezsuiták.

Azonban a jezsuita szívósság minden lehető eszközhöz nyúlván, minden akadályt le tudott győzni. A jezsuita-generál térdre borulva esedezett a pápának a párisi egyetem ellenében való védelem- s pártfogásért. A pápa kegyelmesen megígéré hatalmas befolyását, s a párisi püspöknek szívére köté a jezsuiták ügyét, míg azalatt P o s s e v i n jezsuita a francia udvarnál buzgólkodott. Ennek az lőn a következménye, hogy az egyetem-féle per eldöntetlen maradt, s a jezsuiták nyilván-tanítási jogot nyertek.

Franciaországban csakhamar lángba borúit a polgárháború a vallás nevében. A katolikus hatalom saját vallását s önmagát meggyalázá a hallatlan hitszegés s példátlan vérszomj által. A Bertalannap előtt való éjjel 1572-ben Medici Katalin királyné parancsára Parisban azon vérlázító mérszarlás ment véghez a hugenottákon, mely a történelemben „párisi vérményegző” név alatt ismeretes.

A vérszomjas királyné a nép fanatizmusát még inkább felszította, hogy egyeduralmát annál inkább megszilárdítsa; mert látván azt, hogy a hugenották, fiát a királyt részükre

megnyerték, a borzasztó vérfürdőt előkészíté s végre is hajtá, a vallást személyes ármánya s szenvedélyei visszaélésének palástyául használván fel.

Ez alkalommal Parisban és a vidéken százezer keresztény esett el orgyilok alatt azért, mert nem volt katolikus. S e borzadalmas vérmerényletet Rómában és Madridban örömmünnepekkkel ülték meg.

IX. Károly 1574-ben elhalt, s a francia trónra III. Henrik könnyelmű kéjencz lépett, kinek uralma alatt folyvást tartott a polgárháború, míg végre a hugenottáknak szerződésileg nagy előnyöket engedélyezni kénytelenültek. Azonban III. Henrik egy fiatal barát, Element Jakab gyilkja alatt elesett, s a jezsuiták a királyi gyilkosságot, mint isten különös csodáját magasztalák; s a pápa a szent consistoriumban azt nyilvánítá, hogy ebben a mindenható akarátát kell tekinteni.

Ezután a Bourbon ágból való Bearní Henrik lön a francziák királya, IV. Henrik név alatt, egyike a legnemesb s legjelesb uralkodóknak, a melyet a történelem felmutatni képes: nagylelkű, hős, felvilágosodott, eszélyes, s a nép barátja és kegyencze. De annál gyűlöletesb volt a katolikus liga, a spanyol udvar és a jezsuiták előtt, kik a francia koronát minden áron spanyol kézre akarták játszani; ezen állambún kivitelére minden lehető gonosz eszközhöz nyúltak, a népet a gyónatató székekben lázadásra bujtogatták, egyik tanítványukat, az ifjú Chatel Jánost elcsábították, s a királygyilkosságra reá is vették, miután e merényletet mint isten előtt egyedül kedves dolgot adták elé, mely által lelke üdvét az örök kárhozattól megmentheti. A jezsuita növendék 1594-ben a királyt egy törrel torkon akará döfni, azonban ajakán találván őt, Henrik megmenekült.

A kínpadi vattatás alatt a gyilkos mit sem tagadott, s a jezsuiták ármányai mind napfényre derültek, kik egy parlamenti határozat folytán a haza elleneivé s az ifjúság elcsábítóivá nyilvánítottván: Franciaországból száműzettek, Chatel János lovak által szaggattatott szét, s a kollégium rektorát felakasztották s megégették.

De a jezsuiták, a száműzetési ítélet daczára, Franciaországban maradtak, részint a liga-párt által nyíltan védelmezve, másrészt pedig színleg világi állásban, s ármányaikat ép úgy szőtték, fonták mint ezelőtt. Sőt nem is tartott sokáig, s IV. Henrik 1603-ban, a pápa folytonos zaklató kérelmeire, és mert méltán attól tartott, hogy ha tovább ellenségeskedik

velők, új polgárháborút szítnak fel, megengedé, hogy ismét Franciaországban megtelepedjenek. Hasztalan óvták a királyt hű barátai és a parlament a jezsuiták államveszélyes alapelveitől, Henrik megtartá adott szavát, s ekként a jezsuiták 1604-ben ismét felvették Franciaországban.

Való, hogy a király bizonyos föltételeket szabott elébök, melyek eleinte a jezsuita generált *Aqua vivát* nyugtalaníták; például csak 14 kollégium jelöltetett ki számukra, a melyekbe szabad volt visszatérniök. De a jezsuita kitartás minden akadályt le tudott győzni, s még 1604-ben felállították a 15. és 16-ik kollégiumot, 1605-ben pedig a 17, 18, 19, 20 és 21-eket. Továbbá a világi papságtól sok jövedelmes birtokot elragadtak s kollégiumaikhoz csatolták.

Ekként sértették meg egyik föltételt a másik után, s mégis minden panasz sikertelen maradt. IV. Henrik első nejétől még 1599-ben elvált, s szerencsétlenségére egy bigot olasz nővel, a cselszövő s uralomra vágyó Medici Máriával kelt össze, a ki különösen a trónörökös születése, 1601 óta nagy befolyást gyakorolt a királyra. E nő s a király gyóntatóatyja Koton annyira hatottak a királyra, hogy a jezsuitáknak egyetlen egy kérelmök sem tagadtatott meg, s hogy maga Sully, ki a jezsuitákat gyűlölte, s azok helyreállítását szilárdul ellenezte, alig menekülhetett meg a bukástól. — Páter *Koton* még azt is kivitte, hogy azon gyalázatszobor, melyet Chatel gyilkos merénylete után felállítottak, s melyen a jezsuiták mint annak okozói s bűnrészesek följegyezve voltak, leromboltatott.

Ekként mindinkább nagyobb befolyást nyervén az udvarnál s a nemességnél, s az ifjúság nevelését kezükbe ragadták nemcsak vidéken, hanem Parisban is, s az ottani egyetemet is kezükre akarák keríteni. A jezsuiták törekvése azonban ezúttal is megghiúsult, a párisi egyetem féltékeny levén ősi jogaira, s azokat erélyesen meg tudta védni.

Azért, mivel a király a jezsuitákat kegyelmével elhalmozá, minthogy elve levén: ellenségeit jótéteményeivel leköteleni, engesztelhetlenül gyűlölték őt, még pedig a következő okoknál fogva: először, mert 1589-ben Nantesben kelt legfelsőbb rendeletnél fogva Franciaországban minden reformátusnak lelkiismeret szabadságot s a polgárjognak teljes élvezetét biztosítá, s mivel jól tudták, hogy IV. Henrik lelkében azon merész eszme fogamzott, hogy a spanyol és osztrák túlsúlyt megtörje; továbbá, hogy Európa felosztása által a telj es egyensúlyt csupa egyenhatalmú államok létrejöttével helyreállítsa,

s a németországi protestánsokat védelme alá vévén, segítse. Ha e merész terv sikerül: a jezsuiták hatalma nagyban veszélyeztetve lett volna.

Azonban Henrik nem vihette ki nagyszerű művét, halálát, habár nem közvetlenül a jezsuiták idézték elő, mindamellett romlott alapelveik befolyásának a következménye lón, melyeket a gyóntató-, szószékről s a nép között elhintett tanai által, különösen az ifjúság szívébe oltottak.

Ugyanazon időben Franciaországban Mariana jezsuita könyve volt elterjedve, mely azt állítja, hogy minden törvényes király, ha a vallást vagy az államtörvényeket felforgatja, törvényen kívül helyeztetik, ép úgy a néplázadás, mint bárki által törrel vagy méreggel kivégeztethetik. Minden eretnek uralkodó — jezsuiták szerint — zsarnok. Sőt Mariana az ily zsarnokot ragadozó állattal hasonlítja össze, s azt mondja: „a ki az uralmat fegyver hatalmával kézre kerítette, azt mindenki meggyilkolhatja, de ha egy zsarnok a nép akaratával uralkodik, előbb figyelmeztetni kell őt, mielőtt meggyilkolnák. A mérreg általi halál előnnyel bír, miután ez úton a gyilkos könynyebben menekül; mindamellett jobb a királyt megmérgezett ajándékok, úgymint öltöny s fegyver által megölni, mintsem azt ételbe vagy italba beadni.”

Ugyanezen Mariana volt az, a ki III. Henrik gyilkosát mint egy hőst magasztalta, s kortársa Bonarscius jezsuita IV. Henriket, a ki katolikussá lett, s ki a jezsuitákat Franciaországba bevitte, csakhogy akaratuknak mindenben nem hódolt, római Tarquiniushoz (a gyűlölt s elűzött zsarnokhoz) hasonlítja, s azt kérdé: „vájjon semmi ok sincsen reá, trónjáról letaszítani őt? S nem találkozik-e harczos, a ki e fenevad ellen fel merné emelni fejét?” — Péter Roffeus is közreműködött IV. Henrik romlására, mondván: „az eretnek királyok rosszabbak a kutyánál, az emberiség között a legnagyobb gonosztevők, a vallásra nézve veszélyesebbek a szultánnál; semmiféle keresztények felett sem uralkodhatnak; egy keresztény sem érintkezhet velők, az eretnekség megfosztja őket királyi méltóságuktól, senki sem tartozik nekik engedelmeskedni; az anyaszentegyház parancsára meg kell őket gyilkolni.” Roffeus továbbá leírja, hogy ki az oly eretnek király, s világosan IV. Henrikre utal.

Ily alapelvektől elbódítva, egy vakbuzgó barát R a v a i l - l a c F e r e n c z azt hívé, hogy az istennek tetsző műveletet visz véghez, ha IV. Henriket, mint eretnek pártolót meggyil-

kolja; kire 1610-ben egy nyilvános utczában lesett s két tördöfféssel meg is gyilkolá őt, még pedig oly határozottan irányozva a döfést, hogy a nagy uralkodó azonnal kiadá lelkét. A gyilkos minden ellentállás nélkül megadta magát, tüzes fogókkal csipkedték s lovak által szakgatták szét testét, de azért még sem bánta meg tettét.

Az imádott király halála felett nyíltan kitört a nép zúgolódása a jezsuiták ellen, kiknek a gyilkosság okát tulajdoníták; ezeket azonban az özvegy királyné s az udvar védelmök alá vették.

A jezsuiták tanácsosnak vélték, hogy magokat tisztázzák, ez okból a rend generálja Aquaviva 1610-ben egy rendeletet tett közzé, melyben azt mondja: „egy rendtag se merészeljen azt tanítani, hogy akárkinek akármilyen zsarnok ürügy alatt királyt vagy uralkodót meggyilkolni szabad.” Ilyen s ehez hasonló tanokat terjesztettek a jezsuiták.

Mariana tanai tehát nem lőnek kárhoyzatva, sőt csakhamar reá Bekan és Suar ez jezsuiták nyíltan tanították, hogy a királygyilkosság szabad. És e veszélyes tanok hirdetésében senki sem gátolta őket, a kik végre minden akadályt legyőztek: a francia papság, a párisi egyetem felett teljes diadalt arattak, s 1618-ban minden tudományokat nyilván előadni megnyerték az engedélyt; XIII. Lajos kiskorúsága alatt szövetségre léptek a ministeriummal a vallás- s a polgári szabadság elnyomására.

Midőn herczeg Richelieu, a nagy államférfiú, IV. Henrik eszméjét felkarolta, s a spanyol és osztrák túlhatalmát politikai eszélylyel megakará törni, feloszlatni, hogy Franciaországot kívül ép oly erőssé, valamint belül szilárddá tegye: ekkor a jezsuiták büszkén emelek fel fejöket, s különféle irataikban azon államveszélyes tanokat hirdették, hogy a papi hatalom minden világi hatalom felett áll, a királyok is attól függvén s általa megsemmisíttethetnek.

A veszélyes elveket hintó egyénekben nem szűkölködött a rend: a lázadás s királygyilkosság üdvösségét még sokkal körülményesben kifejtették Santarell, Busenbaum és Escobar jezsuiták mindenfelé elterjesztett műveikben. Molina János spanyol jezsuita pedig 1588-ban egy munkát tett közzé „Concordia divinae gratiae et liberi arbitrii” (az isteni kegyelem s a szabad akarat öszhangzása) czim alatt, melyet az összes katolikus papság eretnek műnek nyilvánítá, s melynek tanai, szerzőjének neve után „molínismus”-nak ne-

vezettek el. Minthogy azonban Molina jezsuita volt, a hatalmas rend őt s munkáját a pápa ellenében is megvédte, s az azt elátkozó ítéletet 1611-ben megsemmisíté.

Azonban a jezsuita tanok s hatalom ellen maga a katolikus klérus is erélyesen föllépett. A nagytudományú Jansen Kornél ypérni püspök Hollandban egy munkát irt Augustinus cím alatt, mely halála után 1654-ben sajtó alól kikerült. E műben azon tan volt felállítva, hogy „az ember akarata földi vágyak által le van bilincselve, de ezen korlátolt helyzetben isten kegyelme által jóhoz vonzatik.”

Ugyanezen időben Jansen barátja, a vallásos du Verger st. cyrani apát hathatós szónoklatával odatörekedett, hogy a jezsuiták által borzasztóan megromlott erkölcsöket javíthassa, s midőn 1643-ban elhalt, számos tanítványai, kik az egykori Paris melletti Port-Royal zárdában tarták összejelölüket: az ifjúság oktatása s szellemdús munkáik által ernyedetlenül működtek. Ezen lelkes férfiak nemcsak a jezsuiták elveit fedezték fel, hanem a római udvar túlkapásai ellen is harczoltak. A felvilágosodás eme előharczosai között első helyen állottak d'Andilly Arnold és Paskal Balázs.

Könnyű volt tehát a jezsuitáknak 1653-ban a pápai széknél kivinni, hogy Jansen tana eretnekségnek nyilvánítottassék, miből heves és hosszas vita, valamint azon kérdés támadt: vajjon csalhatatlan-e a pápa? Minek elívését a jezsuiták az egész világra akarták erőszakolni, mert létök a pápáéval egybe volt forrva.

A jezsuiták hatalma Franciaországban XIV. Lajos uralma alatt érte fénykorát. E híres zsarnok, kit a hízelgők serege környezett, a jezsuiták rabszolgája volt. Péter Lachaise a király gyóntató atyja bűnös gyermekét (a királyt) Maintenon asszonynyal együtt reábeszélte, hogy birodalmából a protestantizmust végképen kiirtsa.

A király eleinte minden hugenottának, a ki katholizált, pénzt adatott; azonban csakhamar Luv o is minister, hogy a király kegyét annál inkább megnyerje: dragonyosaival hajtotta végre a kitérítetést. A nyomorult biztosok vetélkedtek a kegyetlenségben, s a szerencsétlen hugenottákat szuronynyal és pisztolylyal erőszakolták a misére, a szülő kebléről a gyermeket letépték, a nőket, kik a reformata vallást el nem eskütették, megfertőztették, s a lelkészeket s azokat, kik a reájok erőszakolt kathol. vallást elhagyták, kínpadra hurczolták s kivégezték. S valóban ez időben oly alakot öltött Franciaország,

mintha két pártból állott volna: csupa hóhér- és véráldozatból.

XIV. Lajos, gyóntatótyja Lachaise és Luvois minister által felbujtogatva: dicső elődje, IV. Henrik legmagasztosb emlékét nantes-i edictumát semmisnek, megszüntnek nyilvánítá, gaz kegyenczei s a jezsuiták által elámítva, a reform, vallást kiirtottnak hívén, mindazokkal, kiket azon gyanú terhelé, hogy titkos hugenották, mint lázadókkal bánván, a legkegyetlenebbül kínoztatta, sőt azon egyetlen végvigasztól is megfosztotta őket, hogy hazájokból kiköltözhessenek, azon szerencsétlen országiból, melyből a nyomorult királyi udvar az erényt, s hűséget vas kézzel kiirtani törekedett.

De az elkeseredés s kétségbeesés erőt s eszélyt adott az üldözötteknek, s több mint 50,000 református család hagyta el Franciaországot, Angolország-, Holland- és Németországba (a protestáns államokba) menekülvén, odavivén gazdagságuk-, szorgalmukat, valamint a tudományt s művészetet, helyében honn pusztahelyet s átkot hagyván, mely hóhéraik utódait utói is érte.

Páter Lachaise halála után Le Te 11 ier lett a király gyóntató atyja. Ez még elődjénél is undokabb szörnyeteg volt, cselszövő s nagyravágyó, a ki Quesnel áldozár nemes iránya: a világi papság szabadalmait a jezsuiták ellenében tartalmazó munkáját, XI. Kelemen pápával betiltatá, s ezzel a feltámadt jansenismust elfojtá; valamint a molinismust előtérbe toltá.

XIV. Lajos, kire gyáva hízelgői nagy nevet akartak erőszakolni (a ki valóban nagy zsarnok volt), 1715-ben elhalt. Már három évvel ezelőtt három fogadást tett a jezsuitáknak, halálos ágyán a negyediket is teljesíté, mivel csak általok reménylett végtelen sok bűneitől megmenekülni.

XV. Lajos kiskorúsága alatt, Orleansi Fülöp, Franciaország régense, gyűlölte a jezsuitákat, minek folytán páter Le Telliernek el kellett hagyni az udvart. Mindamellett a rend titokban fáradhatlanul működött, s kivitte, hogy 1720-ban az „Unigenitus” szóval kezdődő pápai bullát el kellett fogadni Franciaországban.

A jezsuitáknak ezen legkatholikusabb országban véghezvitt minden gonoszságokat elősorolni végtelen hosszúra nyúlna.

XXIV.

Milyen emléket hagytak hátra a jezsuiták Angol-, Orosz-, Svédországban, és Németalföldön?

A jezsuiták a protestáns államokban még az uralkodókat is kitérítették. Így például Angliában II. Jakabot, Svécziában pedig III. Jánost és fiát Zsigmondot, valamint a protestáns vallás legnagyobb hőse Gusztáv Adolf leányát Krisztinát, ki a koronát letévén, Kómába tette lakhelyét, s ott folytatta fajtalan életét, számos egyént meggyilkoltatván, 's palotája, mint salva guardianak nyilvánított hely, minden tolvaj-, rabló- s gyilkosnak nyitva állott.

Németalföldön a protestantizmus kiirtására II. Fülöp spanyol király a titkos inquisitiót meg akarva honosítani, s ennek kivitelére Alba herceget hatalmas sereggel küldé oda. Alba neve a történelemben vérbetűkkel van följegyezve, igen bajos ítéletet hozni a felett, vájjon melyik volt a vérengzőbb zsarnok: II. Fülöp-e, vagy pedig kegyencze Alba? a ki hat év alatt 18,000 protestánst lemészároltatott, s azzal később, mint halhatlan hőstettel, fennen dicsekedett. A protestáns államok leghatalmasb védőjét, a nemeslelkű Vilmos orániai herceget a jezsuiták gyilkolták le, valamint annak fiát Móriczot is.

Angliában a protestáns Erzsébet királyné ellen több ízben megkísérelték a gyilkolás merényletét, úgy szintén I. Jakab király alatt a parlament épületét, midőn abban az ország képviselői egybegyűlendők valának, löporral légbe akarták röpíteni, gonosz szándékuk azonban meghiúsult.

Oroszországot a pápai hatalom alá akarták hajtani, s miután ez nem sikerült, következőleg más vallásúakat nem üldözhettek: minden tőlük kitelhető alávalóságot elkövettek. 1605-ben Otrepiew nevű csaló Demeter czárnak adá ki magát, a jezsuiták Lengyelországból a trónra emelni segítették őt; a ki ezért háláját a rend irányában lerovandó, Moszkvában kollégiumot emelt számukra, de a csalás napfényre jövéen, Otrepiew megöletett. Miután I. Péter czár észrevette, hogy a jezsuita emissáriusok titkon mesterkélnek Orosz-

országban, örökre számúzta őket birodalmából; mindamellet idövel oda újra befészkeltek magokat.

Hogy a jezsuitarend tagjai azon kor legkiképzettebb férfiaiából állottak, kétségbevonhatlan. Náluk a tudomány ügyességgel és példátlan kitartással párosult, nemcsak Európában szerepeltek öök, hanem távol keleten, a leghozzáférhetőlenebb földön, birodalmakban. Japánba is beférköztek, a hol mély tapintatuk által nagy sikert aratott térítési működésük. Kínában annyira befészkeltek magokat, hogy a császári udvarnál állandóan tartózkodván, nagy befolyással bírtak, mint tolmácsok s csillagászok; minden kínai csillagda a jezsuitákra volt bízva; a mértanban jártasok levén, e téren is nagy szolgálatot tettek ott, ezek között leginkább Schall Ádám jezsuita. Ellenben elvetemült roszak s erkölcstelenek is voltak. Ferencz a kínai missio püspöke 1748-ban XIV. Benedek pápának a jezsuiták erkölcstelenségéről panaszkodván, a többi között azt mondja, hogy páter Antal József gyónás alkalmával a nőket és a szüzeket elcsábítja, bajba ejti, s egy általa készített szerrel a gyermekeket elsikkasztja. A melyért midőn kérdőre vonatott, azt adá válaszul, hogy ez csekélység, — teszi ezt minden gyóntató atya, az alsóbb rendű épen úgy, mint főáldor-nagy, sőt maga a pápa is. Páter Antal József azonban bepanaszoltatván, megfojtatott.

Kínában egyszer a kitért keresztényeket mind börtönre hányták a térítő jezsuitával együtt. Legelső volt a jezsuita, ki a keresztényvallást elesküdté, — a többi hívek mind példáját követték. Ilyen buzgó keresztények voltak a jezsuiták s ilyen alapelvekkel bírtak.

Azonban ki bírná mind elősorolni e veszélyes rend elkövetett tetteit, melyeket nagyobbrészt a titok homálya fűdi. Elég talán, ha ennyit is tudunk rölük.

XXV.

A jezsuiták bukása és eltörlése.

Végre mindennek meg van a maga határa s netovábbja; a mi zsarnoki rendszeren alapul, annak bukni kell.

A jezsuiták nagy terjedelmű kereskedelme, véghetetlen kincshalmaza, a XVIII-ik században irigységet s féltékenységet szült, s a határtalan hatalom, még inkább pedig azon modor, melylyel azt e rend gyakorolta, végre elégtelenségre adott okot, mely annál nagyobb mérvben tört ki, minél tovább elfojtatott.

Az egyesek szabadsága, legfőképp pedig az emberi természet méltósága, a fejedelmek fensége s a népek műveltségének fejlődése, a mely két évszázadon át a kapzsi, nagyra-vágyó jezsuita rendtől lenyűgözve tartott, végre öntudatra ébredvén, igazságot követelt. Ezt a XVIII-ik század megtenné, s a múltak szenvedéseért megboszulván magát, borzasztó ítéletet tartott,

A különböző nemzetek, különösen Francia- és Németország legnagyobb szellemei, a sajtó segélyével aláásták a valászsarnokság alaposzlopait. Az élez és gúny, melylyel a hierarchia zsarnokságát ostorozák, a nép alsóbb osztályainak is felnyitá szemeit. Az ép életerő vadul s korlátlanul tört elő a zsarnok bigottság ellen, s mindaddig nem nyugodt, míg a kiszenvedett lealáztatás- s méltatlanságért kárpótolva nem lön.

A legelső csapást a büszke, elbizakodott jezsuitákra Róma irányozta. A pápa nem maradhatott tovább bizonytalanságban e rend állásával szemközt, mert meggyőződött, hogy az már régóta nem az ő védője többé, hanem uralkodójává nőtte ki magát. XIV. Benedek pápa, tehát elhatározta a jezsuiták hatalmát azon határok közé visszaterelni, a melyen azok túl léptek. Nagy feladat volt ez, s ép oly ildomosságot, mint jellem szilárdságot igényelt.

XIV. Benedek 1731-ben fogott a nagy feladat megoldásához, s azon kezdte, hogy egy bullát bocsátott ki, melyben minden papnak megtiltja a kereskedést, mialatt kiválólág a jezsuiták voltak érintve. Ugyanazon évben egy másik bullát bocsátott ki, mely szerint a jezsuitáknak rabszolga-kereskedést üzni száműzetés bünterhe alatt megtiltatott, s ennek végrehajtását V. János portugali királynak s püspökeinek hagyta meg. E rendeletnek a jezsuiták daezosan ellenszegültek egészen a vakbuzgó János király haláláig. (1750.)

I. József portugali király ministere Pom bal volt az első, a ki jezsuiták hatalmát nemcsak megtörte, de nyakukra

is tapodott, a miért őt a jámbor páterek ördögi színnel ecsetelték, míg ellenben más írók az egekig magasztalták. *)

P o m b a l fölisméré Portugália gyászos helyzetét, melybe a jezsuita-uralom által sodortatott, s mint a természettől nagy észtehetséggel s szilárd jellemmel megáldott férfiú, azonnal ezélszerű rendszabályokhoz nyúlt. Mindenekelőtt odatörekedett, hogy az ország kereskedelmét előmozdítsa, társulatokat létesített; ezek egyike a többi között Dél-Amerika kereskedelmét magához ragadá, mely azelőtt a jezsuiták kezében volt.

Ez volt az első érzékeny érvágás a jezsuitarendre nézve; miért is a szószékről ezen újonnan alakult társulatok részvéte, ellen hathatósan lázítottak; de ezzel a hatalmas ministert még inkább felingerelték magok ellen, a ki ezen vakmerőségért két jezsuitát s néhány általok felbujtogatott egyént azonnal száműzetett. Ekkor egy kissé megdöbbsent a fekete sereg.

Ez volt az első csapás; a második csakhamar bekövetkezett. Pombal a jezsuiták által Portugáliába behozott inquisitiót s az autodafét (az eretnekek máglyán való megégetését) végképen megszünteti.

Pombal az üdvös kezdeményezésben határozott és gyors léptekkel mindinkább tovább haladt: ugyanis megtiltá, hogy a fiatal és gazdag brazíliai leányok a portugali apácza zárdákban növeltesenek, a hova őket, színleg, nevelés ürügye alatt becsalták s azután apáczáknak öltöztették; mi által mind az apáczák, mind a jezsuiták meggazdagodtak a brazíliai leányok hagyományozása és örökösödése által; míg ellenben sok család tönkre tétetett. Éhez járult még, hogy Pombal új növelési- s tanrendszert léptetett életbe; a koimbrai egyetemre idegen tanárokat hívott meg, új tanodákat állított fel, s a papok kezéből kivette a sajtóvizsgát.

Azonban a leggonoszabb összeütközés a brazíliai gyarmatokban történt, hol a spanyolok és a portugálok a San Sacramento gyarmat felett versenyttek, míg végre 1750-ben a viszály kiegyenlítése végett egyességre léptek, mely szerént a gyarmat Spanyolország birtokába jutott, a helyet azonban Portugália Paraguanak egy részével lón kárpótolva, melynek uralkodóiul a jezsuiták tolták fel magokat, kik e birtokot Por-

*) „Geheime Briefe von dem über Joseph I. 1758. verhängten Meuchelmorde.” F. E. de Lobo, 1709. „Fombal und die Jesuiten.” Dr A. Oppermann. 1845.

tugaliának átengedni makacsul megtagadták, azt védelmi állapotba helyezték, s a népet fegyverre szólították.

A jezsuita atyák minden körülmények között leleményes eszűek voltak, a koholmány- s rágalomban páratlan nagy mesterek: hogy a benszülötteket, kik a rabszolga engedelmességet megszokták, a portugálok ellen minél inkább felingereljék, a szószékről azt hirdették: „hogy minden világi állású fehér (tudniillik a papságot kivéve) istentagadó, vallástalan, egyedül a pénzt imádja, az ördögtől van megszállva, s minden szent képnek ellensége. S ha azok országukba betörnek, mindent tűzzel és vassal elpusztítanak, a templomokat feldúlják, a nőket és gyermekeket áldozatul kiirtják.” A^égül minden keresztény fejét levágni parancsolák, különben, úgymond, azok oly varázserővel bírnak, hogyha el is esnek, de fejök megmarad, újra feltámadnak.

A jezsuiták eme átkos tana azt eredményező, hogy midőn az indiánokat a portugali király nevében a fegyvert letenni felszólították, azt adák daczosan válaszul: „a ti királytok messze van tőlünk; mi nem ismerünk más urat, mint a mi áldott atyáinkat (tudniillik a jezsuitákat.)

Midőn nyílt ellenségeskedésre került: a jezsuiták az indián és a velük egyesült spanyol csapatok élén éveken át makacsul ellentállottak. S ez a lángeszű Voltairenek ily gúnyra nyújtott anyagot: „nem ismerek — úgymond — istenibbet ezen atyáknál, kik Paraguayban a spanyol és portugali király ellen harcolnak, s Európában azoknak gyóntató atyáik, amott agyonverik a spanyolokat, itt pedig Madridban megnyitják nekik a meny kapuit.”

Mindennek daczára ezen makacs ellentállás sok ideig mitsem ártott nekik a portugali királynál, mivel annak udvara folyvást hemzsegett a jezsuitáktól, a kik részint a király s an⁷nak fivére gyóntató atyái, részint pedig a királyi család nevelői voltak, s végre, a királynak, a ki növendékük is volt, az eseményeket egészen más színben tüntették fel, mint a mint azok valóban folytak.

Mielőtt még ezen háború befejeztetett volna, borzasztó elemi csapás sújtá Lissabont: 1755-ik évi november 1-én oly rendkívüli földrengés támadt, a milyenre a történelem még nem emlékezik; több mint 40,000 ember lelte sírját az összeomlott épületek romjai alatt, vagy a több helyen a föld gyomrából kitört lángoktól megfojtatott, vagy végre a medréből kicsapott Tajo folyam hullámai által nyeletett el.

Ezen végtelen nyomort más szerencsétlenségek is követték, úgymint hajmeresztő rablások, sőt még ennél is undokabb, gyalázatos erőszakoskodások, melyben nemcsak a népsöpredék, hanem a kicsapongó nemesség is részt vett, miként az oly államokban történni szokott, hol a népet butaságban nevelik azért, hogy a hierarchia vak eszközévé aljasuljon.

A nagy nyomoron azonban segített Pombal lángesze, erélye s fáradhatlan tevékenysége: 50,000 koldusbotra jutott polgárnak lakásáról s élelméről gondoskodott.

Mindez azonban nem használt, mert a jezsuita atyák azt hirdették a szószékről, hogy a király és ministere istentől elszakadván, s ezért sújtá az ég e borzadalmas földrengéssel a fővárost. A ragadozó nemesség, mely Pombal ébersége s szigorú ellenőrködése miatt a királyi vagyomból nem zsákmányolhatott, a rágalmozó jezsuitákkal kezét fogván, szövötközött, s egy röpiratot nyomtatott, melyben azt hírléle, hogy ilyen csapással ismét sújtani fogja isten a hazát, s ilyenek ismétlődni fognak s hamarabb meg nem szűnnek, míg az ég Pombal minster elbocsáttatásával kiengesztelve nem leend.

Azonban Pombal nem jött zavarba, néhány szájas jezsuitát börtönbe záratván, a többit pedig eltávolítá az udvartól. Ez nagy feladat volt ugyan, de szerencsésen sikerült, 1757-ik évi sept. 19-én a királyi udvar minden gyóntató atyái parancsot kaptak váratlanul s hirtelen, hogy mindegyike illető kolostorába vonuljon, s az udvarnál soha egyik se mutassa magát többé.

Ezt a jezsuiták által nevelt, sokáig uralt királynál másnak aligha sikerült volna kivinni; de Pombal ritka lángeszű férfi levén, kéjencz urának szerelmi titkaiba be volt avatva, melyeket a királyné előtt el tudta titkolni; s ekként nélkülözhetlenné tévé magát ura, királya előtt. Azután meg általánosan tudva van, hogy a jezsuiták a legveszélyesebb kémek voltak, saját jóltevőik, az uralkodók udvarainál, családjuk körében s annak irányában is.

Pombal itt még korántsem állapotott meg, kitűzött tervét teljesen végre akará hajtani, s nagy művét befejezni. 1757. October 8-án a pápának irt; mire XIV. Benedek, S a l d a n h a bibornokot teljhatalommal Portugáliába küldé, ki a jezsuitarend minden tagjának szigorún megtiltá a kereskedést, az ország patriarchája pedig megyéjében a hitszónoklatot s a gyóntatást teljesíteni nem engedé nekik.

Ekkor azután a jezsuiták elleni röpiratok gombaként termettek, úgymint: „A leálczázott farkasok.” „A jezsuiták gyakorlati erénye.” „Jezsuiták istentelen tévedései” stb.

Mindezen gúnyiratok azonban korántsem gyakoroltak oly hatást, mint a pápa parancsa s Ítélete. De a jezsuiták azért nem riadtak vissza s a pápával szembeszállottak, az országba szélyel missionáriusokat küldtek, kik nyílt szónoklataikkal a népet lázították, a király és Pombal minister ellen.

Ezek között Malagrida jezsuita különösen kitüntette magát, a ki nemcsak „Az isten büntetése céljáról a földrengésnél” című s csodálatos tanirányú munkát adott ki, hanem egy udvari hölgynek megjósolá, hogy a királyt 1758-ik évi September hóban nagy veszély fogja érni; a mi később valóban meg is történt ugyanazon évi sept. 3-án, midőn a király kedvesétől, Tavora marquisnétól haza felé ment volna, útját három lovas elállotta s a hintóba belődöztek, mely alkalommal a király megsebesült, de nem veszélyesen.

Pombal gyanúja Aveiro herczegre, Tavora marquisra, nejére, annak két fiára és vejére, valamint Malagrida jezsuitára stb. esett, a kik elfogatván, mind kivégeztettek, Malagrida pedig máglyára Ítéltetett.

Ezzel azonban még nem lőn befejezve. E merénylet folytán a jezsuitákkal Portugáliában úgy bántak, mint tévtanok terjesztőivel s népcsábítókkal: birtokaikat elkobozták, nyilvánosan eladták, őket pedig hajókra rakatván, Olaszországba szállították. 1760-ik évben Róma 2000 (kétezer) kicsapott jezsuitával gazdagodott meg, kiket Portugália, Brazília, Kelet-india és Madeira földjén meg nem tűrvén, kikergettek.

Portugália példáját csakhamar Franciaország is követte, a hol a jansenismus feletti versengés, melyet magok a jezsuiták szítottak lánggra, lőn alapja romlásuknak. Maga a parlament is jansenistikus érzelmű volt, s tovább nem akará tűrni, hogy a jezsuitarend elveinek következtében és már valóban kivívott nagy hatalma által az államban államot képezzen. Azonfelül pedig több szellemdús író művével nagyon aláásta a jezsuiták hitelét a közvélemény előtt.

Ily körülmények között egy per merült fel a rend ellen, mely a jezsuiták bukását előidézte.

La Valette jezsuita páter mint a keletindiai missio főnöke, a francia korona alá tartozó Martinique szigeten nagy raktárakat alapított s gyárat állított fel, s a rabszolga és gyarmati áruk kereskedése által nagy mennyiségű kincset halmozott össze a rend számára. Ezen nagyhitelű páter egy marseille-i kereskedelmi házzal folytonos üzleti összeköttetésben állott, s arra másfél millió livre értékű váltót állított ki, melyet a nevezett kereskedelmi ház azon jó remény fejében, hogy páter La Valette két gályát árukkal megrakva Európa felé útnak indított, a váltót elfogadá.

Azonban ép akkor Francia- s Angolország között háború folyt; az angolok e két megrakodott hajót elfogták, mi által a marseille-i kereskedelmi ház a bukás örvényébe sodortatván, a jezsuita rendtől kárpótlást követelt, a mit az álnok jezsuiták kereken megtagadtak, mondván: ha páter La Valette kereskedést űzött, az a rend törvényei ellen történt, s őket a páter üzlete nem érdekli.

Az ügy törvényszék elébe került, mely a jezsuiták rendszabályait kívánta átvizsgálni, állításukról meggyőződni, s csak azután akart ítéletet hozni. A vizsgálat után a törvényszék azt határozta, hogy a jezsuiták rendszabályai figyelembe nem vehetők, s a rend tartozik az összeget megtéríteni, mivel egyes jezsuitának vagyont bírni nem szabad, hanem minden egyesek birtokai az egész rend vagyonát képezik.

Miután ez alkalommal a jezsuiták rendszabályai napfényre jöttek: a parlament azokból a rendnek az államra nézve veszélyes létezését könnyen bebizonyíthatá; minek folytán 1761-ben mindazon szabadalmakat, melyekkel a pápák a rendet felruházták, visszaélésnek nyilvánítá, továbbá a jezsuiták számos iratait, melyek a felsőbbek helybenhagyásával kinyomattak, s király-gyilkosságot, lázadást s más vétkeiket igazolták, a parlament a hóhér keze által megégetteté, s egyszerűs mind e káros tanokból, egy kivonatot, melyet a jezsuiták irományaiból kiszedtek, a nyilvánosságnak adott át.

A parlamentnek ezen erélyességét az akkori minister, herczeg C h o i s e u l hathatósan támogató. De a kicsapongások által végkép elfásult XV. Lajos király megelégedett azzal, midőn arról biztosíták, hogy a jezsuita rendet javulásra fogják kényszeríteni. Azonban, midőn a rend generálja Ricci Lórin c z e javaslatot hallá, azt adá válaszul, hogy a rend alkotmányának ily változását meg nem engedheti. A jezsuitáknak vagy ekként maradni, miként vannak, vagy pedig végkép meg

kell szünniök. Ezzel az elbizakodott jezsuita generál kimondá saját fejére az ítéletet.

A parlament 1762-ik évi aug. 6-án közzétette a következő határozatot: „A Jézus társasága, mint az államra veszélyes, Franciaországban megszüntnek nyilvánítatik.” Mindamellett a rend tagjainak meg lőn engedve, hogy plebánosi s más alapítványi jövedelmeket húzhassanak, de csak azon föltét alatt, ha esküvel kötelezik magokat, hogy jövőre a jezsuita renddel való mindennemű érintkezéssel felhagynak. Miután pedig ezt nem teljesíték: a parlament parancsa folytán 1764-ben négy hét leforgása alatt Franciaországot el kellett hagyniok.

XV. Lajos megerősíté a jezsuitarend feloszlatását, mindazáltal régi tagjainak megengedé, hogy Franciaországban maradjanak, azon föltét alatt, ha a hazai törvényeknek hódolván, azok ellen nem vétének.

Sikeretlenül kísérle meg XIII. Kelemen pápa a rendet tekintélyével támogatni s hatalmával fentartani, s annak a király s a parlament által történt eltörlése után Franciaországban egy bullát bocsátott ki, melynek erejével a jezsuitákat újólág megerősíté. Mindamellett a francia parlament, valamint a velencei köztársaság a pápai bulla kihirdetését meg nem engedé, s ezen veszélyes rend bukását többé semmiféle erő sem volt képes megakadályozni.

Ehez hasonló példa Spanyolországban is felmerült, hol a jezsuiták hatalma azon időben, midőn Portugáliából elűzték őket, szilárd alapon látszott állani; mert ép úgy VI. Ferdinand király, valamint utódja III. Károly, a néppel s nemességgel együtt nagy rokonszenvvel viseltettek irántok.

Azonban 1766-ban a nép fellázadt Madridban, mely alkalmal a király értesült, hogy ennek szítói a jezsuiták voltak, s őt (a királyt) trónvesztett fattyúnak nyilvánították. Gróf Ar an da minister Portugália s Franciaország példáját követvén, a királyt alapos érveivel meggyőzé, hogy ezen az államra nézve oly veszélyes társulatot, a birodalom minden részeiből el kell űzni. A király beleegyezett, s a végrehajtás a legmélyebb titokban tartatott.

1767-ik évi ápril 2-k s 3-k közötti éjjelen az egész Spanyolországban egyszerre minden jezsuita-félszket katonaság fogta körül, a rend minden tagja kivétel nélkül fogolylyá lón, tengermelléki kikötő helyekre szállíttatván, a honnan azután Olaszországba vitték őket, vagyis a római pápához küldték, úgy mint a szent kúria valódi teremtményeit.

A Spanyolországból kiűzött jezsuita számszerént 7000 (mond hétezer) főre ment. Képzeltetni, mily sok gonoszat hozott létre ez országban, eme az emberiségre oly veszélyes tesztület, Tehát hétezer haszontalan, ingyenélő barátot táplált a spanyol nemzet, véres verejtékével adózott halálos elleneinek, szellemi gyilkosainak azért, hogy a sötétséget terjeszse, butává tegye a népet s bilincsbbe verve, rabszolgává, vakeszközévé aljasítsa. Hát még a többi, más fajta barátsereg hány ezret tehetett ezidétt e szerencsétlen országban? mely, hogy óriási nagyságáról oly mélyen alásülyedett, egyedül a vérszomjas képmutató, álszenteskedő barátseregnek köszönheti, mely saját erszénye megtöltése végett több millió ártatlan polgárt hurczolt a vér-, kínpadra és máglyára. Hasonló sorsra jut minden állam, mely a papságtól engedi magát kormányozni s leigázni.

Hasonlón bántak el az amerikai spanyol területen lakó jezsuitákkal is. Nagy terjedelmű birtokaik elkoboztattak; mindamellert a rend minden benszülött tagja évidíjt nyert, ellenben visszatérniök az országba halálbüntetés terhe alatt megtiltattott. Nagy hatalmuk, befolyásuk s kincsök most az egyszer mit sem használt, ezt mindenesetre a haladásnak indult sajtó működésének kifolyásául kell tekinteni, mely a kormány élén álló férfiak szemeiről a hályogot leszedte, vagy pedig tette buzdítván, bátorságot öntött beléjük, az annyira rettegett zsarnok hierarchiával szembeszállani, s a kenyérpusztító, a nép véres verejtékén pókhasat eresztő, s a mellett butaságot, s minden néven nevezendő gonoszat hintő barátokat ezerszámra kiűzni a századokon át zsarolt államból. Végre a gondviselés ellenük irányzá az oly sokáig elámított fejedelmek haragját és sújtó karját.

A Spanyolországból elkergetett s Olaszországba szállított jezsuitáknak igen sokáig kellett a hajókon vesztegelni, mert csalhatatlan atyjok, a pápa nem akará őket befogadni. A szenteséges atyát e tette nem igen szépen jellemzi, hogy ezen keble vérevel táplált édes gyermekeihez a válságos perczen, a legnagyobb szerencsétlenség közepette ily mostohán viseltetett;

hiszen ők voltak uralkodói székének leghatalmasabb támogatói, a protestantizmus és a szabad eszmék irtói, fojtogatói.

A száműzött jezsuiták sokáig maradtak földél nélkül, mígnem Corsica szigetére tették ki őket, s a pápa csakis később fogadta be a báránybőrbe öltözött farkasokat az egyházi államba, a hol ezidétt oly annyira megszorodott számuk, hogy Róma városa alig volt képes befogadásukra, s XIII. Kelemen pápa aligha belefoglalta a lytaniába Loyola Ignác nevét, kinek törzséből oly buján sarjadzott a minden szépet és üdvöst elnyomó gaz.

A jezsuitákat ugyanez évi 1767-ik november hóban a nápolyi királyságból is kiűzték, s miként az előbbieket, ezeket is hasonlóan a szent atyának küldték ajándékol. Ép úgy tett Málta és Parma 1768-ban.

A gonoszságot sújtó nemezis azonban még nem elégedett meg e csapással, hanem még ezeknél is súlyosabbat mért e pokol pozdorjára. A jezsuiták barátja s védője XIII. Kelemen pápa 1769-ben hirtelen kimúlt, épen 3-ik február előtti napon, melyre egy titkos consistoriumot kitűzött, hogy az európai udvarok egyhangú kívánatára a jezsuita rend eltörlésébe beleegyezzenek.

Azon udvarok befolyása által, melyek a jezsuita rend általános eltörlését óhajtották kivinni, választott pápává Gang a n e l l i bíbornok, a ki mint szent Péter utódja XIV. Kelemen nevet vett fel, s néhány éven át őszinte buzgalommal azon törekedett, hogy a jezsuitákat általában megjavítsa s a rend megsemmisítését megakadályozza. De hasztalan volt e jeles pápa hő buzgalma, a kor szellemének gátot nem vethetett, s annak ítélete előtt fejet kellett ő szentségének hajtani.

XIV. Kelemen tehát 1773-ik évi július 21-én egy pápai brevét bocsátott ki, melynek erejével az egész jezsuita rendet, mint testületet feloszlata s örök időkre megsemmisítő, oly pillanatban, midőn a rend 22,000 tagnál többet számlált. (Az akkori időben valóban tekintélyes hadsereg telt volna ki belőle.)

A pápai brevében, mely így kezdődik: Dominus ac redemptor noster” a többi között ez áll: „hogy a jezsuita rend megjavítására sok eszköz és törekvés, úgyszólván semmi hatást és sikert nem eredményezett, arra nézve, hogy a soknemű zavargás, nyugtalanság s az az ellen emelt panaszok elhárítassanak; hogy minden sikeretlenül maradt, a mit ebben elődjei tettek, úgymint VIII. Urbán, IX., X., XI. és XII. Kelemen,

VII. és VIII. Sándor, X., XL, XII. és XIII. Incze és XIV. Benedek, kik az egyház kebelében oly forrón óhajtott békét helyreállítani törekedtek, s több üdvös rendeletet bocsátottak ki a világi foglalkozásra nézve ép úgy, melyet a jezsuita rend üzni szokott, valamint az ő nehéz egyetértésükre és a megyés püspökök, más rendekkel s testületekkel való mindennemű czivakodásra nézve is, miáltal a kereszténység lelki üdve veszélyeztetik, s a népek a feletti bámulatukat fenhangon nyilvánítják..... a jezsuiták magokviseletét az apostoli székgyalázatosnak és a jó erkölcsökre káros befolyásúaknak nyilvánítá. Továbbá, azon műveleteknél, a melyek kiválóan a keresztény hit tanainak tisztaságára voltak rendelve, ellenkezőleg jártak el, miből nemcsak a jelen, hanem a jövő időre is számtalan nehézség és hátrány merült fel, minek folytán Európa és Ázsia több államaiban nyugtalanság, vérontás s az egyház üldözése származott. — Tekintetbe véve, hogy a Jézus társaságának működése nem eredményez oly üdvös gyümölcsözést, mint a mily nagy előnyeivel s szabadalmaival párhuzamban áll, s ha e rend még tovább is fennállana, felette nehéz s tán épen lehetetlen volna, az anyaszentegyháznak állandó békét eszközölni. — Miért is a nevezett társaságot ezennel megszünteti; minden hivatala-, háza-, tanodája-, kollégiuma- s birtokaitól, valamint a jezsuita generált s minden előljáróit minden szellemi s világi hatalmától megfosztja. A rendet örökre megsemmisültnek nyilvánítja, s a keresztény fejedelmeket jelen határozatának végrehajtására buzdítja stb. stb.”

Ezen nevezetes bulla 1773. évi aug. 16-án értésükre adott a jezsuitáknak Rómában, s Ricci generál több hozzávalóival mint fogoly az Angyalvárba szállíttatott, a hol be is fej ezé életét 1775. évi november 24-én, a rend iránti hajthatlan szilárd ragaszkodást tanúsítván mind halálig.

A generál halála előtt egy évvel hunyt el a pápa. Az egész világ véleménye abban egyezett meg, hogy a jezsuiták boszú mérge vitte a más világra: sőt ő maga is számolt erre, mert midőn a rend megsemmisítő határozatot aláírta, azt monda: „most írom alá halálos ítéletemet.”

S ekként a jezsuita rend 233 év után, melyet III. Pál pápa, mint a megváltó csalhatlan helytartója az anyaszentegyház üdvére s fenntartására, nagyon is csalatkozván, felállított, ismét ugyancsak egy másik csalhatatlan pápa által, mint az anyaszentegyházra veszélyesnek bebizonyult testület fel lön

oszlattva, megsemmisítve. Kérdés már most, melyik volt e két pápa között a csalhatatlan? !

A jezsuita gazsággal eltelt keresztény-világ az utóbbinak — ha nem is csalhatlanságot, de mindenesetre több eszélyeséget tulajdonított, s a jezsuita rend ezen bulla erejénél fogva törvényesen megszűnt létezni.

A német katolikus államok hódoltak a pápai parancsnak: Bajorországból, hol e gonoszak legyőzhetleneknek hívék magokat, kiűzettek, valamint az osztrák birodalomból is.

Azonban Mária Terézia túlbuzgó vallásos érzülete sokáig ellentállott Kaunitz minister sürgetéseinek, s minden erre vonatkozó politikai érveire csak könyűivel válaszolt, s csakis akkor határozta el magát a többi keresztény uralkodókkal e tekintetben az emberiség javára közreműködni, s az általános ellenséget megsemmisíteni, midőn Rómában tartózkodó követek gróf Wilcsek a császárné saját szavait ismétlé, melyeket az a gyónásban Lengyelország feloszlására nézve udvari gyóntató atyjának, páter Parhamentek mondott, melyeket ez Rómában a jezsuita generálnak bejelenté. Ekkor írta alá a császárné a rend feloszlási határozatát.

Ekként adja ezt elő egy hiteles egyén. A másik azt állítja, hogy a pápa Mária Teréziának előadá: ha a jezsuiták eltörlésében tovább is ellenkezik, az isteni tekintéllyel felruházott anyaszentegyház ellen tanúsított makacsságával lelkiismeretét terheli meg. Mire a vallásos császárné azt adá válaszul, hogy ő mint az egyház hű s engedelmes leánya a pápa bulláját végrehajtja. A mi teljesezésbe is ment, s 1773-ik évi sept. 14-én a jezsuita rend eltörlése Bécsben is foganatosítva lön.

Hogy mily ellentéte volt az anyjának Mária Terézia fia, II. József császár, s mily felvilágosodott nagy szelleme korának, kiténik a herczeg Choiseul francia és Arand a spanyol ministerhez irt leveleiből. Az elsőnek 1770-ben azt írta a jezsuitákról: „Oly jól ismerem ez embereket, mint senki más: ismerem minden terveiket, melyeket végrehajtanak; törekvésük: a földön sötétséget terjeszteni, s Európa felett a Finisterrae foktól az északi tengerig uralkodni s azt tévútra vezetni. Németországban mandarinok voltak, Frankhonban akadémikusok, udvaroncok és gyóntató atyák, Spanyolországban és Portugáliában a nép grandjai, Paraguayban pedig királyok. Ha nagybátyám, I. József császárrá nem lett volna: Németországban a Malagrida, Avairo-féle király elleni merénylet történt volna. De ő jól ismeré őket, s midőn gyóntató

atyját, a rend előjárósága, becsületessége miatt gyanúba vette, s észrevéve, hogy ezen férfi nagyobb vonzalommal viseltetik a császárhoz, mint a Vatikánhoz, Rómába idézték. A páter előre látta borzasztó sorsát, ha oda kell utaznia, s kérte a császárt: akadályozná meg. Hasztalan volt minden, a mit az uralkodó tett, hogy ezt megakadályozza. Sőt a Bécsben tartózkodó római nunczius is udvara nevében elbocsáttatását kére. — A császár Rómának eme kényén felindulva, kinyilatkoztatá, hogy ha gyóntató atyjának csakugyan okvetlen el kell menni Rómába, nagy kíséret nélkül nem szabad oda utaznia, és hogy az összes ausztriai birodalomban levő jezsuiták követni fogják, kik közöl egyetlen egyet sem akar soha többé viszontlátni. Ezen az akkori időben oly váratlan s rendkívüli határozott válasza a császárnak más gondolatra téríté a jezsuitákat.”

Aranda, spanyol miniszterhez pedig 1773-ban a rend eltörlése után nemsokára következő tartalmú levelét intézte II. József: „Mielőtt a jezsuiták Németországba jöttek volna, a vallás a népek boldogsága volt, kik azt vérlázító képpé változtatták, nagyravágyásuk tárgyává, s terveik palástjává lealacsonyították stb.”.....

Úgy látszik, a jezsuiták elegendő okot szolgáltatottak arra, hogy az 1780-ban trónra lépett II. József császár összes birodalmából elűzze az ingyenélő barátokat.

Egyedül nagy Frigyes porosz király vonakodott a pápa bulláját végrehajtani országának katolikus részeiben; mint protestáns fejedelem nem akarván a pápát egyház fejének elismerni, s a jezsuitákat a türelemből, melyet alattvalóinak királyi szavával biztosított, nem akará kizárni.

A nagylelkű Frigyes azonban csakhamar meggyőződött, hogy a jezsuiták méltatlanok fejedelmi kegyelmére, és a törvény pártfogását nem érdemlik, kik magok semmiféle törvényt sem tartanak tiszteletben, figyelmen kívül hagyják az államok, népek s királyok jogait, egyedül saját magokét követelik. Frigyes király már 1776-ik évben kényszerülve érzé magát a jezsuitáknak meghagyni, hogy a rend öltönyét dobják le; minek folytán királyi tanintézet papjainak neveztettek, mígnem II. Frigyes Vilmos ezt is megszüntetvén, a jezsuiták birtokát a hallei és az Oder melletti frankfurti egyetemnek adományozá.

Minthogy a jezsuita rend egyenesen a pápa unszolására lön elosztatva, ép azon államban tartá fenn magát legtovább, a melyben túlkapkodó befolyásra sohasem vergődhetett, s a hol a nemzeti egyház (a görög) a rómaival való egyesülést mind-

annyiszor a legmakacsabbul visszautasítá — Oroszországban, a hol ezidétt II. Katalin czárnő uralkodott, a ki Lengyelország felosztása alkalmával megígéré, hogy ott az addig fenálló vallást épségben fentartja,

Midőn XIV. Kelemen pápa a jezsuitákat Lengyelországban, a hol igen nagy számban elszaporodtak, megszünteté, II. Katalin mint egyeduralkodó, e parancsot nem telj esité. Különbén gróf Czernicsew is támogató a rendet, s a mállói püspök Fehéroroszországban 1782-ben ismét megengedé a jezsuitáknak újonczokat felvenni, hozzátevé még azon nyilatkozatát „hogy a rendnek sértetlenül s a legkisebb megszorítás nélkül fel kell állania.”

A kivágott óriási mérges fának megmaradt a magva, mely kikelt, s a csakhamar buján kisarjadzott ágai szilárd törzsekké nőttek ki magokat, s már 1786-ban 178 tagja volt a rendnek.

Azonban a jezsuiták a többi államokban is, habár nevéket s a rend öltönyét el is dobták és vagy mint világi papok, tanítók, tudósok, vagy bármily más pályán működtek, mégis csak lelkük mélyéből jezsuiták maradtak ők, nem bírván feledni régi dicsőségüket, s meg voltak arról győződve, hogy testvéreik nagyobb része még mindig önálló államok eszméjén csügg; miért is titokban s álutakon fáradszónul működtek azon, hogy a rend ismét helyreállíttassék, s annál nagyobb elkeseredéssel törekedtek az államok romlására, Ez annál inkább sikerült nekik, minthogy most már a rend öltönyét ledobva, nehezen voltak megkülönböztethetők, s kiképzettségüknél fogva a legbefolyásosabb állásokra vergődtek.

A jezsuiták ármánykodása leginkább Németalföldön sikerült, a hol II. József császár reformjait ürügyül felhasználván, a tartományokat lázadásra buzdíták, a császárt vallástalannak híresztelvén, a szakadást előidézték; minek folytán a belgiumi egyesült államok kimondák a függetlenséget.

Bajorországban, melynek dynastiája a reformáció kezdeté óta kitüntette magát a protestantizmus, tehát a szabad eszmék üldözésében, a jezsuitáknak szintén sikerült Károly Tódor választó fejedelem alatt, a műveltség haladásának nagyban ártani, a hol különösen a szabad kőműves társulatok ellen röpiratokat adtak ki, s azok nemes, magasztos törekvéseit istenkáromlásnak rágalmazták.

A francia forradalom kitörését annak tulajdoníták a jezsuiták, hogy őket az országból kiűzték, állítván, ha ez meg nem történt volna: az istentelen írók nem zavarták volna meg

a nép fejét ferde tanaikkal; holott ennek épen ők voltak a legnagyobb előmozdítói a Bourbon uralom alatt, nyomván, zsarolván a népet két századon át, míg az végre a jármot megunta és zsarnokait elűzte. Avagy nincs-e erre példa a jelenben Róma városában, a r. kath. anyaszentegyház gyűpontján, hol a pápa alattvalói a szent atya uralmát megunván, a városukat ostromló sereget örömujjongva fogadá?

XXVI.

Miként támadt fel újra a jezsuita-rend.

Érdekes s mint beteljesedett jóslat említetteti énül nem hagyható a harmadik jezsuita generál nyilatkozata.

Az álnok Laines utódja, a ki 1564-ben a jezsuiták generálja lón, magas származású Borgia Ferencz, Candia hercege, spanyol grand s ezelőtt Catalonia alkirálya volt, azt monda: „mint bárányok sompolyogtunk be, mint farkasok fogunk uralkodni, mint kutyákat fognak bennünket elűzni, mint sasok ifjodunk meg majdan.”

Hogy a jóslat három első része beteljesedett, a fentebbiekből kitűnt; lássuk azonban, miként vált igévé a negyedik tétel is.

Miután Jézus társasága Oroszországban bizton megvetette lábát, nem sokára VII. Pius pápa K a r k u Ferencz jezsuita könyörgésére, a kit II. Pál czár ajánló leveleivel támogatótt, a rendet ismét mint papi testületet azon államban megerősíté. Ez 1801. május 7-én kiadott brève által történt, mely e szóval: „Catholica” kezdődik.

Három évvel később ezen rendszabály a napolyi és sici-liai királyságra is kiterjedt azon brève által, mely „Per alias” szavakkal kezdődik s 1804. évi július 13-áról van keltezve, melyben a pápa azt mondja: szükségesnek látja, hogy az orosz birodalomban alkalmazott rendszabályok mindkét Siciliára

kiterjesztessenek, a Jézus Krisztusban szerelmetes fia, Ferdinand (nápolyi király) kérelmére, a ki őt a jezsuita rendnek államaiban való visszahelyezésére, még pedig azon állapotban mint ezelőtt, fölkérte.

Franciaországban, I. Napoleon uralkodása alatt, minden lehető módot elkövettek az államban leendő törvényes visszahelyezésükre nézve, miután oda 1800-ban visszaszivárogtak s ismét tevékenyen működtek.

Napoleon óvakodott a jezsuitáktól, s csakis három év múlva 1804-ben adá ki a parancsot, midőn szét kellett oszlatniok s házaikat elhagyniok. Ekként daczoltak a jezsuiták a század leghatalmasabb uralkodójával.

Midőn azonban Napoleon 1814-ben megbukott, s a népek szabadságukat kivívottnak hitték, ép akkor kovácsolták a rabbilincset számukra. Természetes, hogy a fesledező műveltség áldásthozó hajnalát mindig a legkatholikusabb államokban tornyosuló sötét fellegek fenyegették szétrombolással, megsemmisítéssel. Spanyolországban 1814-ik évi július 21-én a vérrel fertőzött titkos inquiziczió újra meghonosult, s VII. Pius pápa még ugyanazon évi augusztus 7-én, miután az egyházi államba visszahelyeztetett volna, a jezsuita rendet a „Sollicitudo omnium” szavakkal kezdődő bulla erejével, az összes kereszténység romlására ismét életbe léptette.

Íme ez volt a nagy szabadságharcz gyümölcse: a régi rab-szolg asa g helyreállítása.

Ezen nevezetes bulla tartalmának egyik része így hangzik: „Csaknem az összes kereszténységnek általános óhajtása folytán, Jézus társaságának helyreállítása végett, naponként élénk és hő kérelmek érkeztek tisztelendő testvéreink, érsekek és püspökök, valamint minden renden levő legkitünőbb férfiak részéről, annál is inkább, miután a jezsuiták áldásos működése mindazon tájakon, a hol tartózkodtak, mutatkozott, stb. stb.”

Hogy mennyiben érdemel hitelt VII. Pius pápa fennebbi állítása, azt a t. olvasó ítélje meg.

A bulla tartalmának folyamában a fejedelmek, érsekek, püspökök s minden magas állású egyének buzdíttatnak: „el ne túrják, hogy valaki Jézus társaságának tagjait nyugtalanítsa, sőt inkább jósággal s szeretettel kell őket fogadni.” Záradékul pedig ez áll: „a ki merészkedik a visszahelyezés! Bulla

ellen cselekedni, tudja meg, hogy a mindenható isten, valamint szent Péter és Pál apostol haragját magára vonja.”

Midőn a jezsuita rend harmadik pápai csalhatlanság által visszahelyeztetett, annak élére Borzozowsky Tádé állott, a ki addig Oroszországban a rend generálja volt, s csakhamar minden katolikus államban új virágzásnak indult a már egyszer eltapodott konkoly, a jezsuiták régi kollégiumai s seminariumi fölelevenedtek.

Győzelemittasan vonult be a fekete sereg régi fészkeibe, s hagyományos elveihez híven ragaszkodva, hatványozott erővel kezdé százados művén való tevékenységét, mialatt a népek a hosszas háború szenvedései alatt kifáradván, megfeszített erőlködéseik miatt csaknem zsibbadt álomban szunnyadoztak.

Rómának szerzetes házai nem voltak képesek a jezsuita rend új tagjait befogadni, s 1817 óta ott is volt egy „collegium germanicum”-jok. Már tudniillik a németek számára, azért, mert Németország nagyobbrészt protestáns államokból áll.

Olaszország minden városában az ifjúság neveltetése a jezsuiták kezébe adatott. Genua-, Verona-, Modena-, Parma- és Ferrarában nevelőintézeteket állítottak fel, a hova az ifjúság romlatlan szívet vitt, s a honnan jezsuita elvek- s tanoktól megmérgezett lélekkel lépett ki. Nápolyban a polgári gyermekek számára felállított collégiumon kívül, a nemes ifjak számára egy növelvét is alapítottak; Piémont és Sardiniában 1833 óta fennen hordták fejőket.

Spanyolországban VII Ferdinand király a jezsuita alapítóját Loyola Ignácot a hadsereg láthatatlan fővezéréül és III. Károly nagy kereszt-rend vitézéréül nevezte ki. Mindamellett e láthatlan hadvezér nem tudá megakadályozni, hogy látható seregét (a jezsuitákat) 1820-ban Spanyolországból ki ne kergessék s 1835-ben szét ne oszlassák.

Irlandban 1825-ben, szintén keletkeztek jezsuita rendházak, sőt még Angliában is Stonyhurst- és Hodder-Housban nevelő-intézeteket alapítottak.

Oroszországban, hol a leghőbb pártolásra találtak, a vendégszeretet iránti hálából, a nemességet katolikus válásra leendő áttérésre csábígtatták. Ezen az orosz egyház ellen történt megtámadásuk azonban balul ütött ki. Most az egyszer semmiféle hazugság sem használt, s nem volt kibúvó rés:

1816-ban el kellett hagyniok Pétervárt és Moszkvát, s midőn még azután sem hagytak fel titkos térítési kísérleteikkel, 1820-ban örökre száműzettek az orosz birodalomból.

Az 1820. márczius 13-ki ukáz azt mondja: „még az üdvös türelem élvezetének közepett is az általok elkábított lelkekben kemény türelmetlenséget oltanak. Az állam védhatalmát, az atyai valláshoz való ragaszkodást, s ekként a családi boldogságot feldűlni törekednek, miután romlást hozó gondolatkülönféléseket keltenek. A jezsuiták minden törekvése saját előnyük s hatalmuk terjesztésének megfelel, s lelkiismeretük minden törvénytelen cselekedetnél megnyugtató igazolásra talál rendszabályaikban.”

Oroszországból elűzve, Ausztriába menekültek, s I. Ferencz császárnál befogadásért esedeztek. Mindamellett ezen uralkodó határozottan visszautasítá e vakmerő tolakodást, s Bécsből rögtöni távozásukat parancsolá. De a jezsuitákon nem oly könnyű kifogni, a balsors csapásaitól nem egyhamar riadnak vissza, ha czélt akarnak érni; eszmét kaptak s mindössze is jezsuita név helyett *ligurianus* és *redemptorianus* nevet vévén fel, visszatértek Bécsbe, a hol egy templomot (zu Maria Stiegen) és egy rendházat kaptak. Nekünk is volt hozzájuk nem épen oly igen régen szerencsénk, 1852-ki böjtben Pesten nagyszerű hitszónoklatokat tartottak, egyik nap a nős, másnap a nőtlen férfiak, majd ismét a nők és hajadonok számára, még pedig az utóbbiaknak így kezdte az isten igéit hirdetni az elbizakodott *ligurianus*: „és ti, a kik még szüzek vagytok, álljatok fel!” Talán mondani is felesleges, hogy a hölgyek mind felállottak. Hát még a nőknek, miket nem beszélt össze! e helyütt mellőzendő.

A jezsuiták szívós kitartásuk folytán újra befészkeltek magokat Ausztriában: Innsbruckban a Theresianum és a tanoda vezetése reájok bízott, Lembergben rendházuk van; sőt nekünk is jutott a szerencséből, Pozsony-, Nagyszombatban és Kalocsán újra meglepedtek.

Francziaországban XVIII. Lajos és X. Károly uralkodása alatt mint *missionariusok* és mint „vallás atyák” igen tevékenyen működtek, hogy a babonát és a butaságot, kivált pedig a polgári és a szellemi szolgaság régi boldog korát előidézhessek, miben a püspököktől, kiknek érdekekben állott és a legbefolyásdúsabb államférfiaktól támogatva lőnek, kik azon hiedelemben voltak, hogy a jezsuiták a trón támogatói.

A jezsuiták működése csakhamar ismét nagy tért nyert Franciaországban „” a püspöki választásoknál befolytak, a nevelést kezükbe ragadták; az udvart hízelgéseik által kényöks kedvükre vezették; a nemességet elámiták s rábeszítették, hogy gyermekeit az ő collégiumiba Svájcba küldje, s egyszersmind a nép legalsó osztályait butították s vakították.

Valóban nyomorult idöket élt Franciaország a restaurált Bourbonok uralma alatt, azonban annak daczára a nép java, a közép-osztály szellemileg ép maradt, az álnok jezuitizmus által nem hagyta magát elámítani, keblében jeles, merész férfiak támadtak, és a sajtó szellemdús írók vezetése alatt vilámokat szórt az emberiségnek eme mételyei ellen, mig nem végre elérkeztek az 1830. júliusi napok, s X. Károlyt hü jezsuitái, azoknak teremtménye Polignac-val együtt sem menthetek meg a futástól, a kik gazdájukat rémulten követték.

Habár Franciaországban törvényesen meg is van tiltva a jezsuitarendnek fennállani, mindamellert ök ottan nyugodtan élnek, s habár nyíltan nem is, de titokban annál biztosabban működnek, vagyis működtek Napoleon Lajos uralkodása alatt, a ki különben is az országot minden néven nevezendő szerzetesekkel annyira elárasztotta, hogy abban fennállása ideje óta sohasem hemzsegett annyi ingyenélő barát; természetes, hogy ezek mind a császár vakon engedelmeskedő s céljait előmozdító közegei voltak, s a nép véres verejtékén híztak.

A jezsuiták Franciaországban a legközelebb időben is a szellem- s vallás-szabadságot elfojtani, a más vallás elleni gyülöletet, s a protestánsok elleni harczot felszítani törekedtek.

Minden felvilágosodott szellem könnyen átláthatja, milyen oktatást adnak a jezsuita páterek híveiknek a gyóntató széknél titokban.

Boldogtalan Franciaország, bizonynyal nem érte volna a jelen nagy csapás, ha azon óriási összeget, melyen a dologtalan barát sereget hizlalta, a hadsereg felállítására s felszerelésére fordíthatta volna. Mennyivel boldogabb a protestáns porosz, mert a sok heverő baráttartás alól fel van mentve, s a mi legfőbb nyeremény benne, hogy ezek a népet nem butítják.....

Íme a hierarchia s az absolutizmus karöltve haladt törekvéseinek az eredménye: emberkínzás, rablás, pusztítás és gyilkolás, mely a földgömböt elnéptelenítéssel fenyegeté, miként erre Amerika a leggyászosabb példa, hol a szent kereszt ürügye alatt száz milliókat irtottak ki.

Mindezek habár szívvrázó, de egyszersmind hű s tanulságos adatai a történelemnek, mely minden halandóra egyiránt kimondja az Ítéletet, s némi elégtételt nyújt a méltatlanul szenvedő emberiségnek, midőn a zsarnokok s gonoszok vérral fertőzött erőszakos tetteit kárhóztatva elítéli s megbélyegzi, míg ellenben az üdvös s szent ügynek igazságot szolgáltat.

Ha az utókor a múltakon okul, a történelem tanulságai-ból hasznot s üdvöt merít. Hála a művelődés haladásának, melynek áldásait mindinkább élvezni kezdjük, méltán mondhatni, hogy a jelenkor nagy mérvben kezd a múltakon okulni, mely állításról könnyen meggyőződhetni, ha a múlt századot a jelennel összehasonlítjuk, mert a mily vérlázító a múltak eseményei, ép oly kedvező a jelen s amannak merő ellentéte.

A koronként előtűnő lángész törekvései s az örök igazsághoz hűn ragaszkodók szilárd kitartása utóvégre is fényes diadalt vív ki a zsarnok önkény felett, s a bilincsrre vert, leigázott emberi szellemet természetes jogaiba helyezi, mely az istenségtől neki szánt tért mindinkább elfoglalni, szabadabban működni s a tökéletesedés felé sietni kezd, melyet habár soha el sem is érheti, de az emberi jog s fenség elveinek elismerését megállapítnia sikerül.

Mindazon anyagi s szellemi szenvedések és küzdelmek, valamint a protestantizmusnak a jezsuitizmus ellen századokon át példás kitartással folytatott önvédelmi harcza azon kedvező sikert eredményezé, hogy végre állandó béke, nyugalom s szabad vallásgyakorlatának korlátlan élvezetébe lépett.

S a mi mindezeknél örvendetesb jelenség, végre a valás-gyűlölet is el-elenyészik, mert hiszen nincs már többé bujtogató jezsuita, a ki úton-útfélen más vallás ellen izgasson és lázítson, anélkül, hogy a törvény szigora sújtaná.

Örvendetes jelenség továbbá azon kedvező körülmény is, hogy a jelenkori kath. klérus élén oly sok kitűnő s magas műveltségű férfiú áll, kiknek némelyike a vallástürelmességnek oly fényes példáját adá. Az alsóbb hazai klérus pedig csaknem általában véve jeles egyénekből s jó hazafiakból áll, kiknek, ha valamit szemükre vethetni, legfőlebb, hogy nőtlenek, azonban ez nem az ő vétjük, hanem az elavult, s mintegy ha-

gyományossá vált pápai zsarnok önkénynek a kifolyása, mely bizonynyal sokáig fel nem tarthatja magát, a pápai hatalom eltűnt a földszínéről a korszerűtlen intézményeknek is el kell enyészni.

A századokon át zaklatott s butítás fegyverével leigázott emberiség végre visszanyeré öntudatát, az eddig rettegett pápa ép azon pillanatban, midőn Istennel egyenlővé, csalhatlannak fennen hirdeté magát, trónjáról letaszított, végkép megbukkott; — míg ellenben az élet-halálra üldözött protestantizmus fennáll, s léte biztosítva van, mint azon isteni tannak, mely a zsarnok hierarchia uralmát megtöré, a szent igazság elvitázhatlan elveit áldásthózólag térj észté, az emberi szellem szabad gondolkodását eszközlé, az emberiség javítása s a népek szabadságára századok óta ernyedetlenül törekszik.

TARTALOM.

1. KÖTET.

	Lapszám.
Előszó.	
A protestantizmus hajnala Magyarországon.....	I
A protestánsok első üldözései.....	5
Mily körülmények kedveztek a protestantizmus terjedésének hazánkban	7
Az új hittan terjesztői hazánkban.....	17
A protestáns vallás mint nemzeti műveltségünk terjesztője.....	21
A türelmes uralkodók.....	24
Miként fészkeltek meg magokat a jezsuiták hazánkban	28
Türelmetlen uralkodóink elseje. Az erdélyi fejedelmek mint a protestáns vallás védői.....	31
A protestantizmus virágzó korszakának hanyatlása s megújult üldözése.....	36
250 protestáns lelkész elítéltetése s példátlan kínoztatása.....	40
A vérengző Karaffa által kivégzett protestáns áldozatok	64
Nyílt vallás-gyűlölség. Némely áldornagyok erőszakoskodása	70
A jezsuiták veszélyes működése Erdélyországban.....	75
II. Rákóczy Ferencz korszaka.....	81
A százezer fejű hydra újra feltámad.....	88
A jezsuiták rémületes hatalma s működése	95

II. KÖTET.

A templom-rablások.....	1
A protestánsok személyes bántalmazása.....	11
A protestánsok szellemi kifejlődésének korlátozása.....	14
A könyvek elpusztítása.....	19
A protestánsok erőszakos kitérítése.....	21«
A protestánsok szellemi gyötörtetése.....	30
A türelmesség korszakának hajnala.....	33

FÜGGELÉKÜL.

A jezsuiták működése Lengyelországban.....	35
Mily emlékezetet hagytak magok után a jezsuiták Németországban	43
Mit műveltek a jezsuiták Franciaországban.....	58
Milyen emléket hagytak hátra a jezsuiták Angol-, Orosz-, Svédországban és Németalföldön?	66
A jezsuiták bukása és eltörlése.....	67
Miként támadt fel újra a jezsuita rend.....	81